

eylem

MELİH CEVDET ANDAY

Dar Kafalılığa Karşı

Dr. MEHMEDCAN KÖKSAL

A.B.D. lerinde Devletin İktisadî Hayata Müdahalesi

ANDRE ISTEEL

Amerikan Bütçe Siyaseti Nereye Gidiyor

Çev: Yıldızhan Yaylâ

ALAIN MURCIER

A.B.D. İşsizliğe Karşı Savaşta Çaresiz midir?

CENGİZ YAZOĞLU

Amerika'da Emekçi Hareketlerinden Bir Örnek

PHILIPPS SOUPAULT

A.B.D. lerinde Cinselliğe Toplu Bakış

Çev: Vedat Uretürk

ARSLAN BAŞER KAFAOĞLU

Az Gelişmiş Ekonomiler

EMİN TÜRK ELİÇİN

Türk Devriminin, Niteliği, Tarihteki Yeri

HENRI LEFEBVRE

Marksizm ve Fransız Düşüncesi

Çev: Süha Çilingiroğlu

OSKAR LANGE

Ekonomik ve Toplumsal Kanunlar ve İnsan İstemi

Çev: Muvaffak Şeref

HALİM KÖYLÜ

Toplum Kaçağı Aydınlar

ŞUKRAN KURDAKUL

Mehmet Ali Aybar'ın Açıklamaları Karşısında

eylem

AYLIK DÜŞÜN VE EYLEM

DERGİSİ

SAYI: 10

CİLT: 1

1 Aralık 1964

Sahibi :

ŞÜKRAN KURDAKUL

Yazı işlerini fiilen idare eden :

ÖMÜR CANDAS

Her ayın başında İstanbul'da yayımlanır. Sayısı 250 kuruştur. Altı aylık abonesi 10 lira. Yıllık abonesi 20 lira. Havaleler, Şükran Kurdakul - Ankara caddesi 45/22 adresine gönderilmelidir.

Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez

İlan Koşulları :

Tam sahife çift renk: 1250 TL.

Tam sahife tek renk: 1000 TL.

Basıldığı yer :

Gün Matbaası - İstanbul

Kapak baskısı :

Büyük Kervan matbaası

Laert Yılmaz
tarafından
TÜSTAV'a
bağışlanmıştır

X

HANGİ ALANDA VE ANLAYIŞTA OLURSA OLSUN

DAR KAFALILIĞA KARŞI

Melih Cevdet ANDAY

Komunizmle, sosyalizmle, solculukla savaştıklarını söyleyenlere bakalım, inceleyelim ne dediklerini; göreceğiz ki, bunlar komunizme, sosyalizme, solculuğa karşı düşünce ve inançta oldukları için girmemişlerdir bu savaşa. Neden diye sorulacak olursa, önce şunu söylemek isterim: Komunizmle, sosyalizmle, solculukla savaşmak için bunların ne olduklarının bilinmesi gereklidir; oysa bunların ne oldukları ve ne olmadıkları bugün Türkiye'de öğrenilemez, çünkü bunları öğretmek yasalarca yasaklanmıştır, suçtur. Üniversitelerimizi bitirenler bile, söze gelişi, Marksizmin ana kitaplarından birini görmediklerini söylüyorlar. Demek ki, bırakınız sıradan bir okur yazarı, bilim edinmek yolunu tutmuş olanlar da bilisizdirler bu konuda. Gerçi yurdumuzda sadece komunizmin yasak olduğu söylenir, sosyalizm ile uğraşmak, hattâ onu övmek yasak değildir denir; ancak sosyalizmi komunizmden ayırdetmek için gene de komunizmi bilmek gerekir. Bu o kadar doğrudur ki, kendilerini sadece komunizmin düşmanı olarak gösterenler, zaman zaman «Her ikisi de bir kapıya çıkar» düşüncesi ile sosyalizmi de kötülemekten geri durmuyorlar. Elbet solculuk da kurtulamıyor onların hisminden. Bir komünistin, bir sosyalistin daha uysal bir sözcük olan «solcu» sözcüğü arkasına gizlenebileceğini söylüyorlar.

Bunda hakları vardır. Çünkü komünistinden tutun, hristiyan sosyalistine kadar hepsine «solcu» denir. Dahası var, sömürgecilğe başkaldıran kırılcı bir sömürgeci de solcudur. Emperyalizme karşı girişilmiş ulusal kurtuluş savaşları ise haydi haydi solcu savaşlardır. Mutlakıyet yönetimleri yanında meşrutiyet yönetimleri, onların yanında cumhuriyet yönetimi solcudur. Dahası halkı okur yazar kılmağa kalkmak da solcu bir eğilimdir. Bitmedi; insanlık tarihi boyunca toplumların ve kişilerin davranışlarını bu açıdan ele alan bir takım bilginler

BİR

komünizmin başlangıcını çok gerilere kadar götürürler. İlk büyük Yahudi peygamberleri aşırı solcuydular; bunlardan Yuşa hazretleri, «Ev üstüne ev katanlara, toprak üstüne toprak katanlara lânet olsun! Bu suretle onlar serbest hiç bir toprak parçası bırakmıyorlar. Bütün memleketeye yalnız kendileri sahip olmaya çalışıyorlar.» diye bağırıştır. Musa, toprağın herkesin malı olduğunu söylediği için aşırı solcudan bir az daha aşırı sayılır. Oradan Eski Yunan'a geçelim... Eflâton'u düpe düz komünist sayanlar vardır. Hele İsa'yı anarşist diye göstermiye kadar gidenler olmuştur. Babeuf'un kim olduğunu öğrenmek için fransızca ansiklopedilere başvuranlar, orada «... bir çeşit komünist...» sözlerini okuyunca nerdeyse deliye döndüler, suç üstünde yakalamışlardı çevirmenleri. Oysa bilisizlikten, bir tek satır bile tarih okumamış olmaktan geliyordu bu. Tarihte, ilkçağdan bu yana binlerce «bir çeşit» komünist gelip geçmiştir. Lenin'in kitaplarında «hain» diye adlandırılan, İkinci Enternasyonal'in ünlü düşünürü Kautsky'yi bir aydınımız dilimize çevirmeye kalksa «ne çeşit bir komünist olacaktır?»

Komünizme düşman olabilmek için de okumak, öğrenmek gereklidir. Böyle bir gücünden yoksun bulunan bizim sol-düşmanları, öyleyse neyi komünizm, sosyalizm, solculuk sayıyorlar? İşte konumuzun can alacak yeri burasıdır.

Bunlardan kimine göre, Türkçecilik solculuktur, halkın dilini bozarak toplumu ulusal bilincinden yoksun bırakmak ereğini gütmektedir çünkü. Anadolu köylerinin resimlerini çekmek, Anadolu köylülerinin yaşamını anlatan yazılar, hikâyeler, romanlar yazmak, filmler çevirmek sosyalistliktir. Batı uygarlığının uzak ve yakın düşün tarihini dilimize getirmek, insan düşüncesinin gelişimini belirten kitapları çevirmek, bilim düşüncesine yönelmek, çağdas sanat akımlarını izlemek ve o akımlara öykünmek gizli komünistlik; lâyisizmden yana olmakla beliren dinsizlik, topluma bilim açısından bakmak toplumu çağdas kafa ile düzenlemek eğilimleri, toplumsal adalet inancı, ulusal gelirin artırılması için emeğe başlıca değeri vermek, emekçileri örgütlemek ve onlara devlet yönetiminde söz hakkı tanımak ülküsü açık komünistliktir.

Oysa kötülünen bu türlü davranışlar, geri kalmış bir toplumun halkını uyandırmak, onu çağdas düzeye getirmek, onda toplumsal bilinci yaratmak eğilimleridir ve bir mutluluk ülküsünü belirtirler.

Demek ki çatışma, nasıl yaşamalı ve nasıl mutlu olmalıyız sorusunda ortaya çıkıyor. Yeni değildir bu çatışma. Yakın geçmişimizde başka adlar ve başka biçimdeki kavgalarla görülegelmiştir. Duyarlığın ve hırçınlığın nedeni, halkın uyanması, kafaların değişmesi ve yaşamın yeni bir düzene girmesi sorununa bağlanıyor. En ufak bir değişme olasılığı, eski düzene şu ya bu nedenle sıkı sıkıya sarılmış olanları, giderek onu daha da geriye doğru değiştirmek isteyenleri kuşkulandırıyor. Bu kuşku, toplumun belli bir yöne doğru değişeceğini kesin olarak bilmekten değil, sadece değişeceğini kestirmekten doğmaktadır. Çünkü birbirleriyle ilgisi bulunmayan, giderek birbirleriyle uyumsuzluk ve uyumsuzluk durumunda bile görülebilecek nitelikte olan çeşitli yeni

görüşlerin ve davranışların topunu birden komunistlik, sosyalistlik, solculukla suçlamak ancak böyle bir korkunun sonucu olabilir. Oysa toplumumuzun geri durumda kalamıyacağına, onun kurtulması gerektiğine ve böylece er geç değişeceğine inananlar arasında, tutarlı bir görüş birliği ve eylemsel bir beraberlik bulunduğu söylenemez. tutumcuların bir kaba koydukları, birarada sınıfladıkları çeşitli kişiler ve kurumlar da kimi sorunlarda anlaşmazlık durumundadırlar. Sözelgeşi, kendini ilerici sayan genç bir yazar kitap yasakçılığından acı çekildiği bir dönemde, bütün kitapların yakılması ve işe en baştan başlanması önerisi ile ortaya atılabilmekte, bir başkası çağdaş batı düşünür ve yazarlarından bir takımının dilimize çevrilmemesi gerektiğini söyleyebilmektedir; gene böyle, ilerici bir çevirmen, dilimizin özleşmesini gericilik diye adlandırabilmekte ve çevirisini «ezcümle» gibi osmanlıca sözcüklerle yapabilmektedir; yurdundan ve dünyada habersiz bir katın kişilerini anlatmak ereği ile yazılmış bir roman, karşı yandan «komunistlik» damgasını yerken, ilericilerden de «olumlu kişileri ele almamakla» suçlandırılmaktadır. Gericilerin aşırı solcu diye adlandırdığı kişiler arasında, yeni sanat akımlarını kötüleyenler, halkın bugünkü beğenisine uymak gerektiğini ileri sürenler, toprağımızı bütün geçmişi ile benimsemek isteyenleri gülünç görenler, Köy Enstitülerinin nazi buyruğu ile kurulduğunu söyleyenler vardır. Bütün bu anlaşmazlıklar, Türk toplumunun değişeceğine inananların en doğru, en kısa, en sağlam yolu bulma sıkıntılarından, bir arama bunalımından gelmektedir.

Tutumcuların, gericilerin, toplumda en ufak bir değişiklik olacak diye ödleri kopanların hep bir ağızdan «komunist, sosyalist, solcu» diye adlandırdıkları kimseler, keşke uyarlı, tutarlı bir bütün durumunda olsaydılar... Ancak ortaya böyle bir dilek atarken de insanı bir çekinme duygusu kaplıyor; çünkü geri kalmış ülkelerde «tutarlı bütün». «uyarlı topluluk» deyince özgür düşünceli insanların ilerici güçlerini biraraya katmalarından doğan bir birlik değil de, daha çok, kişilere uyularak yaratılmış, düşünceden korkulan, belki de giderek bir takım çıkar he-sâplarının sağladığı birlikler gelir akla. Bu bakımdan yurdumuzun geleceği için kaygılanan, araştıran, düşünen kimselerin, sorunlarımızı çeşitli yollarından ele almaları doğal karşılanmalı. Sağda görülen telâş ise, hangi solun, neyi, ne kadar değiştireceğini bilerek bunu önleme kaygısından değil, halkın uyanacağı korkusu ile hiç bir şeyin değişmemesi isteğinden doğmaktadır. Bu istek, halkımızın kandırılabilir durumda tutulması ile gerçekleşebilir. Öyleyse halkımızı kandırılabilir durumdan kurtarmaya yönelmiş her eylem gerçek yurdseverlerin ortak özelliği sayılmalıdır. Hangi alanda ve hangi anlayışta olursa olsun her dar-kafalılığa karşı bütün aydınlar birleşmelidir. Onların yıkılmaz desteği, gerçeklerin ve bilimin gücüdür.

X

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE DEVLETİN İKTİSADİ HAYATA MÜDAHALESİ

(Liberal İktisat Düzeninde İktisadî İdare)

Dr. Mehmedcan KÖKSAL

Giriş

İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllar, Devletlerin iktisadî hayata müdahalesi konusunda genel bir takım eğilimlerin ortaya çıkışına yol açmıştır. Bu eğilimlere genel niteliğini veren, bunların ya iktisadî hayatın devletlerce düzenlenmesi, ya da kamu işletmeleri olarak ortak biçimlerde belirmesidir. Bu bakımdan iktisadî sorunlar, Dünya üzerinde ortak kategorilerde toplanan çeşitli davranışlara konu olmuş, böylelikle kamu erki siyasallığının yanısıra iktisadî yöne de doğrulmak durumuna geçmiştir. Üretim ve tüketimin toplumda geniş kitleleri ilgilendiren bir sorun yaratmış olması ile başlayan bu aşama, iktisadî gelişme konularında büyük yansımalar yapmıştır. Bunların sonucunda, değişik gözlemlerden yola çıkılarak varılan başlıca gerçek şu oluyor: Devlet her ülkede, daha önceki sürelerle göre artan bir oranda iktisadî hayata müdahale etmekte, bundan da toplum karşısındaki yeri bakımından büyük faydalar beklemektedir. Çünkü toplum açıkça bilmekte ve istemektedir ki, Devletin gördüğü hizmetlerin alanı artık, iktisadî, sınaî ve ticarî sınırları da içindelemiştir. Bu hizmetler de, kesin olarak deyimlenirse, doğrudan doğruya toplumun alt tabakalarını ilgilleyen konulardaki ihtiyaçları karşılamaktadır. Burada açıklanacak noktalar da, bu uygulamanın bir liberal düzendeki gözlemini yapmaktır. İleri gitmemektedir, bunu da belirtelim.

I. Batıdaki uygulamalarla karşılaştırılırsa, Amerika Birleşik Devletlerinde, Devletin iktisadî hayata müdahalesinin yüzeyde kaldığını ve daha düşük oranlarda gerçekleştiğini görürüz. Çoğu nizamlama biçiminde görünen bu müdahale, hemen hiç bir zaman doğrudan doğruya bir Devlet işletmeciliği ilkesi, ya da uygulamasına kadar da ulaşmamaktadır. Ancak dikkati çeken bir nokta var: Müdahalenin bu kadar bir oranda olduğu Birleşik Devletlerde, gene de özel sektör, Devletin kendi çalışma alanını işgal ettiğinden söz etmekte ve bundan sızlanmakta kendisini haklı görmektedir. (Özellikle sanayi alanında) Bu davranışın başlıca nedenini, Amerika Birleşik Devletlerinde iktisadî faaliyetin, geniş çapta özel tercihlere açık bırakılmasında aramak gerekir. Öyle ki, özel sektör tuttuğu geniş eylem alanının sınırlanmasına hiçbir zaman katlanamamakta, bunu bölünmez bir kesinlikle serbest rekabet kurallarına bağlı görmek istemektedir. Bu tutum ve davranışın, kapitalizmin kökünde yer alan bir nitelik taşıdığı açıktır.

II. Amerika Birleşik Devletlerinde, Devletin iktisadî hayata nizamlama biçimindeki ilk müdahale örneği, 4 Şubat 1887 tarihli Interstatu Com-

merce Act (Federe Devletlerarası Ticaret Kanunu)' tır. Bu kanun, özel demiryolu işletmelerinin ücret tarifelerinin daha rasyonel ve adaletli ölçülerle saptanmasını öngörmektedir. (Adaletli ücret veya fiyat buradaki anlamı ile şu olmak gerekir: Bütün harcamalar ve bu arada vergiler çıkarıldıktan sonra geride kalacak üretim fazlasının, işletme için ayrılan ve yatırılmış bulunan sermayeden beklenen kadar olması, buna da sırasında belli aşınma payının eklenmesi ile varılan aritmetik sonuç.) Ne var ki, bahis konusu Ticaret Kanunu ilk bakışta görüldüğü kadar basit bir müdahale getirmektedir. Uygulamayı sağlamak üzere, altı yıl için Devlet Başkanı tarafından seçilen ve Senatoca onaylanan beş kişilik bir Denetim Kurulu düzenlenmiştir. (Interstate Commerce Comission — Federe Devletlerarası Ticaret Komisyonu) Kurul, Lescuyer'in işaretlediği gibi, Batıdaki Fransız Devlet İktisadî Teşebbüsleri uygulamasında yer alan ve başlıca denet organı bulunan Devlet İktisadî Teşebbüslerinin Hesaplarını Denet Kuruluna (Commission de Vérification des Comptes des Entreprises Publiques) yakın bir yetkilendirilişle çalışır. Şöyle ki, bu yetkinin özünde, «olması gereken durumun olması gerektiği gibi olup olmadığını ortaya koymak» vardır. Malî ve iktisadî gerçeklere uygunluğun arandığı bu denet, aynı zamanda yapılan fiatlamanın hukuksallığını, genel ya da özel metinlere uyarlılığını irdeler. Verimlilik ve üretim gücünü kapsayan bir denetimi öngörür. Kurulun deneti süreklidir. Bu, her işlemin denete bağlı olmasının yanında, öncelikle işlem sırasında gerçekleşmesinden de doğar. Kurul, uygulamasını izlediği ilkenin, ya da ilkelerin dışına çıkan işletmeyi yargı makamlarına iletir. Burada dikkati çeken nokta, denetimin deneten kurul ve yargı makamı bakımından bir bileşime ulaşmasıdır.

III. Denetim konusunda, 1890 tarihli Kanun, (Shermann Act) daha da ileri gitmekte, Devletin denetim yetkisi bakımından, bütün özel teşebbüsleri kapsamaktadır. Kanunla öngörülen amaç, iktisaden zayıf olanı kuvvetliye ezdirmemektir. Gerçekte, böylelikle liberal düzen kendisine Devlet yönetiminden gelen bir savunma aracı kazanmakta ve gene bununla Devletin toplumsal ve iktisadî bir denge kurmasının koşullarını sağlamaktadır. Öncelikle liberal bir iktisadî idarenin amacını kollayan bu uygulama, Devletin davranışını da etkilemekte ve ona yeni müdahaleci kılığında bir destek vermektedir.

Buraya kadar ki açıklamalarımızda Amerika Birleşik Devletlerinde, Devlet ve Özel Teşebbüs ilişkilerinin iktisadî iktidar açısından bir davranış özetini yapmış bulunuyoruz. Bunun yanısıra daha önemli bulunan, Devletin doğrudan doğruya işletmecilik yaptığı durumlar vardır ki, elbette ki iktisadî idare açısından önemli bulunan onlardır. Şimdi bu konuya geçiyoruz.

IV. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Devletin iktisadî hayata bir iktisadî idare örgütü kurarak katılmasının başlıca örnekleri, özellikle iki hizmet kategorisi dolayında toplanır: (İşaretleyelim ki, Fischer'in tüzel kişiliği olmayan «départments» ları da, içine alıp üçlü sınıflamaya vardığı açıklamayı kabul etmiyoruz.)

°) Devlet Ortaklıkları (Government Corporation) : Bunların özelliği, denetim yetkisi bakımından Devlet karşısında, kendilerinin özel sektörden

ve hiç değilse özel sektör gözü ile, daha elverişli koşullara bağlı bulunmalıdır. Devlet ortaklıkları, Amerika Birleşik Devletlerinde Batıdakilerden değişik bir değerlendiriliş ile ele alınmışlardır. Ulusal iktisat bakımından kilit noktalarda yer almazlar. Bu nedenle de, genişlikleri sorunu var olup olmamaları ile ilgili olmayıp, Devlet karşısında bağlı bulundukları iktisadî özerklikten ne derecede faydalandıkları ve bu yoldan özel teşebbüse ne fayda rakip duruma geçmeleri açısından önemli bulunmaktadır. Netekim, Birleşik Devletlerde, özel sektörün liberal düzenin yarattığı bir gelenekle, üzerinde ısrarla durduğu konu, bu ortaklıkların kendilerinden daha çok serbest bırakılmaları ve kendilerinin karşısına Devletce korunarak çıkarılmalarıdır. Özel teşebbüsün, Devlet ortaklıklarından sızlanmasının bir nedeni de, bu ortaklıkların kendilerinden daha az oranda denetilmeleridir. Bundan ötürüdür ki, Amerika Birleşik Devletlerinde, Ticaret Odaları, 1944 yılında, Devlet işletmelerinin ortadan kaldırılmalarını teklif etmişlerdir. Fakat bu teklif, Amerika Birleşik Devletleri gibi liberallliği bir iktisadî ilke olarak kabul eden bir Devlette bile hoş karşılanmamış, aksine zamanla özel teşebbüs üzerindeki denet, Devlet işletmeleri ile arayış daha da açacak bir özde artırılmıştır. Hele Devlet ortaklıklarına hiçbir olumsuz ve özel teşebbüsün tekliflerinden gelen başkalaşma uygulanmamıştır. Bahis konusu gözlem, bugünlerde Türkiyede özel teşebbüs tarafından Bakanlıklara yapılan ve Plânlı İktisat düzeni bakımından çok hafiflik sayılacak tekliflerin benzerlik taşıyan konuları karşısında önemli bir yer tutmaktadır, kanısındayız.

Devlet Ortaklıkları, kanun koyucunun klâsik Devlet örgütünde yer tutan kurumlardan ve onların bağlı bulundukları sıkı birleşim kurallarından sıyrılmak konusunda duyduğu bir eğilimin ürünüdürler. Bu bakımdan, kendileri için daha serbest hareket olanağı verilmiş bir takım Devlet daireleridir de, denebilir. Bu yanı ile, yukarıda özel sektöre hafifliği ileri sürüldüğünü belirttiğimiz, kamu teşebbüsleri üzerindeki denet, Devletin doğrudan ve kesin bir deneti olmaktan çıkmakta, yürütme erki ile yasama arasında, ya samanın yürütmeyi denetmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Burada başlı başına bir sorunun daha doğacağı açıktır: Bu ortaklıkların taşıdıkları özerklik benzeri serbestlik, acaba denetleri açısından, büyük bir oranda onları Kongreye mi, yoksa Devlet Başkanına mı bağlar?

°°) Karma Ortaklıklar (Entreprise Mixte): Bunların özelliği, liberal iktisat düzeninin ilkelerini Devletin karma sektör olarak yürütmeye kalkışmasında toplanır. Şöyle ki, Devlet bir kamu hizmetinin yerine getirilmesinde, o hizmetin ticaret ve sanayi gibi özelliğini dikkate alarak, bu konuda geleneksel yeterliliğini düşünerek, bir ortaklık kurarak kendisine özel ortaklıkları katıştırmakta ve bundan özel baskı gruplarına yaranmak açısından bir fayda ummaktadır. genellikle Batı örneklerinde katılma payı ne olursa olsun Devlet, iktisadî kurmaylık hattını, yön verme yetkisini elinde tutmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde ise,, bunun paralelini kuran bir etki daha çok, denetim örgüt ve mantığında belirlemektedir.

V. Her iki iktisadî örgütte de denet «sonradan gelen bir denet olarak uygulanmaktadır, (à posteriori). Böylesine eylem ve işlemlerin yanı sıra değil de, onların peşisıra giden bir denet, ancak işletmelere tanınan iktisadî elverişliliğin etkisini taşıyan serbestlik ilkesi ile açıklanabilir. Bu denetin,

6 Aralık 1954 tarihli Kanunla, (Government Corporatin Act - Devlet Ortaklıkları Kanunu ile) birinci kategori için daha da ağır hükümler getirmesi, uzun süre yeni örgütlerin kurulmasına engel olmuş, liberal muhafazakârlık kendisini Devlet müdahalesine karşı edilgen bir tepkiye bağlamıştır. Denetimi yapan Muhasebe Genel Ofisi (General Accounting Office) gelirlerin kaynakları üzerinde öncelikli bir denetimde bulunur. Bunun yanında Maliye Bakanlığının da bir takım harcamalar üzerinde «izin» yetkisi vardır. Fakat bunlar derece derece denetler olmakla birlikte, daha çok hükümetten gelen davranışlar olmaktan ileri gitmez. Asıl ve önemli deneti Amerika Birleşik Devletlerinde Kongre yapmaktadır. Devlet ortaklıklarının yıllık Bütçelerinin Kongreye iletilmesi ancak bununla açıklanabilir.

VI. Ancak bu Kongre denetini, Kongrede egemen olan liderlerin, iktisadî güçlülükleri belirler. Kongre, Devlet sektörünü yıpratmak istiyorsa, bu onun için tam bir fırsat ortaya koyar. Burada Liberallığın çağa göre bir uyumunu da yapsa, Amerikan Kongresinin Devlet sektörü karşısındaki tutumunun ne kadar, muhafazacı olduğu görülmektedir. Kapitalist ilkelerin, bir değişimle bir Devlet Kapitalizmine yöneldiğini deyimlemek, o da belki, bir oranda olasılık kazanır amma, Amerika Birleşik Devletlerinde esas olan ve Amerikanın dış ülkelere yardımında bile araya giren Amerikan Özel Teşebbüscülüğüdür. Devletin iktisadî hayata müdahalesi de bundan ötürü çoğu defa, Kongredeki üyelerin potansiyelini yoklamaktan ileri gitmez. Bütün bunlar yönünden bir değerlendirmeye bu kadar kısa bir inceleme ile varmak kolay olmasa bile, durumun yoğunluğu bu iki sektör eğiliminde de aynı bileşim ve karakterdedir, diyebiliriz. Öncelikle de, Dünya üzerindeki kutuplaşmalar Amerikan pragmatizm ve konformizmini bu yola, büyük kapitalist girişimlerin etkisile itip durmaktadır.

AMERİKAN BÜTÇE VE PARA SİYASETİ NEREYE GİDİYOR?

André ISTEEL

Çev : Yıldızhan YAYLA

Kısa ve pek yaygın olmayan 1960 - 1961 durgunluk devresini, üç yıldır süregelen iktisadî bir canlanma izledi. Kenedy'nin müşavirlerinin etkisiyle Amerikan bütçe ve para otoriteleri, bütün unsurlarını açıklamaksızın, 1961 de yeni bir siyaset uygulamasına giriştiler.

1 — Daha önceki «harp sonrası» hükümetlerinde, durgunluk devrelerindeki açık ve canlanma devrelerindeki fazlalıkla Federal bütçe dengesini buluyordu. Kenedy ve Johnson idaresinde müreffeh gidişe rağmen bütçe açığı (1) korunmuştu.

2 — Daha önceki hükümetlerin idaresinde, federal «rezerv» bankaları, durgunluk ve gerileme devrelerinde, Keynes nazariyesine uygun olarak para tedavülünü çoğaltmak için devlet fonundan piyasaya para sürme, canlanma devrelerinde ise para çekme yoluna başvurusuyorlardı. Kenedy ve Johnson idaresinde bu bankalar müreffeh duruma rağmen devlet fonundan para sürme işini arttırdılar. Bugün 1961 yılındaki 27 Milyara karşılık bu bankalarda devlet fonu olarak 34 milyar dolar bulunmaktadır.

3 — Daha önceki hükümetler idaresinde, federal «rezerv» bankaları, ticaret bankaları üzerinde, duraklama ve gerileme devresinde olumlu, canlanma devresinde de olumsuz rol oynayabilmek için faaliyet imkânlarını kullanıyorlardı. (Mevduat ihtiyat oranı, reeskont haddi gibi devlet fonundan para alım satımı dışında kalan imkânlar.) Kennedy ve Johnson idaresinde, bu federal bankalar devamlı olarak olumlu yönden ticaret bankalarını korudular.

KREDİ ENFLASYONU :

Bu yeni bütçe ve para siyaseti 1941 yılındaki âni doğum artışının, otomobil, dayanıklı tüketim malları ve genel olarak tüketim araçları üzerine bir alıcı akını yarattığı devreye rastlar.

Bu alıcılara gerekli ödeme imkânları vererek yardımcı olan bu siyaset, bugünkü refaha da ön ayak oldu. Kısmen bir kredi enflasyonu ile karşılandı bu refah devresi.. Tüketimde kredi, yalnız dolar olarak değil, milli gelir oranı olarak da en yüksek tarihi seviyesine ulaştı. Mesken kredileri endişe verici oranlarda yükseldi: 1959 da yıllık yeni inşaatın %84 ünü buluyordu; bu oran o günden bu yana yükselmeye devam etti ve 1963 de %133 e ulaştı. Başka bir deyişle ipotekli kredi artışı yeni inşaatı yeterli sürüm alanı bulamıyarak zaten yapımı tamamlanmış binaların mevcut ipoteklerini arttırmakta kullanıldı. Klâsik tüketim kredisi ile yapılan taksitli otomobil satışlarına (bütün satışın %60-%70 ini ifade eder), bu seferde görünüşte peşin, fakat aslında ipotekli kredinin artması ile karşılanan satışlar eklendi.

Fransa'da «Banque de France»ın kısmen dolar almasından doğan para enflasyonu, esasen emek kıtlığından etkilenmiş olan ücretlerin ve fiatların yükselmesine yol açarken Amerikan kredi enflasyonu, yüksek sanayi

kapasitesi sebebiyle fiatları, devam eden işsizlik sebebiyle de işçi ücretlerini etkileyemedi bugüne kadar. Bununla beraber, bu ücretler Avrupa'dakilerden oldukça yüksek kalmakta ve belki de bu ücretlerinin yüksekliği dolayısı ile işsizliğin başlıca sebeplerinden biri olmaktadır. Para enflasyonunun, ekonominin her sektörüne yayılarak etkileri mahalli kalan kredi enflasyonuna nazaran daha zararlı olduğu ileri sürülebilir. Ancak, kredi enflasyonu, daha az zararlı olmasına karşılık Amerika Birleşik Devletlerinin defalarca denemesini yaptığı üzere, ekonomiyi çok daha kolay zedeleyebilir duruma koyar. Zira, açılan kredilerin ergeç ödenmesi gerekecektir. Ödemelerin çok olduğu devrelerde ise alıcılar yeni alışverişlere daha eğilimli olurlar.

KÖKLÜ BİR ÇELİŞME :

Avrupa merkez bankaları ve diğer yabancı alacaklıların, Amerika Birleşik Devletleri hesap dengesi açığının kendilerine sağladığı dolarları elinde tutmalarını teşvik için Amerikan para otoriteleri kısa vâdeli para faizini nisbeten yüksek bir seviyede korumayı kabul etmişlerdir. Ancak, iktisadî canlanmayı kolaylaştırmak ve sonra refah seviyesini korumak için, uzun vâdeli faizi nisbeten düşük bir seviyede tutmaya çalışmışlardır. Bu yüzden ve Amerikan sermaye piyasasının genişliği sebebiyle, bütün dünya Amerika birleşik devletlerinden uzun vâdeli ödünç alma yoluna gitti. İç iktisat siyasetinin yarattığı sebepler yüzünden bu gidişi önlenmeyen Amerikan hükümeti parlamentoya bir «kambiyo denge vergisi» konması için başvurdu. Henüz oylanmamış olmasına rağmen, geriye yürüyen hükümleri yüzünden bu vergi, muhtemelen metni hazırlanıp kabul edildikten sonraki halinden daha etkili bir sonuç doğurdu.

Amerikan para ekonomisi köklü bir çelişmenin sıkıntısını çekmektedir: Amerika Birleşik Devletleri doların milletlerarası bir ölçü kabul edilmesini isterken, para ile ilgili kararlar iç siyaset düşüncelerinden ilham almaktadır.

Avrupa hükümetleri, para enflasyonu ile savaşabilmek için çok etkili tedbirler alırken, Amerikan hükümeti aksine, gelecek Kasımdaki seçimlere kadar kredi enflasyonunun yarattığı rahatlama havasını uzatmak çarelerini aramaktadır.

Üç yıllık iktisadî canlılığı bir durgunluğun izlenmesinden korkan Jhonson, vergilerde bir indirim teklif etti ve kabul ettirdi. Bu indirim Amerikan maliyesinin ağırlığı sebebiyle şüphesiz yerinde görülebilir, fakat bunu refah devresi yerine durgunluk ve gerileme devresinde yapmak daha akılcıca bir iş olurdu. Zaten Kennedy ikinci bir durgunluk devresinden korktuğu içindir ki, daha önce de vergi indirimi isteğinde bulunmuştu. Fakat, gerçekte, kanunun son oylanma zamanında bu indirim, esasen kredi enflasyonunun kızıştırdığı konjonktür için yeni bir kamçılama oldu. Amerikan ekonomisi birgün muhakkak bu siyasetin ceremesini çekecek vebir tepki doğurduğu zaman bu, herhalde harp sonrası durgunluk ve gerileme devrelerinden daha şiddetli olacaktır. Ancak kimse bunun ne zaman ve nasıl olacağını kestiremez.

(1) Yalnız idarî bütçenin değil «Cash budget ve «National income account budget»lerinde açıkları...

O.C.D.E. NİN ENDİŞE VERİCİ BİR RAPORU

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İŞSİZLİĞE KARŞI SAVAŞTA ÇARESİZ MİDİR?

Alain MURCIER

Çev. : Yıldızhan YAYLA

Le Monde'un Amerika Birleşik Devletlerinde fakirlik (1), ve deha sonra Otomatikleşmenin sonuçları (2), konularındaki araştırmaları, atlantik ötesinde emeğini biraz olsun aydınlatmıştır. Amerikan yöneticilerinin karşısına dikilen istihdam meselesini bütünü ile, doğrudan doğruya ele almak fırsatı, O.C.D.E. nin teşebbüsü ile hazırlanmış ve konusu «Amerika Birleşik Devletleri'nde emek programı ve siyaseti» olan bir rapordan doğmaktadır.

İsveç'te de benzer bir araştırma yapmış olan bu milletlerarası kuruluşun teşebbüsü şudur: üye ülkeler, 1960-1970 yılları arasında, ortalama %4 oranında ortaklaşa bir gelişmeyi amaç edinmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri de bu kuruluşun tüm istihsalının %60 ını temsil ettiğinden, ortaklaşa amacın gerçekleşmesi bu ülkenin ulaşacağı sonuçlara bağlı olacak demektir. Oysa, bazı ülkeler bakımından öngörülen noksanların hesaplanması ile %4,4 e bile yükselmesi gereken bu orana, 1950-1955 yılları dışında, o da Kore harbi sayesinde - haydi vesilesiyle diyelim, erişilemedi. A.B.D. lerinde: 1947 den - 1957 ye kadar gayri safi millî gelir yılda %3,8 lik bir tempoyla yükseldi; son beş yılda yıllık oran %2,9 a düştü. Öte yandan O.C.D.E. de son yıllarda çalışma saatleri toplamının çabuk ve desteklenerek yükselmesi ile, çalışanlardaki niteliklerin düzenlenmesinin, iktisadî gelişmede fizik sermayenin çoğalmasından çok daha önemli bir rol oynadığı kanısını benimsemiştir.

Bu müşahade ve kanı, Amerikan makamları tarafından, her nasılsa mükemmel yardım görmüş olan Murette şatosu eksperlerinin çabasına dayanmaktadır. İktisadî gelişmenin başlıca manivelâsına nasıl etki yapmalı? Başka bir deyişle, birkaç yıl önce girilene nazaran daha da enerjik bir emek siyaseti gütmeye, Amerikan yetkililerini nasıl teşvik etmeli? İşte O. C.D.E. nin yetkili komitesi de bu yönde birçok teklif getirmekten geri kalmamıştır sonuç olarak.

1953 DEN BU YANA DEVAMLI DÜŞÜŞ :

İstihdam durumu; A.B.D. lerinde 1953 den bu yana gittikçe düşmektedir. Son altı yılın üç durgunluk devresine ilişkin her düzenlemede işsizlik oranı daha yüksek bir seviyede durdu: 1951-1953 de %3,1 den 1962 de %5,6 ya çıktı (3). 1957 de işsizlik 2 milyon 9 yüz bin kişiyi etkisi altına almıştı, 1962 de ise %40 a yakın artmayla 4 milyonu buluyordu işsizliğin kapsadığı sayı. İşsizliğin dörtte birine varan uzun süreli işsizliğe (15 hafta ve daha

fazlası) gelince, o da bu arada iki misli artmıştı. Bu işsizliğin sürüklendiği üretim eksikliği de 30-40 milyon dolar olarak değerlendirilmişti.

Bu işsizlik özellikle yedi devleti (bir de Porto-Rico) ve yaşları, ırkları yetiştirme ve eğitim seviyesinin yetersizliği dolayısı ile bazı işçi kategorilerini etkilemektedir.

Yirmi beş yaşından daha genç olanlar toplam emeğin beşte birini, buna karşılık işsizlerin üçte birini temsil ediyorlardı. İşsizlik süresi bunlar için diğer işçilere nazaran çok daha uzundur. Ve bu süre artmaya doğru gitmektedir. 26 Milyon genç işçi de 1961-1970 arasında iş hayatına atılacağından ve gençlere ilk ağızda bir giriş imkânı veren kalitesiz iş sayısı da hızla azalmakta olduğundan, mesele daha da güçleşmektedir. Okulu terk eden gençler çok güç iş bulabiliyorlar, buldukları da az nitelikte iş oluyor.

Yaşlı işçiler (Elli beşten yukarısı) Avrupa'da da eşi görülmeye başlanan güçlüklerle karşılaşılıyorlar.

Renk emeği -başlıca siyahlar söz konusu- beyaz işçilere nazaran iki defa daha fazla işsizlikten etkilenmektedir. Ve bu eşitsizlik son yıllarda daha da artmıştır. Bu olay başkaları ile birlikte - bugün olanlara geniş ölçüde zemin hazırlamıştır. Bu arada şunu da belirtelim ki, beyazlarla «renklilerin (colourad) mesleki seviyesi aynı olsaydı, genel işsizlik oranı da yarı yarıya azalacaktı.

DEV MESELELER :

Bu çeşitli işsiz kategorilerinin ortak noktası nitelik düzeyinin düşüklüğü ya da yokluğu ile, «yaşlı işçiler» için de aynı sonuca varan, «diskalifiye olma» durumudur. Nitelik noksanı yüzünden bu işçiler ne Amerikan ekonomisindeki son ve üçüncü sektöre doğru giden akıma, ne de nisbeten daha ileri bir ihtisaslaşma hareketine katılmadılar. Oysa bu gidişin 1970 e kadar daha da hızlanacağı sanılmaktadır.

Tarımsal iş yılda 150 bin azalacak (Son on beş yıl içinde 200.000'e karşılık);

Hizmetlerde başlıcaları ticaret, banka ve idareler gibi, içinde bulunan bu on yıl için de %30 oranında ücretli artması olabilecek.

Sanayi dallarının çoğu pek yavaş bir şekilde gelişecektir. (1957 den bu yana sanayide çalışanlarda %2,5 luk bir azalma oldu.)

İhtisaslaşmış mesleklerde toplam iş gelişmesi oranı üçte iki artacaktır. Niteliksiz iş sayısı hemen hemen aynı kalacak, yani toplam emek oranı bakımından düşmeye devam edecektir.

Başka bir deyişle, gelecek on yıl için sektörlerle ve mesleklerle göre iş dağılımı tahminleri, çalışma hayatına girecek gençlere daha iyi bir eğitim sağlanması gereğini ortaya koymaktadır.

Amerikan yetkilileri, bu noktada, kendilerinin de itiraf ettikleri şekilde bu on yıl içinde çalışan nüfusta 1950 yıllarında oranla %40 ı üzerinde bir artışı öngörüyorlar; yani yukarıda belirtilen 26 Milyon gençle yeniden karşılaşılıyor.

Daha kesin olarak bu, sadece emeğin gelişme ihtiyacını karşılamak için 13 milyon yeni işin on yılda yaratılması demektir. Üstelik, istihsal gücünün gelişme oranının temposunu aynı farzederek, yılda 2 Milyona varan iş imkanı teknik ilerlemeleri karşılamak için gerekecektir. Eğitim so-

rumluları endişeyle görüyorlar ki, 1960 yıllarında çalışmaya başlayacak olan 26 milyon gencin %30 u belki de orta öğrenimlerini bile bitirmemiş olacaklardır. Bu gençler, yayılmakta olan sanayi ve mesleklerde özellikle görülecek yerkapma yarışını kaybedenler olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar, demektir.

İŞÇİ SEYYALİYETİNİN GİTGİDE AZALMASI

Fakat öğrenimdeki zayıflık (4), oldukça yaygın bulunmasına rağmen yine de emek arzındaki yapısal dengesizliğin tek sebebi değildir. Avrupa'da pek bilinmeyen başka bir sebep daha vardır. Emegin coğrafî ve mesleki seyyaliyetinin yetersizliği. Şüphesiz, «olaylarla ispatlanmıştır ki, A.B.D. lerinde emek kolayca iş ve yer değiştirmektedir: böylece 1961 de, 8.1 Milyon işçi, (ki bunların 5 milyonu 35 yaşından küçüktür), yani sonuçta toplum olarak faal işçilerin onda biri, iş değiştirmişlerdir. Bununla beraber, Fransa'da da bilindiği gibi «işçiler, iş yerine veya teşebbüse pansiyon vesair avantajlar, kıdem kaideleri ve kendilerini, kısa vadeli işlerin değişkenliğine karşı koruyacak diğer hükümlerle bağlanmak eğilimdedirler daha çok. Böylece istihdamın nisbî bir düşüş gösterdiği birçok bölgede «hareketsiz işçiler» gurupları yaratılmıştır. Buna, geliştirmekte olan teşebbüslerin, nitelik sahibi işçilerinin devamlı katkısını sağlamak amacı ile, çeşitli avantajlar vermeye çalışmalarını da eklemek gerekir.

Eksperler tarafından incelenen hareketsizliğin «kurumsal etkenleri» arasında sendikalar (5) de yer almaktadır. Bunlar yerinden yönetime göre örgütlendiğinden toplu müzakereler iş yeri derecesinde ya da bölgesel düzeyde kalmaktadır. Oysa, müzakere guruplarının, değişmez toplumsal faydalarını öngörme konusundaki yetkileri ne kadar da olursa, işçilerin hareketliği de o oranda sınırlı olur. Bu durum, bazı sendikaların, işverenlerin tanıdığı avantajların (emeklilik, ücretli tatiller, mesleki oluşma, öğrenim) aynısını üyelerine tanıması ile daha da ağırlaşmıştır. Öyle ki, kamu makamlarının, işçilerin teknik değişmelere uymasını kolaylaştırmak yolundaki siyaseti ile - iki hareketliliği gerektirir - sendika ve teşebbüslerin işçilere daha büyük bir iş güvenliğini, seyyaliyeti azaltarak sağlamayı hedef tutan siyaseti arasında bir çelişme vardır.

Bu çelişmeyi ortadan kaldırmaksızın, emekteki seyyaliyeti geliştirmeksizin bazı çözüm yolları uygulanmaya başlanmıştır. Bunlardan biri büyük çelik teşebbüslerinde uygulanan ve bir işçinin kıdem haklarını öne sürebileceği alanı, toplu sözleşmeler yolu ile, genişletmektir. Bundan başka, bu anlaşmalar çerçevesinde işçiler işsiz kalma tazminatı almaktadırlar. Diğer bir çözüm yolu da, daha köklü ve daha basit olarak pansiyon hakkını işçinin şahsına tanımadır. İşçi bu işinden ayrılrsa bile müktesap hakları saklı kalmaktadır.

TEKNİK GELİŞMEYE NASIL AYAK UYDURULABİLİR?

Bu suretle emegin daima daha hızlı gelişen tekniğe nasıl ayak uydurulabileceği meselesine girilmiştir. Yukarda görüldü ki, yalnız iş hayatına girmeye hazırlanan genç nüfus artışının eğitilmesi dahi Amerikan sorumlularının karşısına önemli meseleler çıkarmaktadır. Herkesçe kabul edilen,

çalışan nüfusun bütünü ile olgunluk düzeyini yükselmek gereği başka meseleler yaratmaktadır. Amerikan yöneticileri, meseleyi nasıl ele alacakları konusunda, tereddütlü davranmaktadır. Sanayi ve meslek dallarında duyulacak ihtiyaçları değerlendirmek amacı ile yapılan teşebbüsler, gerçekte tatmin edici sonuçları vermemiştir. Ve biraz da rastgele ortaya atılmış, yılda gereken iki milyon «Recy-clages» sayısı ile yetinilmek zorunda kalmıştır. Ülküsel alanda, genel yetiştirme taraftarlarının görüş ayrılıklarını çözmek ve bugün dar olan, mesleki öğrenim ve olgunlaştırma sistemi içindeki işçilerin tekrar işlerine dönme imkanlarını herhalde genişletmek gerekmektedir.

Birçoklarının düşüncesince yetişkinleri bir işe hazırlamak amacı ile ihtisas bilgisi ve tamamlayıcı genel öğretim verilebilmesi için herhalde devletin önemli desteğinden yararlanmak gerekir.

O.C.D.E. eksperlerinin vardığı sonuçlardan biri de şudur: A.B.D. iktisat sisteminde özel teşebbüs teknik değişmelerin hızlanması ile aşılmıştır ve devlet kamu kudretine dayanarak, aksi halde zorunlu olarak yardıma koşmalı, ve tamamlayıcı görevini yapmalıdır. 1961 den beri de yapıyor, devlet bunu. Zor durumdaki bölgelerde çalışanlara yardım konusunda «Area Redevelopment Act» gümrük tarifelerindeki indirimlerden zarar gören teşebbüslerin artması sonucu yeniden sınıflamalar yapmak konusunda «Trade expansion act», işçilerin yeniden mesleki intibaklarının sağlanması konusunda «Man power Development, an training Act» Federal devletin müdahalesinin gerektiği bilincine varıldığını göstermektedir. Bu kamusal sarfedilenle orantısız görünmektedir. Bunun gibi kamuoyunun uzun süre, alelade işsizlik ve başka yollarla iş bulamayanları işe yerleştirme büroları saydığı federal iş hizmetlerinin «gözden geçirilmesi» de oldukça tatmin edici sonuçlar vermiştir. O.C.D.E. de belirtildiği gibi, Amerikan işsizliğinin %6 dan %4 e inmesi (bazı Amerikan eksperlerine göre bu oran enflasyonu önlediği için gereklidir) ve bu dünyanın en büyük hür devletinin yıllık gelişme oranının %4 e yaklaşması isteniyorsa, «ki O.C.D.E.nin bütün üyeleri, içinde bulunulan on yıl içersinde bu orana ulaşmak zorundadır,» çok daha enerjik, çok daha faal bir emek siyaseti gütmekten başka çare yoktur.

Notlar

- 1 — Le Monde, 14-15 Mart 1964
- 2 — Le Monde 11-12, 12-13 ve 14 Temmuz 1964
- 3 — Raporun kaleme alınmasından bu yana işsizlik oranı pek az bir düşme göstermiştir. «1964 Nisanında % 5,4»
- 4 — Irk ayrımından doğan ve bürüt olarak yılda 14 milyar doları bulan milli hasıla kaybını da akıldan çıkarmamak gerekir.
- 5 — Sendikali işçilerin sayısı, ziraat alanı dışında kalanların %32 si civarındadır. Bazı yeni gelişmekte olan meslek alanına henüz sendikaların girmemiş olması yüzünden bu sayıyı hafifçe azaltmıştır.

AMERİKA'DA EMEKÇİ HAREKETLERİNDEN BİR ÖRNEK

Cengiz YAZOĞLU

Philadelphia fabrikalarında çalışan çocukların durumlarını, 21.Ağustos.1830 tarihli nüshasında Mechanica' Free Press şöyle anlatıyor :

«Pamuk fabrikalarında çalışanların büyük bir kısmının kız ve erkek çocuklar olduğu açıkça bilinen bir gerçektir. Bunların 6 17 yaş arasında bulunduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çocuklar, yılın en uzun gününde (bile) gün ağarmasından gün kararmasına kadar (yemekler için verilen bir buçuk saatlik izin dışında)... bünyelerini beslemeğe yetmeyecek çok az bir ücret karşılığında çalışırken, onlar (işverenler), bu zavallı çocukların yaşamlarından her gün servete gömülüyorlar... Çocuklarına ilkel eğitim yaptırmak gücünde olan ailelerin, çocuklarını kısa bir süre için okula göndermek amacı ile işinden almaları, işverenin tehdidi ile karşılaşır ve bu aileler işlerini terketme zorunda bırakılır- bunun da pek çok örneklerini gördük.» (Amerikan Economic History - H. U. Faulkner, U.S.A. 1943, 5. baskısı, sh. 309-310).

El yapımı dönemini, bu ağır sömürme koşulları altında tamamlayan Amerika, 19. Yüzyılın ortalarından itibaren, baş döndürücü bir hızla makineci üretim dönemine girer. Makinenin gereksinme duyduğu yetenekli işçisayısı gün geçtikçe artarken, emeklerinden başka satacak hiçbirşeyleri olmayan, çoğu Avrupa ve Afrika'dan gelmiş işçiler arasında, insanı insanlıktan eden sömürme koşullarının hafifletilmesi uğrunda mücadeleleri de geliyordu. Özellikle Avrupa'dan gelen işçiler, bu mücadelelerde ön safta yer alıyorlar, işçilerin örgütlenmelerinde öncü oluyorlardı. Bu öncüler, Avrupadaki işçi hareketlerinin etkisi altında bulunmakla birlikte, gerek göçler yüzünden işsizlerin sayısının yüksek olması, gerek işçilerin değişik öğelere sahip olması ve hepsinden önemli, bu öğeleri çok iyi kullanan Amerika kapitalizminin ezici baskı ve ceza metodları karşısında, güçlü bir dayanışma yaratmaktan ve örgüt kurmaktan yoksun kalıyorlar, sürekli ve etkili mücadeleden daha çok günü birlik istekler uğrunda mücadele edebiliyorlar, ve meşru örgütleri de ancak bu amaçla kurabiliyorlardı.

Kısa İş Günü :

«Kısa iş günü - yüksek ücret» politikası, mücadelenin özünü teşkil ediyordu. 19. Yüzyılın ortalarından itibaren Amerikanın her tarafında gelişmeğe başladı.

İster parça başına çalış
İster gün hesabına
Saatleri azaltıp
Ücreti yükselt.»

İşçilerin Sloganı olmuştu. 1791 de Philadelphia'daki ağaç ve tahta işra, kısa iş günü için mücadele, giderek yayılmağa başladı. Özellikle 1835 te, sahil şehirlerinde, 10 saatlik iş günü için yapılan grevlerin pek çoğu başarıya ulaşmıştı. 1860 tan sonra, sekiz saatlik iş günü, bütün sendikaların ortak isteği haline gelmişti.

ONDÖRT

Daha 1833 te, İngiliz Robert Owen'in, 1 Mayıs'ta kutlanmakta olan «Old May» -Eski Mayıs- (eski İbraniler'de ölüm demokrasisinin, tanrı katında herkesin eşit olduğunun kutlandığı gün), Milenium' (Vahiy Kitabında sözü geçen ve kıyametten önce barış ve esenliğin hüküm süreceği bin yıllık devre; büyük bahtiyarlık veya refah ve iyilik devresi olan bin yıl) un başlangıcı olarak ilân etmesinden tam elli üç yıl sonra, Amerika'da, sekiz saatlik iş gününün başlangıcı olarak ilân edilmesi izlemişti. İşçi önderleri, 1882'deki toplantılarında iş gününün sekiz saat olmasını, çocuk iş koşullarının değiştirilmesini, ve Çin'den gelen göçün durdurulması hakkında bir önerge kabul etmiş olmalarına rağmen, gerçekte iş düzeninde hiç bir değişiklik olmamıştı.

1884 te, Amerika İşçi Federasyonu, aldığı bir kararla, 1 Mayıs 1886'dan itibaren bütün işçilerin günde sekiz saat çalışmaları, daha fazla çalışmayı reddetmeleri isteniyordu. Bu kararı gerçekleştirecek mücadele yolu ilk önce belirgin olmamışsa da giderek, 1 Mayıs 1886 gününde sekiz saatlik iş gününün kabul edilmesi için genel grev yapılması eğilimi yaygın bir hal aldı. Sonunda, beklenen gün geldi.

Şikago, greve katılan 80.000 işçisiyle, sekiz saatlik iş günü hareketinin merkezi olmuştu.

İlk iki gün, olaysız geçti. 3 Mayıs günü, tarım araçları yapan Mc Cormick'in işçiler arasındaki dayanışmayı bozmak, onları birbirlerine düşman etmek ve sonunda da örgütlenerek hak alma bilincini kırmak için işten çıkardığı işçilerin yerine aldığı sendikasıız işçilere, kendiliğinden 8 saatlik iş günü uygulanmış ve bunu kutlamak için de fabrikasını o gün öğleden sonra tatil etmişti. İşten çıkarılıp ta yerlerine yenilerinin alınmasını önleyemeyen işçiler, bu olayı protesto ettiler. İşçiler fabrikadan çıkarken çevrede toplanmış sendikalı işçiler tarafından «yuha»yla karşılandılar. Fabrikaya yakın bir arsada, grev halinde olan ağaç ve tahta işçileri de bir miting düzenlemişler, bu mitingde radikal Arbeiter Zeitung'un yazı işleri müdürü August Spies bir konuşma yapıyordu. Olayı haber alan ağaç ve tahta işçileri işten atılmış sendikalı işçilere katıldılar. Kalabalığı dağıtmak isteyen Mc Cormick polis çağırdı. Patlak veren kavga sonunda, bir kaç işçi öldü ve bir o kadarda yaralandı.

Aynı gece, İngilizce ve Almanca yazılmış beş bin beyanname şehirde dağıtıldı.

«Emekçiler, bu akşam zalimlerinizin köpekleri Mc Cormick'teki kardeşlerinizin altısını öldürdüler. Onları niçin öldürdüler? Çünkü zalimlerinizin kendilerine verdikleriyle yetinmemek cesaretini gösterdiler. Onlar ekmek istediler ve karşılık olarak kurşun aldılar.»

Ertesi gün için protesto mitingleri kararlaştırıldı. Bu mitinglerin en önemlisi Haymarket (Samanpazarı) meydanında yer aldı.

Yaklaşık olarak 1500 kişinin katıldığı mitingde, Belediye Başkanı Carter Harrison da hazır bulunuyordu. Anarşist olarak tanınmış üç kişinin yaptığı konuşmaları dinledikten sonra, asayiş normal bularak evine gitti. Kalabalık dağılıyorken başlarında Şef John Bonfield'in bulunduğu bir polis birliği görüldü. Polisler, işçilere dağılmalarını emrederek kalabalığa yaklaşırlarken müthiş bir patlama oldu. Bu, nereden atıldığını kimsenin bilmediği, polis saflarına atılan ve birini öldürüp bir çoklarını da yaralayan bir bombaydı. Patlamanın peşinden her iki taraftan geliş güzel ateş açıldı

Çarpışmalarda, polislerden 68 i ağır yaralandı (sonradan yedisi öldü, ve diğerlerinin çoğu da sakat kaldı), kalabalıktan da dört kişi öldü ve elli kadarı da yaralandı.

Sonunda, anarşist olarak tanınmış 8 kişi, sosyal devrime teşvik suçundan, mahkûm edildiler. Bunlar: Albert Parsons (Alarm'ın yazı işleri Müdürü), Arbeiter Zeitung, Yazı İşleri Müdürü August Spies, Michall Schqap ve Adoph Fischer; Samuel Fielden, George Engels, Oscar W. Neebe ve Louis Lingg'di. Bunları n içinden yalnız Farsons ve Neebe yerli doğumlu olup diğerleri yabancı doğumlu idiler. 21 Haziran 1886 da sekiz kişi mahkemeye çıkarıldı. Haftalarca süren mahkeme sonunda sekizi de suçlu görüldü. 7 kişi idama biri de, Neebe, 15 yıl hapse mahkûm oldu. Fakat sekiz kişiden hiç birisinin bomba olayı ile ilgili olduğu ispat edilemedi. Sonradan, bunların devrimci fikirleri yüzünden mahkûm oldukları yetkili Amerikan çevreleri yazmışlardır.

Karar hakkında ülkelerin her tarafında protesto toplantıları yapıldı. Sonuç değişmedi. Kararı Devlet Yüksek Mahkemesi de tasdik etti. İdamdan bir gün önce Samuel Fielden ve Arbeiter Zeitung gazetesinden Michall Sshwap'ın cezaları müebbet hapse çevrildi. Louis Lingg, cezaevinde kendisini ziyareti sırasında nişanlısı tarafından verildiği sanılan bir bombayı başı hizasında patlatarak intihar etti. Geri kalan dört kişi de, Alarm gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Albert Parsons, Arbeiter-Zeitung'un Yazı İşleri Müdürü August Spies, Arbeiter Zeitung'tan Adolpf Fischer; George Engels, 11.Kasım.1887 de idam edildiler. Spies, ip boğazına takılırken şöyle bağırdı: «Zaman gelecek, mezardaki sessizliğimiz hayattaki konuşmalarımızdan daha etikili olacaktır.»

Amerikalı işçiler, sekiz saatlik iş günü için mücadelelerine devam edeceklerdi. İşçi Sendikaları Federasyonunun aldığı bir karara göre sekiz saatlik iş gününün gerçekleşmesi için, 1890 dan itibaren her yıl federasyona bağlı en güçlü sendika grev yapacak, diğer sendikalar grevci sendikayı mali yönden destekleyeceklerdi. Grevin başlama tarihi de, 1889 da Paris'te toplanmış İkinci Sosyalist Enternasyonalî'nin de 1 Mayısı bütün dünyada «İşçi Bayramı» ve 8 saatlik iş gününün gerçekleşmesi uğrunda mücadele günü ilân edişine de uyularak, 1.Mayıs.1890 olarak saptandı.

O gün, 1.Mayıs.1890 da, en güçlü sendika olan ağaç ve tahta işçileri Sendikası greve başladı ve sendikayı diğer sendikalar destekledi. Grev etkili oldu. İsteklerinin büyük kısmını kabul ettirdiler. İkinci yıl, 1.Mayıs.1891 de greve geçen Maden İşçileri Sendikası, gerek yönetimdeki ve gerekse mali yetersizlik yüzünden başarı kazanamadı. Böylelikle, sekiz saatlik iş günü uğrunda mücadeleler, özellikle İşçi Sendikaları Federasyonunun büyük sanayi sermayesi emrine girmesi ve sendika içindeki politik eğilimli yöneticilerin saf dışı bırakılışı sonucu, uzun süre aksadı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, yapılan mücadelelerle, sekiz saatlik iş günü bir kaç iş dalında uygulanmağa başlanmıştı ama, bütünü ile iş yaşamına girmemişti. 1914 te bütün Fabrika işçilerinin ancak % 11,8 i haftada 48 saat çalışırken bu oran 1919 da % 48,7 ve 1921 de de % 51,7 olmuştur.

Robert Owen'in 1818 de ortaya attığı sekiz saatlik iş günü fikri gelişerek, uğrunda çeşitli mücadeleler yapılmıştı. Bu tarihten 100 yıl sonra Amerika'da, sekiz saatlik iş günü ancak % 50 oranında gerçekleşebilmişti.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE CİNSELLİĞE TOPLU BAKIŞ

Philipps SOUPAULT

Çev : Vedat Gülşen Üretürk

Din, töreler, alışkılar, önyargılar Amerika Birleşik Devletleri'nde Amerika'lıların pek kolay yoldan bir sorun adını verdikleri şeyi ortaya çıkardı: cinsellik sorunu. Bu konu onları sık sık uğraştırır ve onlar bu konunun verilerini arap saçına çevirmeğe çalışırlar.

İlk ağızda ortaya çıkarılması gereken şey, sert ilkecilik (1) Amerika kıtasının İngiliz kolonilerinde diktatörlüğünü kurmağa başlar başlamaz, bir kompleksin alıp yürümüştü olmasıdır. Memlekette bir biçim ahlâk çağı diye sayılan bu dönemden bu yana, Amerika'lılar kendilerini cinslik korkusu içinde yetiştirmişlerdir. Onların erkeklik örgenleri ya da kadınlık örgenleri insanın öyle kolayca hiç bel bağlamıyacağı düşmanlardır. Üreme örgenleri birbirlerine umulmadık ve birden olduğu kadar da korkutucu oyunlar edebilir.

Bilim bir tapınışın konusu olmadan önce, uzun zaman cinsellikten söz açmamak yer etmişti. Sevgi üzerine pek tatlı dille bile konuşmak olmazdı. Pek iyi yetişmiş kişiler (hoş bütün Amerika'lılar pek iyi yetiştirilmiş olduklarını ileri sürerler ya) bu sorunları sormaktan, sözeük'ü ağızlarına almaktan korkarlardı. Sevgi, bu «kutsal bağlar»ın dışında, alkolden kat kat tehlikeli bir kötülük sayılmıştı. İnsan sırasında bir kafayı bulmuşa gülebilirdi ama, eş aldatma ya da özgür cinsel bağlantılar sert bir biçimde hüküm giymişti. Buna en ufak imada bulunmak bile göze alınamazdı. İnsanın anasını ağlatırlardı. Hele rezaletin dikalâsı olurdu. Bu yüz kızartıcı şeylerden yakanızı kurtaramıyacak kadar kusurluysanız, kendinizi saklamak zorunda kalırdınız. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaman ve etkin bir güç olup çıkan bütün kamu oyu, sizi Amerika cennetinden kovmak için gelip kale gibi dikilirdi karşınıza. Vay başına kabağın pathyacağı insana

Rezaleti önlemek için, tek çıkar yol, evlilikti. Kadınların azlığı, hele aynı hamurdan olmaları (çünkü geçmişleri onları komşularla bildiklerin «saygı»sını kazanmağa can attırırdı) yalnız şu eğilimi gerçekleştirir: evliliğin dışında kurtuluş yoktur. Yasalar ve kamu oyu, evliliği savunmak için güçlerini birleştirir. Evliliğe karşı her sözlü ya da etkin saldırı bir suç sayılmış oldu. XIX. yüzyılın sonuna dek Amerika'lıların büyük çoğunluğu zorakî evlenmeye mahkûm olmuş oldu.

Başarılarını çoğu zaman efsanenin göklere çıkardığı serüven severler (ama yasaya uygun, bol arkadaşları olan öncüler değil), kendi yaratılışlarını izledikleri ya da yenilik ve tehlike dolu sevgilerinde, yasa-dışı bir hayata boyun eğdikleri halde şöyle böyle davranmak zorunda kalmış oldular. Sağlam yurttaşlar degillerdi. Kolayca canı diye damga yiyorlardı. Kendilerinden korkuluyor ve kaçılıyordu.

Kimileri var güçleriyle - bu ancak bir örnek vermek içindir - yazılı yasayı, alışkıyı ve serüven ruhunu mormonizmin, çok evliliği kolaylaştıran

bu dinin ortaya çıkışıyla uzlaştırmaya çalıştılar. Bu dinin başarısı tez ve bir dereceye kadar pek büyük oldu. Bu dini kısa zaman sonra ve hemen hemen kökünden yıkılmış oldu (2).

Hele hiç değilse belirtilerini göstermeğe kalkmanın yerinde olacağı şey, törelere körü körüne bağlı doğmuş ve zorunlulukla olduğu kadar eğitile de böyle yetişmiş Kuzey Amerika'lıların bilincinde kökleşmiş bulunan, değişik ürküntü katmanlarıdır. İlk fizik sevgiyi düşünmek (açık açık söylüyorum) korkmaktır. Bu korkuyu utangaçlıkla karıştırmamaya dikkat etmek gerekir hemen. Hiç sanmıyorum ki insan Amerika Birleşik Devletleri'nin yurttaşlarını Fransa'da anladığımız anlamda utangaçlıkla suçlayabilsin. Bütün basma kalıp şeyler arasında, şüphesiz cinsellik örgenleri biryana, ötesini berisini çıkarıp göstermeğe karşı bir eğilime de parmak basılabilir. Şu müzikhol kızları ve onların baldırlarını bacaklarını göstererek oynamaları ya da çirkin denemeler (3) düşünölsün. Yüzme havuzlarında, hiçbir sıkıntı duygusu çekmeden, genç kızlarla delikanlılar, çıplaklıklarını ortaya dökmekten hiç korkmazlar. Buna karşılık, erkeklerin isteklerini kamçılıyor diye göğüslerin biçimini olduğu gibi ortaya çıkaran bir biçim süveter giymek, kadınlar için yakışık almaz şeydir.

Utangaçlığın ortadan kalktığına bakılırsa, ürküntünün başladığı bir sınır vardır. Bunlar ilkin ağıza alınmayan sözcüklerdir. Yasak söz hazinesi çıkırında argo bize yol açar. Şu dünyanın bütün memleketlerinde oruspu çocuğu, son of a bitch diye geçen küfrü, neresi olursa olsun, en temiz yerlerde, haksız yere kurtulmuş köle denebilen insanlar arasında hele savurması bir deneyin, buz gibi bir sessizlik yaratırsınız. Ulusların bilgelğine göre, kaçınılmaz olabilen bu sövgüden ne de olsa vazgeçilemeyeceğinden, Amerika Birleşik Devletleri'nin yurttaşları güdük olduğu kadar anlaşılamaz da olan bir tüfeğin oğlu, son of a gun vekilini buldular. Bunun gibi, cinsel anlamda yaklaşmak anlamına gelen, sözcükler: zarına bakmak...

Fuhuş Ticareti

Başka memleketlerde olduğu gibi Amerika Birleşik Devletleri'nde de fuhşun parlak bir ticaret olduğunu kimse yatsımağı düşünemez. Ama fuhuş gene de hoş görülmemiştir. Şüphesiz adını söylemeği göze alan ya da iyiliklerini bir bir ortaya döken fuhuştan söz etmek isterim. Bazen rezalitten yılmayan gazetelerde, bir yazar bir öğrenci ya da bir bunakla bir gece geçirmek için para sızdıran kızlar üzerine tutup bir hikâyeye döşenebilir. Okuyucu harıl harıl «hikâyeye»yi okur ve bu «serüvenciler» üzerine hayal kurar. Ama baştan çıkarılmıştır ve korkmuştur. Kontlukdaki dul karıların ya da zamanla kaşerlenmiş kadınların kaybolmuş kızların yardımına koşacakları zamanda gene şehrin ileri gelenlerince fuhşu «kesenkes» ortadan kaldırmak için sıkı tedbirlerin alınmasını istemeğe hazırdır. Polis otelleri yoklar ve evlilik belgesi gösteremiyen bir çiftte ortak bir oda kiralamayı yasaklayan yasaya kafa tutmağı göze alan evlenmemiş çiftleri bastırmak için buralara düzenli olarak baskınlar yapar. Bununla birlikte bir valizin sırasında belge yerine geçebildiği alışkısı yerleşmiştir. Dedektifler gene de çiftlerin kimlik belgelerini yoklamaktan bıkmazlar. Özgür Amerika'nın, hani oldum olası kuşkulu yurttaşları, bir otomobilin rahat olmayan güzelliğini bir odanın geçici erincine üstün tutarlar artık.

Bütün en büyük şehirlerde genelevlerin bulunduğunu kimse anlıyamaz.

Bunlar, itiraf etmek gerekir, pek ustaca gizlenmiştir. Gece barları sayılan bu yerlere ayak basmağa cesaret edilse bile sonunda şarkı ustalarına av olma tehlikesine düşüldüğü gene de bilinir.

İşte bu yerde, düşünceye ne kadar aykırı gelirse gelsin, herşey korkunun sevgiyle işbirliği etmiş olması üzerine kurulmuştur. Sevişmenin bir suç işlemek gibi sayılmasında şaşılacak birşey yoktur.

Bir yüzyıldır Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük bir ahlâk yetkesi kuran doktorlar bu ürküntünün günden güne büyük bir sayıda nevrozları, akıldan sakatları ya da duru ve yalın zihin bozukluğuna uğramışları gitgide mumla arandıkları gerçektir) sayısının daha çok Amerika Birleşik meydana getirdiğine parmak basmışlardır. Tanınmış delilerin (bunların Devletleri'nde kabarık oluşu kimse için artık bir sır değildir. Nükteci (bu durum sıktır) bir hekim, zihin bozukluğunun, bölgelere göre değiştiğini, Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitli yerlerinde başka görünüşler altında ortaya çıktığını tanıtlayan (bu memlekette oldum bittim pek değer kazanmış) istatistiklerden yararlanarak insanın, bir gün bir Amerika Birleşik Devletleri haritası yapmak zorunda olduğunu ileri sürüyordu: zihin bozukluğu, Kuzey-Doğu'da, ilkelere körü körüne bağlı kişilerin ülkesinde, nevrasteni, sıcaklıkla ıslaklığın ağır bastığı Güney'de, kızgın çılgınlık, Batı'da, megalomani adını alır. İstatistikleri ve bir zamanlar Hachette ya da Vermot almanasının yaptığı gibi uzlaşmaya dayanan etnografyanın halkın anlayacağı dile indirdiği bu sınıflamaların gerçekte neyi gösterdiklerini yorumlamanın ne denli kolay olduğu biliniyor. Parmak basılmış bu gerçeklere değinmeden daha çok değer vermeksizin yasalar tarafından özene bezene desteklenmiş ve el üstünde tutulmuş korkunun ve alışıkların yatsınamaz ve Amerikan toplumbilim bilginlerini uğraşmaktan geri koymayan düzensizlikler yarattığı kabul edilebilir. Kuzey-Doğu'da intiharlar belki ırza geçmelerin daha bol olduğu Güney'den ve kızgın çılgınlığın daha yaman olduğu Batı'dan daha çoktur. Bunun sonu saymak ve sınıflandırmakla bitmez.

Freud'ün Kuramları Açısından

Bilim memleketlerinde çoğu zaman gülümseten bir başarı kazandı kazanalı Amerika'lılar bütün cinsel sorunları bilimsel yönden incelemeğe başladılar. Bilginler ya da «yarı-bilgin»ler ilginç bir doymazlıkla bu sorunu incelediler. Sonuçlar beklenmedik oldu. Söz gelimi Freud'ün kuramlarının yankı uyandırıcı ve sürekli bir başarı kazanmış, çoğu kez birbirini tutmaz ama derin etkiler bırakmış, halkın arasında yayılma amaçları sayesinde, Amerikan anlayışını değiştirmiş oldukları anlaşılıyor. Hele ilkeciliğin zararlarını ortaya döktükleri için ilk ağızda pek heyecanla ve ciddiyetle kabul görmüş oldular. Freud bilimsel kurtarıcı oluyor göründü. Kendisine, Amerika Birleşik Devletleri'nde, körü körüne bir güven bağlandı ve pek az sayıda insan, Viyana'lı büyük doktorun dediklerini, ancak şöyle böyle yetmişmiş olan, en kalabalık yerlerde tartışmaktan özellikle çekindi.

Fakat Amerikan geleneklerini, Freud'ün kuramlarından daha çok değiştiren şey, psikanalizin, kompleksleri ele almadaki atılgan açıkyürekliği, iradesi denebilen şeyin kurucusu durumu olduğudur. Freud'ün Atlantik-ötesinde yeni bir dine girmelerin coşkunuyla ortaya çıkardığı sayısız çömezler, suçlarını kabul etmek ve eğitmenlerine kara sürmek ge-

reksimesini duydular. Bununla birlikte, Freud'ün koruyuculuğu altında, cinsel «sorunlar»dan, bol bol (biriçin kuralları gibi) ve hemen hemen bir biçim şehvetle dolu hayasızlıkla söz açıldı. Bunlara gene de ahlâksal «sorun» gözüle bakmağa daha az devam edilmedi. Cinslik ve evlilikten gene pek zırvaya kaçmadan söz açıldı.

Sayırsız soruşturmalar yapılmış, istatistikler tutulmuş oldu. Eşlerin, balayından önce, balayı sırasında da balayından sonra cinsel ilgileri, erdenliğin yararları ve sakıncaları, masturbation'un (4) sonuçları, istinana'nın ya da homoseksüelliğin koşulları incelendi. Amerika bilimini ortaya koyan bu coşkunun ardından, ahlâk adına ve insan soyunun dirlik düzenliği için üniversite profesörleri soruna «eğildi»ler. Amerika üniversiteleri kamu oyunun aşılamlarını Fransız üniversitesinden hep daha candan ve daha tez elden kabullendiler. Cinsellik alanında pek anlayışlı davranmış bulunan basının iyiliklerini görüp bu iyilikleri hiçbir zaman unutmaya n ve modayı (bu ne kadar aydın ya da ahlâksal olursa olsun) göklere çıkaran üniversitelerin başkanları incelemeleri ve soruşturmaları ellerinden geldiğince hoş karşıladılar. Uzmanları çağırdılar ve bol keseden para ödediler. Bunlar istatistikler yaparak ve her ortamda gerçekleştirmiş olduklarını ileri sürdükleri sondajlardan böbürlenerek, bu bilginin sonuçlarından pek o kadar kuşku etmeksizin kendilerine bir sürü erkek ve kız öğrenci çekebildiler, cinsellik bilimi profesörleri düşüncelerini ve önermelerini sevinçle ortaya döktüler. Yeni cinslik biliminin, tedavi etmekten ve hele, utangaçlığın düzensizliklerinden ya da eş aldatmaların çok sık oluşundan uzaklaşarak, cinsel hastalık gözüyle baktıklarına mim koymaktan önemli konusu olmadığını bildirdiler.

Genç Kızların Erkeklerle İlişkileri

Yetişmeleri istenen, kendilerine gözü kapalı yapılmış evliliklerin tehlikeleri işaret edilen erkek ve kız öğrenciler harıl harıl, şu kadarcık olsun utangaçlık çekmeden cinsliklerinin anatomisini, fizik sevginin sonuçlarını ve cinsel hastalıkların kötülüklerini incelediler. Fransa'da şu başlık altında çıkmış eserleri hatırlatan bir «edebiyat» bolluğu sardı ortalığı: Her genç kızın ya da her delikanlının, her yeni evlinin ya da her genç annenin bilmesi gereken şey, tasarlanmış ve yayınlanmış oldu. Bu konferanslar, bu kitaplar alabildiğine bir karışıklık yarattı. Ne «anne-baba»lar, ne «öğrenci»ler, ne de «profesör»ler birbirlerini dinliyorlardı. Artık uzmanların, hoşagitmeğe ve etkilemeğe susamış basın tarafından yayınlanmış bildirileri dolaşıyordu ağızdan ağıza, en karşılıksız kalan bildirilerin kimileri de İncil'in sözleri olarak sayılmış oldu. Bu sözler törelerle alışkılar üzerinde o saat içli bir etki yarattı. Bilim adına sömürgeleşmenin tâ ilk zamanlarına uzanan bazı gelenekleri doğrulayan kurallar kuruldu. «Tek örnekcilik»in (5) kabul edilmesini isteyen Amerikan anlayışı bir özdevimin ortaya çıkmasını kolaylaştırdı. Cinslikler arasındaki ilintiler mekanizmalar gibi düzenlenmiş oldu. On dört yaşına basar basmaz artık erkek çocuklarının ve kızların sık sık birbirlerini «yoklama»ları kabul edilmiş ve hattâ istenmiş oldu. Ana-babasının üzgün bakışı altında bir genç çocuk her cumartesi günü tanıdık bir eve gidip genç bir kızı arar ve onu sinemaya ya da baloya götürür ve gene evine getirir. Genç kız, üçüncü çıkışta, gönlü pek is-

temese bile, kötü yetişmiş bir genç kız ya da haddini bilmez bir insan diye sayılmış bulunur korkusuyla, dudaklarını verivermek ve dördüncü çıkışta belli bir güçle orasının burasının sıkıştırılmış olmasına sesini çıkarmadan göz yummak zorundadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir tarih kazanmak denen şeydir bu. Her çiçeği burnunda kız elden geldiğince bol tarih kazanmağı, en çok sayıda çocukları sık sık görmeğe gitmeğı hayal eder. Ama, bir rekor kırar da okuldaki bütün çocuklar tarafından kendisini arka arkaya çağırırsa, gerçekten ilgi çekici bir kişilik diye sayılmış olur, «halkın gözdesi»dir. Genç kızlar olanca hünerlerini göstererek kendi çevresindeki arkadaşlardan başka delikanlıları ağlarına düşürmeğe ve onların kendilerini elden geldiği kadar sık çağırımlarını başarmağa da çabalarlar.

Delikanlılar şüphesiz pek toydurlar ve daha çok hoşlarına giden genç kızları, ama özellikle kendilerini ürkütmeyen kızları çağırırlar. Çok bilmiş arkadaşlardan fellek fellek kaçarlar ama, söyleşiyi yarıda kesen ve yağmurdan ve güzel havadan söz açmak için kendilerini bir çaba göstermek zorunda bırakan dut yemiş bülbüllerden de hoşlanmazlar. Sevmek ve kendilerine anlaşılmaz yaratıklar gibi gelen kadınlar tarafından da hoş karşılanmak için, onlarla konuşmak ve, ellerinden gelirse, gönül yücelikleriyle gözlerini kamaştırmak zorunda olduklarını bilme alışkanlığını, daha yeni yetmelik çağlarından başlayarak kazanırlar artık. Bu alışkanlıklar kendilerini edep kurallarını hiçe sayan kişiler durumuna getirmez ama sevgi söz konusu olduğunda Amerika'lıların aşağılık kompleksini pekiştirir. Erkekler kendilerinin en sünepe kişiler olduklarına inanırlar. İstemekten utanırlar, bir kadınla yatmağı ölesiye istemekten utanırlar. Sevgi ciltlerinin gülünç olduğunu ve isteklerinin ortaya dökülüşlerinin kendilerini kaba saba yapacaklarını düşünürler. Onlar için isteklerini dile getirmek o kadar güçtür ki bir kural ve bu işe mim koymaktan kendilerini alıkoyan bir argo yarattılar.

Profesörleri kendilerine fizik sevginin değişik formüllerini öğretmek için alabildiğince kötülük ettikleri ve istatistikler yoluyla bu kötülükleri leşmek zorunda oldukları halde, delikanlılar genellikle kuşkuludurlar ve ele güne yaydıkları halde, erkeklerle kadınların çoğu günün birinde çiftçoğunun yürekleri üç buçuk atar. Sevgiyi, sorumluluklar gibi ciltleri de birlikte getiren herşeyden ödleri kopar.

Yeni cinslik biliminin yıkmağa çalıştığı ürküntü, kompleksler, yasaklar, öylece durur. Tedirginlik olduğu gibi kalıyor. William Faulkner'in doğuştan gelmiş ve «eğitim»le dal budak salmış korkunun sonuçlarını şu diye göstermek için Kutsal Sığınak adlı (6) romanında yazdığı bir mısır başağı aracıyla yapılan garip uçuş düşünölsün. Kendisi, bu ancak olağanüstü bir durumdur, demeğe getirecekti. Öyle ama, yalnız edebiyatta değil, mahkemelerin yıllıklarında bile bu kadar olağanüstü başka örnekler de gösterilebilirdi gene.

Üstünkörü Yayınlar

Her yıl cinsel sorunlara en girdi çıktısına kadar değinmiş bulunan

çok sayıda ve alabildiğine kaba kitapları, eğitime ayrılmış eserleri, söz-de-bilimsel eserleri ya da yergi dolu eserleri sıralamak yeter. Ben yalnız bir ay içinde New York'ta çıkmışları sayıyorum: Sevgi ve Mutluluk, İşte Evleniyorsunuz Artık, Evlenmeler Evde Olur, Bir Yastıkta Baş Kocamak. Ama bütün bu eserler satılmış, okunmuş ve eleştirmeli açıklaması yapılmış oldu. İlk ağızda bu bolluk pek pek bir kaygı kanıtıdır. Bu kaygıyı ortadan kaldıracak olan kitaplar belli ki bu kitaplar değildir. Toplantıların ya da derslerin ve konferansların bile yararı yoktur. Bugün Amerikan düşüncesini cinselliği ilgilendiren her konuda önceki kuşakların anlayışından başkaysa bu, hayat koşullarının değiştiğinden ötürüdür. Sevgi, insanın demeğe dili varırsa, bir zorunluluk değildir artık. Sevginin bir lüks, kaçınılmaz bir lüks olduğuna inandırmakta başarıya ulaşıldı.

Sevgi iki cinslik için bir saplantı düşün olup kalıyor. Kadınlar için, sevilme başarısının bamtelidir. Hele Amerika Birleşik Devletleri'nde, hem bir düşüncenin yankısı, hem de bu düşünceyi kökleştirmenin aracı olan ilân bize, Amerika kadınlarının büyük çoğunluğunun düşünce durumu üzerinde utanıp etmeden bilgi verir. «Kara kara ve renkli» duvar ilânları Amerika Birleşik Devletleri'nin bütün kadınlarına erkekleri kendilerinden soğutmamak için «koku gideren şeyler»i kullanmak zorunda olduklarını, başarı kazanmak isterlerse dişlerini fırçalamalarının uygun olduğunu (hani bu, lâf ebelerine göre, başarıya ulaşmanın biricik yoludur), kendilerini karşı konulamaz kişiler kılacak olan şu sabunu kullanmalarını, düpedüz sağlık korumayla ilgili ve yeni bir biçim ve anlayışla sağlık korumaya dayanan işler görmelerini öğretir. Fakat bütün bu duvar ilânlarının ahlâkı hep bir kadının nevrastenik ya da acayip kişiler olma korkusuyla erkekleri tava getirmek zorunda olduğunu gösterir. Çünkü Avrupa'lıların tasarlamayacaklarından çok daha ciddi yatırımlar böyledir. Demek ki sevilme sevmekten daha önemlidir.

Erkeklerle gelince, kuruntuya kapılmazlar. Erkekler gibi kadınların da korkunç bir kanışla dillerine doladıkları ve «Amerika'lıların kötü sevgili ama iyi çene çalıcı oldukları»nı ileri süren bir formül vardır. Amerika'lıların bu ünü yalanlamağa kalktıkları söylenebilir mi? Tersine onlar bu üne erişmek için olanca güçlerini gösterdiklerine inanılabilir. Bir sevdalı meteliğe kurşun atsa bile, bir ödeyici olmak zorunda olduğunu bilir. Sevgi parasız olmaz. Amerika'lılara sevgi neye patlar? Yasaların koruduğu bir kadınla yatmak kesin olarak bütün bir hayatın dopdoluluğunu rehine koymak, en iyisi ya da en kötüsü diye bu hayata «katlanmak»tır. Yatmağa ve hattâ onunla yaşamağa son verilmiş olduktan sonra bile kadınla konuşmağa devam etmektir. Boşanmalar, çoğu zaman söylendiği üzere, Amerika Birleşik Devletleri'nde çoktur ama, az-buçuk biliniyor ki bu boşanmalar sonunda hemen her zaman için pek yüksek bir geçimlilik ödemesi gerektirir. Demek oluyor ki erkekler sevmek zorunda olduklarını bilmek için para ödüyorlar hep. Onlar isteklerinin hep paraya patladığını, hoş evlenmeler olduğunu, ama parasız oluşların sökmediğini hiç bilmez degillerdir.

Öyle ise Amerika Birleşik Devletleri'ndeki erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkiler ortaya genel olarak pek belli özellik çıkarır. Erkeklerle kadınların birbirlerine düşman olduklarını söylemek belki aşırı konuşma ola-

caktır. Sevginin hiçbir zaman Amerika Birleşik Devletleri'ndeki halkın tek düzenlice çabuklaştırılmış yükselmesini sağlayan çiftleri birleştirmedigini ileri sürmek te belki aşırı konuşmak olacaktır.

Yatsınamaz olan şey, Amerika Birleşik Devletleri'nde cinselliğin, bir dereceye kadar önemli bir sayıda meydana çıkırtkanları sayılan kimi kişilerin kendilerini yırtmalarına inat, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki insanların büyük çoğunluğunu gene de yürek sıkıntısına varıncaya kadar allak bullak eden bir sorun olarak kaldığıdır. Yalınlaştırmak istenseydi Amerika'lıların bir bölümünün sevgiyi düşünmemeye çalıştığı, bir bölümünün de hasta olduğunu ve kadınların, değişik nedenlerden dolayı, gönülleri darala darala sevgiyi düşündükleri ileri sürülebilirdi. Demek ki cinsellik genelleştirilmiş bir sinirli sapığın temelindedir.

Yalnız sayısız yayınlar, birkaç milyon baskılı dergilerde yayınlanmış erkek ve kadın okuyucu mektupları değil, kamusal (radyoda verilmiş oldukları için kamusalda da ileri) konferanslar da, bunun söz götürmez tanığıdır. Amerika radyosunun en büyük oyunlarından biri, şüphesiz en büyük başarıya ulaşan oyun Bay Antony denen bir eski taksi şoförü tarafından birden yumurtlanmış (?) yayındır (7). Kendi kendini yetiştirmiş bu ruhbilimci parasız akıllar dağıtır. Binlerle Amerika'lı her cumartesi günü kendi «durum»larını sayıp dökmek ve akıl danışmak üzere ona mektup yazar. Bay Antony bu mektup demeti içinden en ilgi çekici durumu ele alır ve iki cinslikten yürek darlığına uğramışları mikrofon başına çağırır. Pek az sonra bunlar gelip hayatlarını anlatmakta ve içlerini dökmekte mırıl kırıl ederler. İki üç dakika sonra Bay Antony sorulmuş olan soruyu özetler, bir akıl verir ve küçük bir öğütle sözünü tamamlar. İnsan bu yayını dinleyince uluorta Amerika'lıların yürek darlığını ölçebilir, çünkü Bay Antony'nin müşterileri büyük çoğunlukla az mürekkep yalamış ve ucu ucuna geçinip giden sokak adamlarıyla sokak kadınlarıdır. «Cinsel» sorunların en çok radyo ruhbilimcisine sorulmuş olmalarının gerçekliği göstermek için (şüphesiz Bay Antony'nin bir sürü yazmanınca inceden incede hazırlanmış) istatistiklere kulak asmağa gerek yoktur.

Bu kamusal itirafların ancak sembolik bir değeri vardır. İçten tedirginliklerini mikrofon başında açık açık söyleyen bu erkeklerle bu kadınların mazoşist oldukları açıktır. Zaten Bay Antony yırtıcılığa kadar giden bir sertlikle davrandığı zaman artık büyük başarılar elde edemiyor. Tutkulu bir ilgiyle kendi benzerlerinin itiraflarını dinleyen ve bundan aşırı ve karanlık bir zevk alan binlerce dinleyici ne düşünüyor? Onlara ateşli deyimlerle dolup taşmış edebiyat bile yavan gelir. Kurnaz basmanlar da önlerine «gerçek hikâyeler» sürerek erkek ve kadın okuyucuları tavlayan dergiler çıkardı. Bu çığırdaki yayınların en ünlülerinden biri olan True Stories dergisi, milyonlarca nüsha basar. Ama çığır örneği değildir bu.

Yalnız görünüşlerine bakıp yargı verilirse sinema cinsel sorunları önemsemiyorsa benziyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde ayaklarını hep uygun atan ve rezaletlerden kolayca çekinen büyük ortaklıklara, tehlikeli sayılmış konulara pek doğrudan doğruya değinmeği ya da alabildiğine «atak» sahneler çevirmeği yasak eden bir sansür, (koruyucu ve sonuç olarak pek kurumlu sansür) bürosu olduğu biliniyor ilkin. Hem sonra sinemanın her-

şeyi açık açık söyleden ve ayrıntılar üzerinde durmadan yana gene de bir zayıflığı olan gücü vardır. Sinema gerçekten ikiyüzlü olmağı bilmez ve olamaz. Bundan başka sinemada kamu oyunu ters-yüz edecek kadar bol tehlike vardır. Ama, yasakları hesaba katarak bile, Hollywood stüdyolarından çıkan film incelenseydi, film yazarlarının, her türlü yoldan, cinselliğe ve bazan sadizme de başvurdıkları görülürdü. Film çekmeler yıldızların sürükleyici durumlarını değerlendirir. Ama seksapeli yaratan film yapımcılarıdır.

Öte yandan sinemaya sırf filmleri özellikle duygusal olduklarında daha çok seyretmeğe gidilmediği çabuk görülür. Sinema yapımcıları oldum bittim her senaryo için zorunlu sevgi hikâyesinin halkın tasasını dağıtsın diye, sevgi söz konusu olduğunda hep kuşkulu ve canı burnunda müşterileri korkutmasın diye «iyi bitsin» isterler. Çünkü onlar Amerika'lıların kendi işleri söz konusu olduğunda hep iyimser oldukları halde, sevginin sonuçlarından yana hep kuşkulu olduklarına ve tasalarının dağıtılmasını gerçekten istediklerine mim koymuşlardır.

Belirtilen görüş açısı ne olursa olsun, yaşantı alanı diye kabul edilen alan ne olursa olsun, şu sonuca ulaşılır: Cinsellik Amerika Birleşik Devletleri'nde hep korku tarafından baskı altına alınmıştır ve yürek darlığı yaratır. Sonuçlar Amerika Birleşik Devletleri'nde değerlerini bilmek istenilenlerden daha ciddidir. Düşünmekten ve yazmaktan geri kalınmadığı halde sorun bilinmiyebilir. Bununla birlikte bütün Amerikan töreleri sevgi adını verdikleri şeyler karşı karşıya geldiklerinde Amerika'lı erkekleri ve Amerika'lı kadınlarının davranışının etkisi altında kalmıştır. Yalınlaştırmak, arap saçına çevirmek ve gene daha da bozmak isteklerinde, garip bir eğilimleri vardır. Ahlâk, estetik, ruhbilim bu bozulmalardan etkilenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde cinsel sorun göz önüne alınmazsa Amerikan anlayışını anlamak ya da kabullenmek bile olanaksızdır.

(1) — İlkecilik: Bu, daha çok İngiltere'de yaygın bir dindir. Bu dinin köleleri, «püriten» denen kişiler, cinsel anlayışta, aşırı bir namus güderler. (Çev.)

(2) — 1945 yılında, çok evliliğe önem veren, mutlu, «gerçek» mormon'ların hâlâ var olduklarını ortaya atan büyük bir dâva olduğunu hatırlatalım. (P.S.)

(3) — Yakın zamanda New York'ta yasak edilmiştir. (P.S.)

(4) — Masturbation: Cinsel doygunluğun, cinsel örgenlerin, elle, ya da daha başka uygunsuz araçlarla, harekete getirilerek sağlanmasına çalışma edimi. (Çev.)

(5) — Tek örnekcilik: «Standardisation» karşılığı kullandık. (Çev.)

(6) — Bu eser, Varlık Yayınları'nda çıkmıştır. (Çev.)

AZ GELİŞMİŞ EKONOMİLER

Arslan Başer Kafaoglu

III.

Eylemin 8 ve 9 uncu sayılarında az gelişmiş ekonomilerin genel olarak sınıf yapısını ve gerilikten kurtulması için izlenecek yolun genel yönünü aydınlatmıştık. Bu yol emperyalistlerle iş birliği yapan ve aracı ticaret burjuvazisi ile el ele vermiş büyük toprak sahiplerinin ekonomik egemenliğine son vermek olarak belirtilmişti.

Büyük toprak sahiplerinin siyasal egemenliğine son vermenin tekyolu ise toprak reformudur. Bu yüzeyi ile toprak reformu siyasal bir anlam taşır. Toprak reformu toplum katlarının en ezilen sınıfları olan topraksız köylülerle tarım işçilerinin yaşadıkları çok geri yaşama düzeylerini düzelterek sosyal adalet yolunda bir aşama teşkil ettiği muhakkaktır. Diğer taraftan geleneksel ve geri üretim yöntemlerini değiştirilerek etkin tarımsal yöntemlerin uygulanmasına da ancak toprak reformundan sonra gidilebilir. Ancak bu sosyal adaletçi ve ekonomik fonksiyonlarından da ileri olarak, toprak reformunun asıl anlamlı yönü siyasal yönüdür (I)

Gunnar Myrdal bunu şöyle ifade ediyor: «Toprak reformunun anlamı ulusal planda sadece tarımda verimi arttırmak değil fakat her şeyden önce yerinde sayan bir toplumun sınıfsal bünyesini temellerinden sarsmasıdır» 2

Bu yazıyla toprak reformu sadece toprak dağıtımından yararlanacak köylüleri değil fakat yerinde sayma koalisyonu (3) nun tutucu yönteminden zarar gören bütün sınıf ve zümrelerce desteklenecek bir reformdur. Bu yanıylar toprak reformu işçilerden ve aracı tüccarlar dışındaki burjuvadan da destek görecektir. Az gelişmişlik fasit dairesinden kurtulma savaşında büyük rolü olacak burjuvazinin yakından incelenmesinde de faide vardır. Ancak bu konuyu daha sonraya bırakarak, işçiler ve köylüler arasındaki gelişmeden en büyük faydayı görecektir iki sınıftan ikincisi olan işçileri ve işçilerle topraksız köylülerin bağlarını görelim.

Az gelişmişlikten kurtulma savaşının aynı zamanda bir bağımsızlık savaşı olduğunu geçen yazımızda görmüştük. Bu haliyle bütünüyle bir ulusun dış sömürücülerin sömürmesinden kurtulması sonucunu doğuracak kalkınma çabalarında iyi anlatılınca bütün toplum kat ve sınıflarından faydalanma olanağı vardır. Ancak ekonominin dış sömürücülerden kurtuluşu ile başlayan uygarlık, bağımsızlık ve kalkınma savaşının her döneminde ileri hareketleri bilinçle desteklemesi olanağı en fazla olan sınıf işçi sınıfıdır.

Bununla beraber az gelişmişlikten bir toprak reformu ile başlayan kurtuluş çabalarının ilk döneminde bu sınıf kendi kendine bir devrimci

çabanın içinde görünmezler. Eylemin 8 inci sayısında bunun nedenlerini az gelişmiş ekonomilerde işçilerin yoksul ve topraksız köylülere göre ayrıcalıklı durumda oluşları ile açıklamıştık. Gerçekten az gelişmiş ekonomilerde işçi sınıfının sayıca nisbeten küçük olması ve tarıma endüstrinin daha verimli oluşu bu durumu ortaya çıkarmıştır. (4)

Esasen toplumeu teoride de az gelişmiş ekonomilerde işçi sınıfının kendi başına devrimci olamayacağı, toplum yapısının değiştirilmesi için gerekli bilincin kendisine dışardan getirilmesi gerektiği tesbit olunmuştur (5). İşçi sınıfının gelişme ve toplumu değiştirme yolundaki tarihi rolüne derhal sahip çıktığı hattâ devrimlerin zor kullanılarak yapıldığı partilerde bile görülmüş değildir.

Ancak burada iki şeyi birbirinden ayırmak gerekir: İşçi sınıfının az gelişmişlikten kurtulmaya giden çabaların başında değişmenin bilincine varamamış olması onun bu gelişme süresi içinde ihmal edilmesini gerekli kılacağı şeklinde anlaşılmamalıdır. Hattâ şunu ifade edelim, az gelişmişlik fasit çemberini kıracak toprak reformu işçilerin yardımı ve desteği olmadan başarılsa bile kalkınma yolu tamamiyle açılmış sayılmaz. Toprak reformundan sonra başlayacak olan endüstrileşme ve yarı - sömürgeciliğe elverişli bir toplumsal yapıdan kurtulma için girişilecek çabalarda yönetici kadro işçilerden esinlenmez ya da işçi gibi düşünen aydınlardan kurulu olmazsa gelişme bir yerde çıkmaza saplanır. Bu nedenle toplumu bağımsız ve az gelişmiş sosyal yapıdan kurtarma yolunda itici kuvveti teşkil eden işçi sınıfı, hattâ ilk çabalar döneminde onun desteği olmadan bazı başarılar elde edilebilecek olsa bile eğitilip, siyasal kadrolaşmanın içine alınmalıdır.

Bu gereği yerine getirmeyen bir ülkenin, Mısır'ın durumu bu bakımdan ilgi çekici ve ders vericidir. Bu ülkede toprak reformunu kusursuz başaran, bağımsız bir dış politikayı gerçekleştiren, bazı kilit sektörleri (dış ticaret ulaştırma, bankacılık) başarıyla devletleştiren «Hür subaylar hareketi» az gelişmişliği meydana getiren tutucu «yerinde sayma koalisyonu»nu dağıtmış olmakla beraber, rejim tam olarak ileriye doğru giden bir ülkenin huzuru içinde değildir. Neden? Bunu Mısır ve Afrika hakları üzerinde çok önemli bir kitap yazmış bulunan Jean Ziegler'in kitabından beraber okuyalım:

«İncelememizin yapıldığı dönemde (1952-1962) Nasır'ın popülaritesi hiç solmamıştır. O» Şef» olarak kalmıştır. Ancak hükümet etmek için devrimci bir ekibe sahip olmak, halk yığınlarının «sportane» onayını almak yeterli değildi. Aynı zamanda karşılıklı anlaşacak araçlar, akım çevreleri, insanlarla sürekli ve akılcı bir diyalog da zorunludur. Yani kısaca, kütlerin örgütlenmesi.

1952 Hür subaylarının elinde böyle bir araç yoktu. Sendikalar sol partilerin elindeydi, Vafda (6), eski rejimle birlikte anılıyor, köylerdeki gelişmemiş zihni yapılarıyla müslümanlar, imamlar ve «müslüman kardeşler» örgütünün etkisinde idi.

«Hür subaylar» bu durumda bütün yurttaşları içinde temsil edebilecek bir «tek parti» kurma yoluna girdiler. 23 Ocak 1953 te böyle bir par-

ti kuruldu. Parti kurulmadan sekiz gün önce, diğer partiler fesholundu. Üniversite ve sendikalarda hükûmete karşı olanlar ilk adımda tasfiye edildiler. Devletin yönetimine el koyacak ve buyrukların yukarıdan aşağıya anlatılmasını sağlayacak bir partinin kurulmasına uygun bir durum bu suretle hazırlanmıştı.

6 Şubat'ta Nasır Parti'nin genel sekreteri oldu. On bir maddelik ilkelere tesbit ve ilân olundu.» (7).

Bu parti Necip ile Nasır arasında ki nüfuz mücadelesi araya girince, arka plâna atıldı. Nasır, 1954 te iktidarı kayıtsız şartsız ele alınca, Hür Subaylar'ın yürütme komitesini her şeye yeterli gördü. Ancak zamanla halkla temas eksikliğinin doğurduğu sakıncalar yeniden duyulmaya başlandı. 1957 de eski tecrübenin yenilenmesi yoluna gidildi. Bunu da Ziegler şöyle anlatıyor:

«b. Ulusal Birlik

1957 de Hür Subaylar bir başka yöntem seçtiler: Bir yasama meclisi kurma yoluna gittiler. Meclis'in yürütme organını denetleme hakkı yoktu. Yetkileri sınırlıydı, ama Hür Subaylar'ın kafasında bu meclisle halkın dileklerini bildirilmesine ve hükûmetin politikasının anlatılmasına elverişli bir organ doğuyordu.

...(Bütün gerekli çalışmalara karşın) Meclis'in kompozisyonu oldukça ilginçti: 16 hoca, 3 kâtip, 46 avukat, 47 toprak sahibi, 45 belediye başkanı, 33 subay, 20 doktor, 20 yüksek memur, 4 müteşebbis, 2 radyo spikeri, 9 endüstrici, 15 mülk sahibi, 14 polis, 12 mühendis, 9 öğretmen, 10 tüccar,... 4 işçi..

Meclis subayların istediği gibi bir dialog aracı ve Devrimin laboratuvarı olmadı, olamadı. Sandalyelerin dağılışımdan da anlaşılacağı üzere, halkı temsil etme yerini eski burjuaziden adamlarını içinde barındırıyordu.» (8).

Bu Mecliste halkçı bir eğitim politikasına karşı çıkınca, kuruluşundan üç ay sonra dağıtıldı. Bu deneyden sonra, Hür Subaylar toprak reformu ve temelli devletleştirmelere giriştiler. Diğer taraftan kütlelere çekici gelecek sloganları ele aldılar. Bu sloganların başında Arap Milliyetçiliği ve Büyük Arap Milleti geliyordu. Bu cümleden olarak Suriye ile birlikte Birleşik Arap Cumhuriyeti kuruldu. Halkın gözünü dışarıya milli gelişmeler şeklinde oyalayıcı slogan ve amaçlarla çekmek toplumcu ve ilerici bir yönetimle açıklanamazdı. Gerçekten de Suriye bilinen şekilde Birlik'ten ayrılınca içerdeki tepkiler de büyük oldu. Ziegler bu durumu ve sonucunu şöyle anlatıyor:

«1961 sonbaharında, Hür Subaylar halk kütlelerini organize etmeyi yeniden ele aldılar. Durum ivedilik gerektiriyordu... Yığınlar artık yöneticileri (Suriye ile birleşmede başarısızlıktan sonra) körükörüne izlemiyorlardı. Sihir artık bozulmuştu. Kentlerde burjuva toplulukları, millileştirme ve kamulaştırmalar dolayısıyla kırılganlık ve gizli başkaldırma arzuları içinde idi. Köylerde toplumsal denge bozulmuştu: Toprak reformu büyük feodal mülkleri orta dan kaldırmış ancak yerine yeni kooperatiflerin örgütlenmesi geç kalmıştı...

4 Kasım'da Hükümet Halk Kuvvetleri Millî Kongresi Anayasasını ilân ediyordu. Karışık bir işe girişiliyordu:

«Cumhurbaşkanının bir kararnamesiyle 250 üyeli bir hazırlık komitesi kuruldu, komitenin üyeleri hükümetçe atanmıştı. Bu komite'nin çabası kongre delegelerinin seçilmesi olacaktı. Kongre 1750 üyeliydi.

Komite üyeleri millî eylemin Anayasasını hazırlanmasına katılacaklardı. Bu anayasanın hukukî niteliğini tanımlamak zordur: Hem Devletin geçici anayasası ve hem de hükümetin eylem programı olacaktı. Anayasa gerçekte «Hür Subaylar»ın ideolojisi ilk kez ortaya koyan bir belge olacaktı. 1962 sonunda hükümet bir taslak yayınladı. 130 sayfalık bu dökümanda on bölüm içinde şu konular inceleniyordu: «Mısır'ın Savaşı», «Devrimin zorunluluğu», «Sağlam demokrasi», «Sosyalist bir çözüm zorunluluğu», «Toplumun üretimi», ve «Sosyalizmi uygulanması ve doğurduğu problemler».

Bu geçici anayasa'ya uygun olarak seçimler yapılacak ve komitenin görevi «Ulusal Birlik Genel Kongresi»nin toplantısı ile sona erecekti. Bu kongre ulusal egemenliğin son ve en yüksek temsilcisi olacaktı. Mısır Cumhuriyetinin kesin anayasasını hazırlayacak...

(Kongreye yapılan seçimlerde) Hür Subaylar iki sınıf insanın kongreye seçilmesini önlemeyi istediler: Birincisi «Sosyalist Devrimin sınıf ayrıcalıklarından yoksun kıldığı düşmanları «ile» özel çıkarları sosyalizmin bu döneminde bütün olarak halkın çıkarlarıyla çatışanlar»

Seçilmeye ehil kadın ve erkekler arasında da yeni bir sınıflama daha yapıldı. Kongre sosyal kuvvetlerin dengesine uygun olmalıydı, «Hür Subaylar» her sosyal grubun yaklaşık önemini ve politik ağırlığını yansıtacak bir yöntem bulduklarını düşünüyorlardı. Bu yöntem şöyle idi: Önce halk kategorilere ayrılıyordu. Sonra her kategori bir çok bakımdan inceleniyordu. İnceleme de en ön plâna alınan iki yön «organizasyonlarda kayıtlı üye sayısı «ve» bunları millî gelire yaptıkları katkı; «bu iki etken arasında bulunan ilgi nüfus olarak önemle karşılaştırıyor ve buradan hareketle-politik kriterlere göre düzeltmeler yapılarak - gelecek kongrenin delegeleri haklı bir şekilde bölünüyordu.» (9).

Bu hesaplara göre kongreye

Çiftçiler	375
İşçiler	300
Devlet işletmeleri	150
Serbest Meslekler	225
Memurlar	135
Üniversite kurumları	105
Öğrenciler	70
Kadınlar	105

Delege göndereceklerdi. Ziéglec'in kitabı basıldığı sırada bu kongre toplanmamıştı. Ancak buraya kadar ki gelişmeden çıkardığı sonuçta şöyledir:

YİRMİSEKİZ

Halk dışında teşekkül etmiş, tutarlı, ama mücadeleye geç katılmış bir sınıf - Hür Subaylar - tam bağımsızlık yolunda bütün kuvvetleri yenerek iktidara gelmişlerdir. Ama iktidara geldiklerinde paradoksâl bir durumdaydılar: Halkı kurtarma göreviyle bağlıydılar ama halkla ilgileri yoktu. Hükümet etmek için bir ihtilâlcî ekibin, yığınlardan spontane bir onayı yeterli değildir. Aynı zamanda halkla ilgi kuracak şartlar, yani halkın organizasyonu da zorunludur. Hür Subaylar bunu üç defa denemişler fakat üçünde de başarıya ulaşamamışlardır.

Mısır'da bir askerî darbe sonucu iktidara gelen bir grubun, az gelişmişliğin yerinde sayma koalisyonunu etkisiz bırakmasına karşın, halâ hızlı bir gelişme yoluna giremeyişi, gelişmenin itici kuvveti olan işçi sınıfını baştan küçümseyişi ile yakından ilgilidir. Mısır ihtilâlcileri, halkçı bir çok eylemlerde bulunmuşlar, kapitalistlerin ve emperyalistlerin içte ve dışta sömürme olanaklarını oldukça sınırlamışlardır. Toprak reformu, hem de esaslı bir toprak reformu yapmışlardır. Bağımsız bir dış politika ve sosyalist bir endüstrileşme yolunu tutmuşlardır. Ama bu yola en uygun gelen bir sınıf yapısına, ihtilâl kadrosunun baştan elverişli olmayışı sonradan da gerek işçi sınıfı yöneticilerinin ve gerekse yönetici askerî kadroların karşılıklı hataları nedeniyle, girememişlerdir; böyle bir sınıf yapısının eksikliğini emirle gelen korporatif heyetlerle tamamlama yollarını tutmuşlardır. Bu çabalar sonuç vermemiştir. Ama şurası da muhakkak ki, Mısır sınıfı sanayileşme ilerledikçe tarihsel ve ilerleme önderliği görevine mutlaka sahip çıkacaktır. İşçi sınıfının sanayileşme, toprak reformu, devletleştirme konularında ileri hareketin başlangıcında uyarılmasında zorluklar bulunmakla beraber, devrimci ve bilgili bir kadronun bunu başarması mümkündür. Özellikle, gelişmenin ve azgelişmişlikten kurtulmanın iki döneminde durumları en çok düzelecek olan köylülerle işçiler arasında büyük bir yaşantı ortaklığı vardır. Her iki sınıfta da, bürokrat bir zümreye karşı durma, daha iyi yaşama koşullarını isteme duyguları ortaktır. İşçi bir ya da iki kuşak önce köyden gelmiş bir çiftçi, köylü ürün zamanları dışında geçici olarak işçidir.

İlerleme, sosyal adalet ve kalkınma yolunda ideal olan, toprak reformundan önceki dönem dahil ileri hareketin işçi sınıfının yönetiminde yürütülmesidir. Çünkü sanayileşme yolunda yapılacak devrimlerde ve çeşitli üretim tarzlarında topluluğun çıkarlarıyla çıkarları çatışmayacak tek sınıf işçi sınıfıdır. Ama bu ideâl durum hiç bir zaman gerçekleşmiş değildir. Çoğunluğu gibi düşünen, işçi sınıfının dostu aydınlar işçiler ve onun en kuvvetli mültefikleri olan köylüleri yöneterek gelişme yolunu açmışlardır. Tabiatıyla bu ideâl değilse bile en yakın olan şekildir. Bu gözlemin bir sonucu şudur: Bir geri kalmış toplum içinde işçinin üretim ve toplum düzenindeki ilişkilerin bilincine varmadığı gerekçesiyle ümitsizliğe düşmeye yer yoktur. Az gelişmiş bir toplum halinden çıkmak bütün bir ülke ve ulusun yararına olduğundan bu yolda siyasal çalışmalar yapılırken her sınıftan mültefik bulmanın olanağı vardır. Ancak, bu olanaklar daima üretim ilişkilerinin işçi sınıfına yüklediği tarihi rol hesaba katılarak kullanılmalıdır. Kısaca, az gelişmişlik bünyesinin yerinde sayma koalisyonunu işçi sınıfı bilincine erişmeden de etkisiz hale getirmek olanağı vardır. Ama, en hızlı gelişme yolu bu olanakları işçi sınıfının ya da onun gibi düşün-

menin bilincine varmış kişilerin demokratik önderliğinde yapılmasıdır. Şu da var ki, çok ender haller dışında, «dış sömürücüler - toprak ağaları - bürokratlar - aracı ticaret çevreleri ve orta sınıflar» arasındaki yerinde sayma koalisyonu etkisiz hale getirilmesinden sonra toplumun yerinde sayması arzu edilmiyorsa işçi sınıfının önderliği alması mukadderdir. Bu önderliği alıştaki geç kalış ya da erken davranış, az gelişmişlikten kurtulmaya doğru gidişi hızlandırır ya da yavaşlatır.

Gelecek sayıda: Orta sınıf ve zümrelerin Az gelişmişlikten kurtulma savaşındaki rolleri ve önemi açıklanacaktır.

- (1) Bakınız, Eylem sayı 9 sahife 23-24 ve 25
- (2) Gunnar Myrdal, Economic Theory And Under - Developed Regions. London 1957, sahife 81, enson paragraf.
- (3) Yerinde Sayma koalisyonu için bakınız, Eylem sayı 8, sahife 5-7
- (4) Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız, Eylem sayı 8, sahife 8 ve 9.
- (5) Bakınız, The Political Quarterly, January - Mareh, «Thomas Nelson and sons Ltol, Parkside Works, Edinbursh 9.», sahife 15.
- (6) Wafd, Mısır'da krallık devrinde, 1918 de kurulmuş ve burjuvayı temsil eden bir parti idi. Bu parti iç ve dış dünya görünüşü bakımından çelişkiler içinde idi. Bir yandan Avrupalıların ülkelerini işgal etmelerine karşı iken öte yandan onların uygarlık tekniğine ve politik liberâllğine hayrandı. İçerde de, yabancı işgale karşı güvendikleri işçi ve köylülere karşı bir duruma girmişlerdi. Bu çelişkiler onları uzun yıllar iktidarda kalmalarına rağmen bir politik kuvvet haline gelmekten alakoymuştu.
- (7) Jean Ziégler, «Sociologie de la nouvelle Afrigue» sahife 350 ve 351.
- (8) Ayni kitap, sahife 353 ve 354
- (9) Ayni kitap, sahife 356 ve devamı.

TÜRK DEVRİMİNİN NİTELİĞİ, TARİHTEKİ YERİ VE İLKELERİ

Emin Türk ELİÇİN

Bir önceki yazımızda «Tanzimatı» global kapitalizm çerçevesi içinde gözden geçirerek bu olayın yapıcı, kalkındırıp ilerletici bir atılım olmadığını başka bir deyişle batılılaşma yolundan kurtuluş çabamızın başlangıcı değil, bir «yarısömürge oluşumuzun tarihi» olarak nitelendirmek gerektiğini belirttik. Kapitalizmin doğurduğu dört büyük çatışmadan üçüncüsünün, yani sermaye anavatanları (metropoller) ile sömürgeler arasındaki çelişme ve çatışmanın sakınılmaz bir sonucu saydığımız bu çöküntü dönemini şimdi bir de ona içerden bakarak aydınlatmak istiyoruz. Ancak daha önce «Başarizm»den esinli bir tarih görüşüyle kısa bir hesaplaşmamız var:

İşbu görüş y da kurama göre dünkü çöküşümüzün olduğu gibi bugünkü kurtulamayışımızın nedeni de TANZİMAT'a değin süren Osmanlı Ortaçağının toprak mülkiyeti tanınmamış, dolayısıyla Türk toplumunu gevşek, temelsiz, yarigöçebe bir düzen içinde yaşatmış olmasında aranmalıdır. Osmanlıdaki bu toplum ya da devlet düzeni Avrupa Ortaçağını yaratan ya da niteliyen sosyal sınıfların, özellikle yerleşik kültürlü bir feodal-aristokrat sınıf ile ona bağlı yerleşik, sağlam bir köylü sınıfının doğup gelişmesini önlemiştir. Burg-kentlerin büyüyüp gelişerek sonunda devrim yapıcı bir burjuva sınıfı yaratamamasını da yine o nedene, yani feodal mülkiyetin kurulmamış olmasına bağlamak gerekir. TANZİMAT'ın başarısızlığı gibi Yeni-Türkiyenin Atatürk reformlarıyla kalkınıp Batı-uygarlığını özümli-yememesi de buyüzden, A.H. Başar'ın ağzıyla sapık Osmanlı siyasetinin Türke olgun bir Ortaçağ yaşatmamış olmasındandır. Eğer Selçuk Saltanatının yıkılmasıyla Anadolu'da kurulan Batı biçimi feodal «Beğlikler» Osmanlı'nın kurduğu yağmacı askeri imparatorluğun Tatarlarınkinkinden ayırdı olmıyan barbar ordularının ayakları altında ezilmeseydi, bizim tarihimiz de aşağı-yukarı avrupanınki gibi oluşup olgunlaşacak ve zamanı gelince yine onlar gibi Yeniçağa, yani ulusal burjuva rejimine geçebileceklik...

Bu Tarih-tezi yalnız bizdeki azsayıda aydına özgü de değildir Batılı aydınlar arasında da yanatları vardır. Bir örnek vermiş olmak için Bisc-hof'un türkçeye de çevrilmiş olan «ANKARA» adlı kitabında şu cümleleri alalım: «Osmanlı devletini öldüren hastalığın sebebi Türklerin göçebelikten getirdikleri devlet yasasının ancak o şartlara uygun düşmesine ve yine göçebe ruhundan doğmuş bulunan İslam dininin o yasaya eklenmiş olmasında aranmalıdır (...) Hayat yeni şartlara uymayı gerektirirken Osmanlı devlet yasasının eskimiş kurallarında enson zamanlara kadar hiçbir değişiklik yapılmamış olması ancak bu iki göçebelik esasının birleşmiş olmasıyla açıklanabilir...

Eğer Ortaçağ (Ya da ilkeçağ, herneyse) rejimlerinden çağdaş Batı rejimine geçemiyen yalnız biz Türkler ya da birkaç müslüman millet olsaydı,

OTUZBİR

bu görüş daha bir güç kazanırdı ve ona oldukça önemli bir gerçeklik payı düşerdi. Ama biz artık biliyoruz ki çok daha zorlu nedenlerden ötürü, Batı kapitalist düzenine (ya da çağdaş uygarlığa) sömürge sistemiyle sıkıca bağlanıp kalkınma ve kurtulmalarına olanak bırakılmıyan sayısız halklar ve topluluklar vardır. Yarı dünya bu alinyazısında bizlerle ortaktır. Bugün «Üçüncü Dünya» diye ayrı bir kategoride toplanan bu dinleri, dilleri, ırklar ve toplumsal yaşayışları birbirinden ayrı milyonlar aynı çıkmaza niçin düşmüşlerdir?... Bu bir! İki: Osmanlı Ortaçağı için ilerisürülen ve etkisi bunca abartılan feodal yapı özelliği ya da değişik devlet-düzeni ne yalnız Osmanlılara özgüdür, ne de Tarih sahnesine Osmanlı ile çıkmıştır! O dünyaya, Bischof'un deyişiyle «Göçebe aşiret ruhundan doğan» İslam dini ile birlikte de gelmemiştir. İslam Hukuku toprağın rekabesinin (Mülkiyetinin) devlette olması ilkesini benimsemiştir ama onu kendisi yaratmamıştır, Arap olmıyan halklarda hazır bulmuştur.

Doğu'da özellikle Yakındoğu'da kişisel toprak mülkiyetinin doğmayışı herşeyden önce Coğrafya koşullarının bir sonucudur. Batı bilimdilinde «asyatik» denilen işbu toplum ya da devlet düzeninin kaynağına ulaşmak istenirse Eski Nil ve Mezopotamya uygarlıklarınadek çıkmak gerekir. Ama biz başka bir yazı-dizisinde Eski İran'ın «Sasanyan» soyunun kurulduğu ve Mazdek devriminin geçtiği zamanadeğin geri gidip sonraki bütün İslam devletlerine ve dolaysıyla Osmanlı'ya model olan devlet-Biçimini, Batı-Berlin Üniversitesi profesörlerinden Franz Altheim'e dayanarak göstereceğiz.

Kaldığı Tarih Batı-biçimi Feodalizm'in Doğudaki benzerine üstün olduğunu kanıtlamış da değildir. Tam tersine, Hristiyan Batı Feodalizmi haklı olarak Tarihe «Karanlık Ortaçağ» olarak geçtiği halde, İslam Ortaçağı bu uygarlığın en parlak dönemidir. Gerçekten İslam Uygarlığı o dönemde yalnız kültür varlığı ile değil, ekonomik ve askeri gücüyle de Batıya üstün olduğunun sayısız kanıtlarını vermiştir. Ayrıca Osmanlı Derebeyliğini Feodalizmi aşmış daha ileri bir rejim olarak ögen Mustafa Akdağ gibi profesörlerimiz de eksik değildir.

Yeniçağda Batı-Uygarlığına üstünlük sağlıyan asıl etkenleri unutup da İslam-Doğunun ve özellikle Osmanlı Türklerinin zamanında değişip çağa ayak-uydurmayışını ve Emperyalizm aşamasında da sömürge çıkmazına düşüp ezilişini bugibi varsayımlarla, saplantılarla açıklamaya çalışmak yalnız diyalektik düşünceye aykırı olmakla kalmaz, Emperyalist Avrupa'nın ekmeğine yağ sürmek de sayılır, çünkü bu insanı sonunda fatalist bir sonuca götürür. Nitekim buyolda düşünmiye alışmış olanlar Cumhuriyet Türkiyesinde bile özel mülkiyetin ve bu temel üstünde gelişegiden sosyal sınıfların varlığını yoksıyacak kertede sapıklığa düşmekte ve birçok kafaları karıştırmaktadırlar. Bu fatalist düşünüşü mistik-mitolojik sınırlara kadar götürüp Antik-Çağdanberi Anadolu'nun hep köle insanlara beşik olduğunu iddia edenler bile görülüyor.

Şimdi asıl konumuza gelip «TANZİMAT» dönemine bir de içerden bakarak ispatlıyalım ki ne dünkü yıkılışımızın, ne de bugünkü kalkınamayışımızın nedenleri Osmanlı İmparatorluğunda toprakların Timar-Zaamet usulüyle işletilmiş olmasında değildir.

«GÜLHANE HATTI HÜMAYUNU»undan önce olsun, sonra olsun, bilgisiz Osmanlı padişahları ve devlet-adamları Devleti-Aliye'nin Avrupa

karşısındaki yenilmelerini hep askerlik bakımından güçsüzlük ve yetersizliğine verdiklerinden asıl etkenlere, orada oluşun sosyal ve ekonomik, bilimsel ve teknik değişme ve gelişmelere akıl erdiremiyor, onun için de bütün çabalarını askerlik alanında harcıyorlardı. Bu amaçla Avrupa'dan uzmanlar ve öğretmenler de getirtiyorlar, silahları ve eğitimiyle yeni bir ordu yaratmak için ellerinden geleni esirgemiyorlardı. Rusya ile Avusturya imparatorluklarının askeri baskılarına bir de Mısır valisi Mehmet Ali'nin başarılı isyanı eklenince öyle amansız bir korkuya kapılmışlardı ki bu belaları defetmek için yapmıyacakları fedakârlık yoktu. Öyle ki bu düşmanlara karşı yardım sağlamak umuduyla İngiltere, Fransa, Holanda gibi emperyalist Batı Avrupa devletlerinden gelen «Ekonomik yoldan h ulûl» tehlikesini görmüyorlar, onların istediği yeni kapitülasyon haklarını kolayca bağışlıyor ya da olağanüstü ayrıcalıklarla ticaret sözleşmeleri imzalıyorlardı. Kendi canları ve ikballeri, giderek hasis çıkarları için toptan devleti ipotek ettiklerini anlamaz görünüyorlar ve bu kör siyasetlerini şöyle bir mantıkla savunuyorlardı: «Rusya'nın bize karşı düşmanca niyetleri malum. Bu tehlikeye karşı Avrupa devletleriyle ilişkilerimizi artırıp güçlendirmek ve böylece onları kendimize daha sıkı bağlamak zorundayız. Bu da ancak onlara önemli ekononmik çıkarlar göstermekle ve kâr arıyan Avrupa sermayesini yurdumuza çekmekle olur. Ozaman Avrupa kendi çıkarını korumak ve kollamak amacıyla bizi savunmak zorunda kalır.» Bu mantıkla beslenen «Moskof korkusu» devletin bağımsızlığını ve dolayısıyla varlığını satışa çıkardıklarını sezmelerini sonunadek engelliyecek ve Fuat Paşanın ölümünden kısa bir süre önce Sultan Abdülaziz'e yazdığı mektupta görüldüğü gibi yeni doğan Almanya emperyalizminden sevinç duymalarına sebep olacaktı, çünkü «Babı-Âli» için yeni bir spekülasyon kapısı açılıyordu.

Osmanlı devlet adamlarının bu psikolojisini bilip sömüren kapitalist devletler, başta İngiltere ile Fransa, yaptıkları ya da yalnızca vadettikleri askeri ve siyasi yardımları çok pahalı ödetiyorlar, yani kapitülasyonları durmadan genişletip ağırlaştırıyorlardı.

«Mısır meselesi» korkunç bir basıntı halinde soluklarını kesen Saray ve Babı-Âli efendileri tek kurtuluş yolunu İngiltere'nin yardımını sağlamakta gördüklerinden 1838 yılında, yani Mahmut II. nin son günlerinde, bu devletle öyle bir ticaret anlaşması yaptılar ki sonrakilere model olacak ve devletin bağımsızlığını sıfıra indirecek olan uğursuz yolda ilk adım sayılacaktı. Onun için «TANZİMAT» adlı derleme kitapta Prf. Y.K. Tengirşenk'in yazısına dayanarak bu sözleşme ya da antlaşma üstünde biraz duralım.

Osmanlı İmparatorluğunda bulunup yabancı tüccarların hoşlanmadığı ve kendi hükümetlerinin baskısıyla kaldırtmak istedikleri durum kısaca şu idi: a) Yapağı ile ipekten yüzde 21'e kadar çıkabilen ağır bir ihraç vergisi alınıyordu. Başka birçok mallardan alınan da yüzde 12 kadardı. Tahıl, zeytin ve yağı gibi değerli yiyecek maddeleri ile bakır gibi bazı madenlerin dışarı satılması yasaktı. b) Ticaret sözleşmelerinde yazılı maddelerden olduğu halde Osmanlı hükümeti afyon satışını kendi tekelinde bulunduruyordu. c) Transit maksadıyla olsa bile Türkiye'ye giren mallardan yine ağır vergi isteniyordu. ç) İstanbul, Ankara gibi yerlerde işliyen kumaş atölyelerini korumak için benzeri yabancı kumaşlara pek ağır gümrük tarifesini uygulanıyordu. Kahve tekelde idi...

Buna karşılık yeni Antlaşmaya şu hükümler koyduruldu:

- 1) Eski Kapitülasyon haklarına dokunulmadan işbu antlaşmaya konulan hükümler onlara eklenecek.
- 2) İngiltere «En kayırmalı devlet» olacak (Yeni bir hak)
- 3) Herçeşit yerli malları satınalmak, içerde ve dışarda satmak serbestir (Kapitülasyonlarda bu da yoktu)
- 4) Bütün yerli tekeller kaldırılacak (Bu sayede Mehmet Ali'ye bir darbe vurulmak isteniyordu)
- 5) Mal alıp satmak ve bunları bir yerden bir yere taşımak için eskidenberi istenen teskereler artık istenilmeyecek; İstiyen memurlar cezalandırılacak ve buyüzden uğranılan ziyanlar ödettirilecek (İşbu teskerelerden devlet büyük gelir sağlardı)
- 6) Yabancılar en kayırmalı yerli tüccarlarla eşit olacak (Bu hak da yepyenidir)
- 7) Yabancı tüccarların dışarlama amacıyla iskelelere indirdikleri mallardan yalnız yüzde 9 vergi alınacak, gemilere bindirilince de ayrıca yüzde 3 gümrük resmi ödenecek (yüzde 9 vergi gerçekte yerli üretmenlerce ödeniyordu)
- 8) Yabancı tüccarların Türkiye'ye soktuğu mallardan yüzde 3 gümrük resmiyle ayrıca bir de yüzde 2 alındıktan sonra bu mallar kırk kez yer değiştirse artık bir kuruş bile istenmiyecek (Yerli endüstrinin belini kıran hüküm!)
- 9) Denizde olsun, karada olsun, Osmanlı hükümranlığı altındaki bölgelerden geçecek transit mallarından hiç vergi alınmayacak (Bu da yepyeni bir kapitülasyon hakkı)
- 10) İşbu hükümler İngiltere için imparatorluğun her köşe-bucağında geçerli olduğu gibi, eğer başka Avrupa devletleri de aynı haklardan yararlanmak isterlerse Osmanlı hükümeti razı olacak (Gerçekten ne ingilizce bir centilmenlik, değil mi?)

Oysa böylesine bir ticaret serbestliği en ileri kapitalist ülkeler arasında bile uygulanmıyordu osıra. Uygulanamazdı da, çünkü bu bir intihar demek olurdu! İngilizler bilgin ve filozoflarına reklam ettirdikleri Liberalizm ilkelerini bağımsız ve güçlü komşularına zorlayamazlardı ama denize düştükleri için yılana sarılmıya hazır olan Osmanlı devlet adamlarına tuttura ve yutturabilirlerdi.

Bir yıl sonra Mustafa Reşit Paşa'nın ağzından Gülhane parkında okunacak olan «TANZİMAT FERMANI» bu hak ve ayrıcalıkları daha yaygın ve genel bir hale getirmekten, onları «gayri müslim» yerli tüccarlara da tanımaktan başka birşey yapacak değildi. Bu da yine dışardaki efendilerin isteğiydi.

Yabancı kapitalistlerin istekleri yüzde yüz yerine gelmişti, artık onlara sahip çıkmaktan ve uygun işgören devlet adamlarını kayırmaktan başka yapılacak şey kalmamıştı. Nitekim öyle yaptılar ve ta «DÜYUNU UMUMİYE» kurulup Osmanlı hükümetini kendi ellerine geçirinciyedegin hiçbir değişiklik önerimizi kabul etmediler. Yalnız 1860-62 Paris ticaret anlaşmasıyla toplam gümrük resminin yüzde beşten sekize çıkmasına lütfen razı oldular, ama buna karşılık eski sözleşmedeki yüzde 12-lük ihracat resmini yüzde sekize indirip bunun da her yıl yüzde biri atılarak sonunda bütünü kaldırılmasını kararlaştırdılar. Bu ise Türkiye'nin hammaddele-

ni hep dışarı akıtmak, köşede bucakta daha tutunan yerli elsanatlarını da yoketmek demektir. Prf. Tengirşenk'in andığı Mr. Puryear'in bu konu ile ilgili olarak verdiği bilgi gerçekten ilginçtir: 1827 yılında İngiltere Rusya'ya 7,5 milyon dolarlık mal satmışken Türkiye ile yeni bağımsızlığa kavuşan Yunanistan'a bunun ancak üçte biri kadar satmıştı. 1845 de ise Rusya'ya satış ancak 10,750 milyona çıktığı halde Türkiye ve Yunanistana satış 11,050 milyona yükselmiş bulunuyordu. Bundan dört yıl daha sonra ise Rusya'ya satış 1827 düzeyine inmiş, buna karşılık Osmanlı topraklarına 12 milyonluk satış sağlanmıştı. Bu durum ancak 1838 antlaşmasının elverişli şartlarıyla açıklanabilirdi.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da şudur: Eskiden yabancı mallar yalnız İstanbul ve İzmir limanlarından içeri bırakılır ve bu da devlet bütçesinde önemli bir yer tutardı, İngilizler başkaca bir vergi ödemeksizin ülkenin her bucağına ticaret serbesliği usulünü sokunca bu vergi yerli beğlerin kesesine akarak merkezi hükümeti başlıca bir gelir kaynağından etti ve böylece taşradaki nüfuzunu azaltıp daha çok kendine bağlı bir hale getirdi.

İngiltere siyasetini artık tamamiyle emperyalist emellerine göre ayarlamış bulunuyor, ticaret çıkarları uğruna savaşları bile göze alıyordu. Napolyon'dan sonra birdenbire hızlanan endüstri gelişmesine uygun olarak güttüğü bu politika kısaca şöyle özetlenebilirdi: Kendi endüstrisini koruyup geliştirme tedbirlerinden vazgeçmeden (Kendine karşı da liberal olacak değildi ya!), Avrupada edindiği pazarları bırakmadan, denizaşırı yerlerde yeni pazarlar bulmak ya da açmak! Bu bakımdan ilk plânda bulunan yerler arasında Yakındoğu, yani Osmanlı ülkeleri bulunuyordu. Zamanın ulaştırma koşulları İngilizlerin gözünü daha Okyanuslar-aşırı topraklara doğru uzaklaştırmamıştı.

Bu uğursuz ticaret antlaşmasını Osmanlı hükümetine kolayca kabul ettiren dediğimiz gibi başta Mısır meselesiydi. O sayede hem Mehmet Ali'ye karşı İngiltere'nin yardımını sağlamak, hem de tekelleri İmparatorluk ölçüsünde kaldırarak Mısır hükümetini de kendine özgü birtakım gelirlerden yoksun bırakıp zayıflatmak isteniyordu. Mahmut II. nin Londra elçisi ve şimdi ayrıca Dışişleri Bakanı olan M. Reşit Paşa Âli efendiyi de yanına alarak oraya koştı, ama umduğunu elde edemedi, çünkü kendi uzakgörüşlü politikasını güden kurnaz İngiliz hükümeti ikiyüzlü bir rol oynuyor, bağımsızlık ilân ederse tanıyacağını gizlice Mehmet Ali'nin kulağına söyletiyordu. Padişah ile vezirinin korkudan bulanmış akılları ermiyordu ama devletin geleceğini kuru bir söz karşılığında tehlikeye attıklarına zamanın Tarihçisi Lütfi'nin bile aklı eriyordu. Paşa Hazretlerinin Londra'dan yolladığı ilk raporla ilgili olarak bakın ne yazıyordu: «Burdan giderken yaparım dediği şeylerin üzerine yaptım diye tatlı tatlı yazdığı muahede (taslağı) ötedenberi büyük devletlerin ağızdan söyledikleri lakırdıdan ibaretti.» (Lütfi Tarihi C. 6, S. 17) Aynı Tarihçi bu kuru lakırdıya verilen bedeli de şöyle değerlendiriyordu: «Tekel usulü kalktıysa da yerine ecnebi inhisarı geldi ki Osmanlı memleketlerinde perakende satışlara bile onlar iştirâk etti. Kendi tebaamızın yapacağı ticaret ve esnaflığı yavaş yavaş ecnebler ele geçirdi. Dahili sanayi bütün bütün duraklayıp yabancı emtia revaç bularak paramız Avrupa'ya çekilip gider oldu.» (C. 5, S. 112)

Gerçekten, Paşa'nın bildirdiği tasarıyı ne Saray, ne de Babıâli beğenmeyip reddettiler.

Londra elçiliği sırasında liberal düşüncelerden etkilendiği ve İngilizlere hayran olduğu anlaşılan Reşit Paşa hep İngiliz atına oynuyor, düşüncesini biyol İngilizlere kabul ettirirse öteki sözsahibi devletleri de kazanmış olacağını sanıyordu. Oysa İngilizler gizlice, Fransızlar apaçık Mehmet Ali'yi desteklediği gibi, Avusturya da kararsızdı. Reşit Paşa bir Avrupa antlaşması meydana getirmek için Londra ile Paris arasında mekik dokuya dursun, o arada Nizip bozgunu olmuş, Mahmut II. kahrından ölmüş, İbrahim Paşa'nın ordusu Kütahya'ya doğru ilerlerken babası da Osmanlı donanmasını ele geçirip kendisinininkine katmıştı.

İbret verici ve TANZİMAT'ın önemli nedenlerinden birini aydınlatıcı olduğu için Fransa'da Paşaya (gayri resmi de olsa) söylenen şu sözleri de aktaralım: «Şimdi faraza Mısır işi sona erse ve Saltanatı-Seniye Rusların hiyle ve desiselerinden kurtulup memleketleri imâr ve dahili nizamları tesis ederek dış politikasını dost devletlerin istediği şekilde yürütse, hülâsa iç ve dış siyaset usüllerinde onlara emniyet verse...» işte ozaman Fransa da yardıma hazır olurdu.

Reşit Paşa Avrupa'dan eliboş dönünce Sadrazam Hüsrev Paşa istese onu kolayca Hariciye nazırlığından atabilirdi, ama genç padişahça sevildiğini bildiğinden çekindi ve şimdilik kuyusunu kazmakla yetinmiye karar verdi. Onun yenilikçi, tanzimatçı fikirlerinden nefret ediyor, toy padişahı kandırmasından korkuyordu. Korkusu yerinde idi. İstanbul'a gelişinden Gülhane Fermanının okunduğu günden geçen dört aylık sürede Paşa ne zaman Padişah katına çıksa Avrupa'nın, özellikle İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye karşı tutumunu anlatıyor, onların istediği «İslâhatı» yapmak gerektiğini belirtiyordu. Nihayet istediği oldu ve Padişah 3 Kasım 1839 günü TANZİMAT FERMANI'nı okunmasına izin verdi. Tarihçilerin söylediğine göre Paşa yazıyı düzgün ve yüksek bir sesle okumuştur, ama içinden tedirgindi, çünkü akşama eve sağ döneceğinden emin değildi.

FERMAN'ın herkesçe bilinen methi ve hükümleri üstünde durmaya yerimiz olmadığı gibi bunda bir fayda da görmüyoruz, yalnız şunu söyleyelim, ki, bu belge bizde bir çağabaşı sayılacak kadar boşuna şişirilmiştir, aslında yabancılarla yerli hıristiyan tebaanın zaten yararlanmakta bulundukları hak ve ayrıcalıklara resmi bir nitelik kazandırmış olmaktan başka bir önemi yoktur. Ferman Türk ve islam halkları görmezlikten gelmiş, onlara ne kişisel, ne de «Amme Hukuku» bakımından bir yenilik getirmemiştir. Bunlar yine eskisi gibi Şeriat hukukuna bağlı kalıyor, Padişah ile hükümetinin yetkilerinde de en ufak bir kısıntı yapmıyordu. Kaldiki Fermanın öteki esasları da yalnız Reşit P. işbaşında bulundukça biraz uygulanacak, düşünce de rafa kaldırılacaktı. Tanzimat hükümlerinin yalnız yabancılarla hıristiyan tebaanın işine yaradığını Türk ve müslüman halklar seziyor, anlıyor, elinden geldiği kadar baltalamaya uğraşıyordu. Hele «İstikrazlar» başlayıp biryandan Türk ve müslüman halkların sefaletini artırırken, biryandan da yabancı bankalarla Beyoğlu sarraflarını zenginleştirdiği görülünce «Tanzimat düşmanlığı» büsbütün artacak, Abdülmecit - Reşit Paşa takımıyla sözde gerici grup arasında Cumhuriyet Türkiye'sinedek süregidecek olan savaş patlıyacaktı.

Reşit Paşa Nazırlık ve Sadrazamlık makamlarına durmadan çıktı ve

indi, ama Avrupada bizden yana esaslı bir anlaşma meydana getirmek için harcadığı bütün emek boşa gitti. Gerçi Büyük Devletler Mehmet Ali'nin Kütahya'yadek gelen ordularını geri dönmiye zorlamışlardı, ama bunu kendiliklerinden yapmak zorunda idiler, Osmanlı devletinin Rusya karşısında çok zayıf düşmesine gözyumamazlardı. Gene de başarı Reşit Paşa'nın dirayetine verildi ve Padişahça pek cömert ululandı: Bin kese akçe ihsan aldıktan başka şah elinden «Pırlantalı imtiyaz nışanı»da takındı. Ama bu onun TANZİMAT işi göremeden düşmesini önlemiyecekti, o «fernkcı»nın düşmanları daha çok baskındı!

Kırım Savaşı Rus tehdidini birzaman koğmuşsa da Osmanlı hükümetini borca dadandırmış, bataklı «İstikraz» yolunu birdaha kapanmamak üzere açmıştı. Reşit Paşa bu gidişi durdurma çalışmadı, zaten istese de artık durduramazdı, çünkü devletin gelir kaynakları halkın yoksulluğu ile orantılı olarak gittikçe kuruyordu. Üstelik Emperyalizmin İmparatorluğu bütün eklemlerinde gevşetip parçalama ve sömürme politikası çok yolalmış bulunuyordu. Fransızlar Tunus ile Cezayir'i, İngilizler Mısır'ı aynı borçlandırma yöntemiyle ele geçirmek üzereydiler ve korudukları hristiyan milletlerin bağımsızlık savaşlarını dolaylı dolaysız destekliyordılar.

Reşit Paşa ömrü süresinde tam altı defa sadrazam oldu ve çoğu yalnız birkaç ay sürdü. İktidara gelmesi hep İngilizlerin desteklemesiyle oluyor, düşmesi de Fransızların koyduğu karpuz kabuğundan ileri geliyordu. Gerçi Fransızlar TANZİMAT'a karşı değillerdi, bundan kendileri de rakipleri kadar yararlanmakta idiler; Ama koca Reşidi pek İngiliz'ci bildiklerinden tedirgin oluyor, onun uzun süre iktidarda kalmasını istemiyorlardı.

Reşit Paşa'nın kişiliği üstünde yeniden durmak zorunda kalmamak için şu sakınılmaz soruyu da hemen cevaplıyalım: o gerçekten devleti kurtarmak için kellesini ortaya atan bir idealist miydi, yoksa...?

Reşit Paşanın dürüst ve hamiyetli bir büyük devlet adamı olduğunda oybirliği var gibidir, Namık Kemal ve Zıya Paşa gibi sert TANZİMAT eleştiricileri bile ona toz kondurmuyorlar. Onun için biz de bu noktada pek «Müşkülpesent» davranmıyalım ve yalnız şu küçük notu Blaisdell'in H.A. Kuycak'ın dilimize çevirdiği «Avrupa Mali Kontrolü» adlı kitaptan aktarmakla yetinelim: «N. Senior Türkiye'de dolaşırken rasladığı bir İngiliz taciriyle konuşuyor. - Bir paşa için fakir kalmak asla mümkün değildir, meğer ki kendisi paraya karşı pek ilgisiz ola! M.Reşit Paşanın Boğaziçindeki Saray-Bahçesi en aşağı 200.000 İngiliz lirası değerindedir. Bütün malikânenin değeri ise 300.000. Malsahibi veresei ölünce mal devlete geçti ve açıkarttırma ile satıldı. Reşit Paşa osıra sadrazamdı ve bu yeri 25.000 liraya satınaldı. Geleneğe göre hiçkimse vezirin karşısına çıkıp artırmadı. - Birisi çıkıp artırsa ne olurdu? - İmkânsız bir durumda ne olacağını sormak beyhudedir. Değil bir Sadrazamla, sıradan bir vezirle artırma yarışına girmek kimsenin aklından geçmez. Reşit Paşa yine cömertlik etti, isteseydi malı yalnız bin liraya da alabilirdi.»

Osmanlı-Kapıkulu kelenek ve eğitiminden geçen aydınlar ve politikacılar TANZİMAT'ı daima bir ileri hareket olarak görüp gösterdikleri için Türk ve müslüman halkın Tanzimat düşmanlığını da din bağınazlığına, uygarlık ve Batı düşmanlığına yordular. Oysa her önemli sosyal etki ve tepkilerde olduğu gibi bunda da asıl neden ekonomikti. Avrupa burjuva-

zisinin ve yerli ortaklarının çıkarına göre düzölüp koşulan Tanzimat reformları Padişah hükümetlerince hasta bir toplumun bünyesine yukardan aşağı zorlanmak isteniyordu. Bu da bir çeşit devrimdi, ama Avrupa'da olduğu gibi asalak feodal sınıfları değil, tam tersine, Osmanlı Kapıkulu aristokrasisini koruyarak, Türk ve müslüman halkı ezen bir devrim Gülhane Hattı da (1839), Islahat Fermanı da (1856), hatta «Kanunu Esasi» de (1876) hep dışbaskılarla yukardan aşağı ve yalnız gayrimüslim tebaaya bağışlanmış «Hukuk» idi. Bu bakımdan o ne «İnsan Hakları Bildirisi» ne, de hatta İngilizlerin Magna Carta'sına (1252) benzetilmezdi. Din ayrımı gözetmeksizin bütün uyrukların kanun karşısında eşitliği, can, mal, ırz ve namus güvenliği, yargısız tutuklama yasağı, vergi adaleti... gibi hükümler de bir «Amme Hukuku»nun başlangıcı sayılamazdı, çünkü bunların hiçbir kurumsal ettirgeni (müeyyidesi) yoktu, daha doğrusu ettirgen yalnız dışarda dayıları bulunan hristiyan ahalinin elinde idi. Osmanlı Sultanlığının dinsel-saltık niteliğinde hiçbir değişiklik sözkonusu değildi, çünkü böyle bir şey -Sonra Namık Kemal'in haklı olarak eleştirecekleri gibi-, ne düşünülüyor, ne isteniyordu. Bu bütün sömürgelerde uygulanan ilke idi: Yalnız bir aracı burjuvazi yetiştirmeye elverişli ortamı yaratmak ve gerikalan halk yığınlarını yerli efendilerinin elinde ve kör geleneklerinin içinde uyur bırakmak!...

Üstelik TANZİMAT ile yapılmak istenen reformlar uzunsürede devlet çıkarlarına da aykırı idi: Rusya ve Avusturya İmparatorluklarının düpedüz askeri saldırıları ve toprak koparma emelleri ile Batılı kapitalist devletlerin ekonomik yoldan sömürme istekleri arasında bocalayıp serseme dönen Tanzimatçı beğler istemiyerek soktukları **hürriyet, demokrasi, liberalizm**, hattâ **ulusal egemenlik** fikirleriyle Avrupa Türkiyesinin hristiyan milletlerini etkileyip uyandırmışlar, onların ayrılıkçı çabalarını kolaylaştırmışlardı. Bu onların bağdaşık, uzlaşık bir üst-ulus, bir «Osmanlı Milleti» yaratma umutlarını büsbütün suya düşürecekti. Gariptir ki bu demokrasi yolumundan bir «Osmanlı milleti» yaratma ideali «Yeni Osmanlılar»da ve «Jöntürkler»de de sonunadek yaşıyacak, Padişahlar, Aziz ve Hamit'ler, tehlikeyi sezip geridöndükleri halde, sözde devrimciler bütün enerjilerini oyolda tüketeceklerdi. Namık Kemal'in zülfüne esir olduğu hürriyet perisi gelse, yani bir meşveret meclisi (parlamento) kurulsaydı bundan kim yararlanacaktı? İmparatorlukta hala hristiyan nüfus daha çok olduğu gibi örgütlü sınıfları, kültürlü insanları olanlar da yine onlardı. Millet Meclisi, yani devlet onların olacaktı. Midhat Paşa takımı Abdülazizi tevekkeli İngiliz elçisinin bilgisi ve desteğiyle devirmemişti!

«İçpolitikamızda en çok dikkat edilecek bir konu da Anadolu, Suriye ve bütün Arabistanda yaşayan halkı tek millet haline sokmaktır. Çeşitli ırklardan gelen, dilleri dinleri ve gelenekleri birbirine uymıyan insan topluluklarından tek millet yaratmak azmiyle yapılacak teşebbüslerde müsbet netice elde edilmezse Osmanlı devletinin yokolmaması kulunuza aşağı yukarı imkânsız gibi gözükmemektedir. Zira bu koca devlet ne rumların, ne slavların, ne şunun, ne bunun... Fakat kimindir? Bu da hâlâ belli değildir. Şuhalde bu devlete sahip olacak milleti yaratmak lâzımdır.»

Yukardaki satırları yazan TANZİMAT'ın üç büyük sadrazamından

sonuncusu, yani Keçecizade Fuat Paşa'dır (Bk. Sultan İkinci Abdülhamid - Nizamettin Nazif S.75). Tanzimat'dan 27 yıl sonra ve ölümünden kısa bir süre önce (1866) Fransa'dan Abdülaziz'e böyle yazan Fuat Paşa imparatorluğa sahip çıkacak bir millet yaratılmasını salıkverirken artık hristiyan tebaadan umut kestğini açıkça göstermekle birlikte kendi öz milletini, yani Türkü, o sahipliğe layık bulmuyor da onu bukez de Arap çorbasına tuz gibi karıştırmak istiyor. Osman Oğullarının Türk olmadığını, kurdukları imparatorluğu kendileri için yarattıkları ayrı bir kapıkulu sınıfıyla yönettiklerini, Türkün yaşadığı topraklara yalnızca asker üretme çiftlikleri gözüyle baktığını çoktandır biliyorduk ama, Tanzimat-devrimcilerinin Türkü büsbütün tarihten silmiye kalkıştıklarını doğrusu yeni öğreniyoruz.

Tanzimat'ın da nasıl Türke karşı, Türke rağmen oluştuğunu biraz daha belirtmek için İmparatorluğun sosyal yapısına da kısaca değinelim: Tanzimat bozgunundan önceki sosyal şema şöyle idi: a) Osmanlı soyu ve Saray aristokrasisi, b) Tımar (Dirlik) sistemine bağlı asker aristokrasisi (Kılıç erbabı, Sipahlar); c) Medrese çıkışlı aydınlar ve bunların meydana getirdiği memur sınıfı (Mülkiye, kalemiye, Seyfiye, İlmiye olarak dörde ayrılırdı). Ç) Reaya, yani köylü çiftçi halk (Bu da Müslim ve Zımmı olarak ikiye ayrılırdı). d) Şehirlerde lonca sistemi içinde çalışan endüstri esnafı, (Usta - çırak zenaatçılar).

Tanzimat ile bu sosyal yapıda çok hızlı bir değişme başgöstermiş, aşağıda görüleceği gibi şehirlerdeki zenaatçı esnaf yok olurken egemen Kapıkulu-memur sınıfı karşısında eski pasif reaya yerine büyük-kentlerde, özellikle limanlarda, yabancılarla işbirliği halinde palazlanmış ve politik istekler ilerisürmiye başlamış aktif bir frenk-lövanten ticaret burjuvazisi doğmuştu. Yabancı elçilik ve konsoloslukların besleyip büyüttüğü bu lövanten sınıf bir frenk-rum-ermenî-yahudi karmasıydı. Devleti kendi ihtiyaç ve emellerine göre değiştirmek isteyen ve dışardaki zorlu dayıları sayesinde dediklerini de yaptıran, yani gerçekten Tanzimatçı olan işte bu sınıftı. Reformlar sayesinde memleketin her köşesine rahatça girmek ve gerek kendilerinin gerek dışardaki patronlarının çıkarlarını daha iyi sağlamak istiyorlardı. Onların çıkarlarına ve ideallerine uygun bu serbesliği (Liberalizmi) Türk yüksek okullarında bilimin sonsözü gibi okutan kendi profesörleri de vardı. Örneğin «Mektebi Mülkiye»de «İlmi Serveti Mîlel» hocası Ohannes Paşa. «Müdahalecilik ve Himayecilik» dediği ekonomi politikasına karşı veryansın etmekte idi. Namık Kemal, Ziya paşa gibi Türk-İslâm ideologları ekonomik yazılarında müslüman bankasından, müslüman şirketinden demvursalar da bu bir özentiden, bir dilekten öteye gidemezdi. «Elkâsibü Habibullah buyuran - peygamberin emrediyor tacir ol!» gibi bir öğüt.

Avrupanın ekonomik zorbalığından silkinip kurtulan halkları, ulusları görüp duruyoruz, geçici de olsa biz de kurtumuştuk nitekim. Ama bilim ve bilinç boyunduruğunu kıran yazık ki pek az!... Yiğit yüreğinden fırlattığı şimşek dizelerini okurken hâlâ gözümüz kamaşan bir Namık Kemal bile Mustafa Reşit Paşa'nın kendini ve nazlı çocuğu «Tanzimat»ı «memlekete başka destek bulamamak» bahanesiyle «yabancı devletlerin kefaleti altına koymasını» şöyle savunuyordu: «Tanzimatı o sıra kamoyunun himayesine vermek cellat eline vermek demek olurdu. Başka? Şeriat mı onu

koruyacaktı? Şeriat uygulansa zaten Tanzimata hacet kalmazdı. Ulema mı denilecek? Ulema şeriatı koruyup şunun bunun muhakemesiz idamına fetva vermeselerdi Avrupa kefaleti altında bir varakpare ile insan hayatını korumaya hacet kalır mıydı?...»

İşte böyle yabancı sütüyle beslenip büyütülen nazlı Tanzimat çocuğunun kendi anayurduna yaptığı korkunç kötülüklerden birkaçını daha kısaca anlatalım:

Yerli endüstri 18. Yüzyıl sonunda daha ciddi olarak sarsılmış değildi, hele pamuk ve ipek dokuma sanatları olduğu gibi duruyor, dışpazarlara bile mal satıyordu. Masson'a göre 1788 de Fransa Türkiye'den 2,3 milyon livre pamuklu bez satın almıştı. Büyük Devrim yılı olan 1789 da aldığı ipekli dokuma ise, ağır gümrük vergisine rağmen, 187 bin livre tutuyordu. Aynı yıllarda Almanya ve Avusturya'ya gönderilen pamuk ipliği yılda 250 bin livre olmuştu. Gerçi Avrupa fabrika malı çıkarmaya başlayınca Türk satışları yalnız hammaddelerden bileşir oluyordu, ama Napolyon sonrası kadar durum dengeliydi, ticaret açığımız yoktu. Devlet üç kıta üstündeki zengin topraklarına dayanarak kimseye el-açmadan, hiç borçsuz yaşıyordu Yünlü kumaşlar şeker, kâğıt, saat, hırdavat... gibi birçok fabrika malları artık dışardan gelmeye başladığında bile yerli endüstri daha bunalmamıştı. Bu bunalım kapitalist Batı Avrupanın yığın halinde mal çıkarmaya başladığı 1825 - 1830 döneminde görülür. Urquart'ın belirttiğine göre Osmanlı endüstrisinin belkemiği olan pamuklu dokuma onyılda yok olmuştur. Buna karşılık İngiltereden pamuklu idhalatı 1828 de 465 bin sterlinden 1831 de 1.40 milyona yükselmiştir. Işkodra'da 1812 de 600 dokuma tezgâhı çalışırken 1921 de bu sayı yalnız 40 dır. Aynı tarihte Tırnova'daki 2.000 tezgâh 200 e inmiştir.

Yerli sanatların yıkılışı tabii İstanbul ve Balkanlarda, liman ve hinterlandında başlayacaktı. Ulaştırma güçlüklerinin yenilemediği iç bölgelerde ise elsanatları daha uzun süre dayandı. Ayrıca Anadolu piyasalarına pamuk ipliği ve dokumaları genel olarak doğu şehirlerinden, Musul, Mardin, Urfa, Antep, Kilis, Malatya ve Trabzondan geliyordu. «Maraş işlek bir sanayi yeri olup ipek veya sırma işlemeli yün mantolar ve yelekler çıkarıyordu. Türkmen kadınlarının kullandığı boyalı pamuklular geniş bir ticaret metahıydı.» İpekli dokuma merkezleri olan Şam, Halep, Amasya, Diyarbakır, Bursa gibi kentlerde dokuma tezgâhlarının sayısı gittikçe azalarak 1848 ile 1855 arasında parmakla sayılır oldu. Avrupa'nın başıboş giren ucuz boyalı bezleri yoksul halkı yerli mallardan çabucak yüzdevirtti. Öyle ki Bursa'nın 25 bin okka ipek kullanan 1000 tezgâhından birkaç yıl sonra (1847) yalnız dörtbin okka harcıyan 75 tanesi kalmıştı. Bütün öteki merkezlerde durum aynıydı. Viquesuel yazıyor: «Türkiyenin sayıca çok ve çeşitli ve yalnız yerli ihtiyacı kapatmakla kalmayıp bütün Doğu ve birçok Avrupa ülkelerine de satış yapan atölyeleri şimdi (1855) ya hiç kalmamıştır ya da cançekişmektedir.» Totonjans yazıyor: «Hükümet merkezinde ve çevresinde dokumacı, kalaycı, bakırcı... küçük sanat erbabı doludur, ancak bunlar şimdi yarıya yaşamakta ve dilenmektedir.»

Yerli elsanatlarını koruma denemeleri iş işten geçtikten sonra, Abdülaziz'in tahta çıkmasıyla başlamıştır. Ama bunlar esaslı şeyler olmayıp gümrük resmini biraz artırmak, sergiler açıp sanayi mektepleri kurmak ve şirketler yapmaktan ibarettir: 1862 de gümrük yüzdebeşten sekize çık-

rılır, 1863 de otuzbin sterline malolan bir yapıda yerli ve yabancı mallarla Avrupa makinelerinin gösterildiği bir sergi açılır, 1867 de yine İstanbul'da bir «İslahı Sanayi Mektebi» kuruur. Koruma denemelerinin en ilginç şüpeşiz esnafı şirketler halinde birleştirmektir, yani birleşit üretim koope-ratifleri yapmaktır. 1874 edeğin bu cinsten 7 şirket kurulmuş ve 12 yıllık vergi muaflığı ile bazı ayrıcalıklar tanınmıştır: Dışardan getirtcekleri donatımın gümrüksüz girmesi ve resmi dairelerin satınalmalarında onla-ra öncelik verilmesi gibi. Hazneden ve bazı hayırsahiplerinden aldıkları yardım paralarını kendilerinkine katıp işe girişen bu ortaklıkların hiçbirini yaşiyamamış, 1874 de kapatılıp görevleri belediyeye verilmiştir. Sermaye yetersizliği, tecrübesizlik ve hepsinden önemlisi yetesiye korunmamak bat-malarının başlıca nedenleridir. Yerli endüstri ancak tam bir politik bağımsızlık ve sınırsız bir gümrük himayesiyle yaşatılabilirdi ki, Osmanlı Türkiyesinde ikisi de yoktu; Türkiye artık dermanı tükenmiş bir yarıömürge idi.

Ayrıca içpazarın ihtiyacı değişmiş, yerli mallara istek çok azalmıştı. Asker ve sivil halkın yeni alışıkları pekçok malların dışardan getirtilmesini gerektiriyordu. Yabancı mallar yüzdebeşi ödedikten sonra ülkenin her-yerine serbestçe gidebildiği halde bizimkilerin her yer değiştirmede âmediye, reftiye, müruriye, mastariye gibi birçok vergiler ödemek zorunda bulunma-ları yıkımlarının bir başka nedeniydi. Avrupadan gelenlerle yerli malların maliyetleri arasında önemli bir fark yokken bu eşitsizlik pek yıkıcı olmu-yorduysa da yabancı fabrika malları birkaç kat daha ucuzlayınca yarış-ma olanağı hiç kalmamıştı. Son bir önemli nokta da şu idi: Avrupa mal-larından yana saydığımız avantajlar olmasaydı bile yerli elsanatları er-geç ölecekti, çünkü bilim ve teknik girmiyor, üretim yöntemi gelişmiyor, sermaye birikimi de olmuyordu.

Yeniçerilik kaldırılıp Avrupa biçimi ordu kurulunca yeni silahlardan başka askeri kılıklar ve türlü donatımlar için de fabrikaya ihtiyaç hisse-dilmişti. Fes'ten başlayarak birçok sivil ihtiyaçlar da içerde fabrika yapmayı gerektiriyordu. Abdülmecit bu hevesle Hereke kumaş, Beykoz kundura, Top-hane silâh, yine Beykoz cam-porselen, Zeytinburnu dokuma fabrikalarını kurdurdu. «Feshane» zaten Mahmut II. zamanında kurulmuştu. Bu atılım da verimsiz olmuş, hep yabancı mühendislerin yapıp işlettiği, çok paha-lyla malolan bu endüstri kurumları kısa bir süre sonra kapanmışlardı. «Feshane» gibi birkaçı sayılmazsa gerisi çalışırken da zarar ediyorlardı, hazneye ağır yük olmakta idiler. İsraflar ve kötüye-kullanmalar ziyani da-ha da ağırlaştırıyordu. A. Boué'nin anlattığına göre devlet fabrikalarından birinin fransız direktörü uzun zaman Fransadan getirttiği malları fabri-kanın malı diye yutturmuş, sahteciliği meydana çıkmak üzereyken eline geçen paralarla solugu dışarda almıştı.

Devlet fabrikalarından ayrı olarak, çoğu yabancı sermayeli, özel fab-rikalar da açılmamış değildi. Kapitülasyonlar devletin yerli endüstriyi korumasına engel olmakla birlikte, imparatorluk ekonomisi özel sermaye-leri yüreklendirecek bazı koşullardan yoksun değildi: Hammadde bol, da-ha yeni yıkılan yerli endüstrinin işsiz bıraktığı tecrübeli ucuz işçi boldu. Geniş bir sürüm pazarı vardı. Öyle iken kurulan fabrikaların çoğu yaşa-mamış, Paşabahçedeki mum, Beyrutta kağıt, Beykozda cam ve kağıt fab-rikaları kısa zamanda paydos etmek zorunda kalmıştı. Kaldı ki bunlar tu-

tunsa bile bu yerli bir endüstrinin kurulması demek olmayacaktı, çünkü hemen hepsi yabancıların elindeydi, dışardaki kapitalistlerin sömürücü küçük dallarından başka birşey değildi. Üstelik bunlar daha çok yarı-yapımlı maddeler üretiyor, bunlar da yine ihtiyacı karşılamıyordu.

Avrupa endüstri kapitalizmi doğuda kullanılan malları modern fabrikasyon yoluyla çok ucuza üretip yollamak suretiyle yerli endüstrileri yoketmeyi bilinçli bir politika olarak yürütüyordu. Kısaca söylemek gerekirse, TANZİMAT başlarında kendine yeten, hatta bazı dallarda önemli ihracat yapan Türkiye endüstrisi bu dönemin sonlarına doğru ortadan kalkmış, ülke hemen herşeyden dışarıya muhtaç bir hale gelmiş bulunuyordu.

Avrupanın gecikerek endüstri çağına giren bağımsız devletleri bile sırasıyla Osmanlı İmparatorluğunu sömürmiye katılacak, Rusya ve Avusturyanın savaşlarla yıkamadığı devleti onlar içinden yiyip tüketeceklerdi.

BORÇLANMALAR:

Eskiden kâr getirdiği için, isteyerek açılan saldırı savaşları durmuştu, devletin en bunalgın zamanlarında düşman saldırısıyla açılan savunma harpleri ağır masraflara, tazminatlara, maddi-manevi büyük kayıplara sebep oluyordu. Ama halâ üç kıta üstünde zengin topraklara ve ekonomik kaynaklara sahip olan imparatorluk, - «Züyuf akçe» kalpazanlığı, bono ve kağıt para çıkarma gibi çürük ve zararlı mali tedbirlere rağmen - yine kendi yağıyla kavrulabiliyordu. Ama şimdi...

İlk «İstikraz» denemesi, Tanzimatçılık yolunda Mustafa Reşit Paşayı desteklemek isteyen İngiltere ve Fransa hükümlerinin aracılığı ile 1850 de 55 milyon frank üzerinden yapılmıştı. Bununla hükümetin İstanbul Bankasına yaptığı borç ödenecekti. Sözleşme daha onaylanmadan piyasaya «tahvilat» çıkarılıp bankanın Londradaki ajanı Baltazzi kurumuna «istikraza mahsuben» 20 milyon frank yatırıldı. Ama bu iş bir sonuca bağlanmadan Reşit Paşa iktidardan düştüğü için teşebbüsten vazgeçildi ve bu tekyanlı «fesih» kararı yüzünden haznenin ödediği 20 milyonluk avans-tan başka ayrıca 2,2 milyonluk tezminat da verildi. Bu işte bizi ilgilendiren nokta ziyanla istikrazdan vazgeçilmek için verilen gerekçedir: Borcun siyasi baskıya yolaçması korkusu! Bu korkuyu haklı gösterecek kanıt da gözönünde duruyordu: Bir borcu ödeyemiyen Yunanistanın Pire limanına İngiliz filosu girip demirlemişti!

Osmanlı hükümetinin borç almakta gösterdiği bu çekingenlik çok sürececek değildi tabii. 1854 de Kırım Savaşını yürütmek için alınan borç o kاپıyı hiç kapanmamak üzere açacaktı.

İlk gerçek istikraz yüzde 80 ihraç değerli ve yüzde 6 faizli olarak ve Mısır vergisi karşılık gösterilerek İngiltereden yapılan bu istikrazdır. Bunun üstünden daha bir yıl geçmeden Mısır vergisinin artan ile Suriye ve İzmir gümrükleri karşılık gösterilerek 5,65 milyon Osmanlı altını alınmıştır. Devlet gelirlerine eklenen bu borç paralar yine de savaş masraflarını karşılamadığından kâğıt para çıkarılarak iç borçlanmaya da gidildi. Toptan «sergi» adı verilen bu borçlar yüzde 6 faizli hazne bonoları şeklinde idi. Tanzimat Fermanının vadettiği «mali islahat» gerçekleşmediği gibi kurulan uluslararası «Islahat Komisyonları»nın çabaları da hazneye

günlük harcamaları karşılama gücü sağlayamıyordu. İster istemez gene dış piyasaya başvuruldu ve öteyandan kâğıt para çıkarılarak içborçlar da artırıldı. Her iki yoldan elde edilen paralarla biryandan borçların «mürettebat» denilen taksikleri ödeniyor, biryandan da bütçe açıkları kapatılıyordu.

Yazının sonunda verilen kaynaklarda dökümleri bulunan bu borçlanma dizisini burada sırasıyla gözden geçirmek için yerimiz olmadığı gibi, pek faydası da yoktur. Yalnız şunu belirtelim ki 25 yıllık kısa bir sürede borç zamanının koşullarına göre gırtlığa çıkmış sayılırdı, 1875 yılında devletin tüm geliri 17 - 18 milyon altını geçmezken borç taksiti olarak 14 milyon ödemek gerekmişti.

Rusya'nın kışkırtmasıyla Sadrazam Mahmut Nedim Paşa moratoryom ilân edince (1876) Avrupalı alacaklılar kızıp krediyi kestiler ve hemen arkasından uğursuz «93 Harbi» patlak verdi. Pek sıkışan Abdülhamit hükümeti devletin daha haczedilmemiş esash 6 vergi kaynağını (Rûsum-u Sitte) Galata sarraflarına ve Osmanlı Bankasına rehin vererek 10 milyon altın almak zorunda kaldı. Osmanlı hükümeti 1854 den 1877 ye değin birbirini koğalıyan istikrazlarla toplam olarak 251 milyon altın borçlanmış, ama bundan eline yalnız 135 milyon geçmiş bulunuyordu. 1873 istikrazı bir yıl öncesinin Hazne Tahvillerini «Konsolide» etmek için kullanıldığından bu da hesaba katılınca (6.936.600 tahvil söndürmüştü) borç toplamı 244.273.158 liraya çıkmakta, ele geçen miktar da 128.079.151 e inmekte idi. Borcun yüzde 52-si!

Osmanlı Bankasıyla Galata sarraflarından alınan 10 milyon liralık borca karşılık tutulan önemli 6 vergi (tuz, tütün, ispirto, pul, ipek öşrü, İstanbul balık resmi) için «Rûsumu sitte» adıyla bir daire kurulmuş bulunuyordu. Bu dairenin anılan vergilerden elde edeceği gelirin bir milyon lirası Galata sarraflarının alacak taksitlerine, gerisi de dış borçlara yatırılacaktı. Bundan memnun olmıyan dış alacaklılar gürültü kopararak hükümetlerini harekete geçirip Babiâli'ye şiddetli bir nota verdirdiler (1880). Babiâli bu nota üzerine alacaklı temsilcileriyle görüşüp anlaşmaya mecbur oldu ve «1881 Muharrem Kararnamesi» adı verilen ve «Düyun-u Umumiye»nin temeli olan belgeyi imzaladı. Yeni birtakım kaynaklara daha el koyan işbu devlet-içinde-devlet yönetimi hem dış, hem iç borçların ödenmesini üstüne alıyordu. «Düyunu-Umumiyei-Osmaniye Meclisi» biri Osmanlı Bankasından, biri yerli alacaklılardan, beşi de yabancı alacaklılardan olmak üzere 7 kişilikti. 1883 de resmen kurulan ve tüm devleti neredeyse hacir altına sokan bu yabancı yönetim altıbin kadar memuru ile imparatorluğun dörtlüköşesine bir ahtapot gibi kollar uzatıp yerleşti. Yarım yüzyıldır süregelen bir «Yarım sömürge oluş tarihi» kapanmıştı. Kızıl Sultanın boğucu diktatörlük rejimi ciddi bir direnme ile karşılaşmaksızın yerleşebilirdi: «Hasta Adam» ölüm döşegine serilmişti. Bu ölümcül hastanın soykasında ne kalmışsa onu da bu «Düyunu Umumiye» ahtapotu sömürecek, ama hastayı öldürmemek için de yeni borç şiringalarıyla yardımına koşacaktı: 1881 Muharrem Kararnamesinden Meşrutiyet yılı 1908'e kadar Osmanlı hükümetine yeniden bulunan borçların toplamı 120.314.473 lira olup bundan ele geçen miktar da 107.858.796 dır.

MESRUTİYET devrimcilerimizin Birinci Cihan Savaşınadek ünlü Ma-

liye Nazırları Cavit bey eliyle sağladıkları borç da oran bakımından hiç daha az değildir: 39 milyonu ele geçmek üzere 46 milyon-altın tabii!

Avrupa'nın en azgın yeni emperyalist devleti olan Almanya'nın yanında savaşa atılan zavallı «Hasta Adam» bukez gerçekten ölünce terekeden yeni Türkiyenin payına elbette yalnız borç düşebilirdi: 107,5 milyon! Birtakım yanlış hesaplar düzeltilildikten sonra bu pay 1933 tarihli Paris uzlaşmasıyla 962 milyon Fransız frankı olarak tespit edildi - ki 1936 rayicine göre 80 mil. TL demekti -, ve 700 bin liralık yıllık taksitlere bağlanıp o şekilde İkinci Cihan Savaşına ve ötelerinedek Cumhuriyet hükümetince ödenip tüketildi. Ama alışmış kudurmuştan beterdi, aynı batağa yeniden atılmaktan kurtulamıyacaktık!

Peki, bunca ağırpahaya alınan paralar nerelere harcanıyordu? En büyük parçalarının belki de hiç ele geçmeden borçlara «mahsup» edildiğini biliyoruz. Ya gerisi? Gerisi kapıkulu aristokrasisinin geçimi, Paşalar saltanatının sürgitmesi için harcanıyordu tabii. Onlar şimdiki gibi bir kalkınma ve «nurlu gelecek» edebiyatı da yapmıyarak açıkça kendilerine saraylar, konaklar yaptırıyor, yerli - yabancı komisyonculara (Yüzdeon'lara) cömertçe ihsanlar dağıtıyor ve nihayet, - Fikret'in dediği gibi - «Ak-sırınca, tıksırınca, çatlayınca, patlayınca kadar» yiyorlardı. «Yağma Hasanın böreği,» «Devletin malı deniz, yemiye domuz!» gibi parlak atasözleri dilimize o sırada yerleşiyordu.

Eski kapitülasyonlara eklenen yeni ticaret antlaşmalarıyla memleketin ekonomisi zaten yıkılmış bulunduğundan sözde «Tanzimatçı» devlet adamları dürüst olsalar, bilinçli ve istekli de olsalardı, o paraları yine yatırım sermayesi olarak kullanamazlardı. Onun için bütün kurnazlıklarıyla «Tanzimat» oyunları oynıyarak dışardran sızdırdıkları paraları harvurup harmansavurdular. 1858 istikrazı İngilterede piyasaya dökülünce TIMES gazetesi kapitalistleri uyarak şöyle yazıyordu: «Türklerin borç almaktan garip bir zevk duyduğu görülüyor... İngiliz ve Fransız altınlarını kolayca çeken usullerin türk paşalarını büyülediği anlaşılıyor. Türkiyedeki sosyal durum borç alıp israf etmeye elverişlidir, çünkü aldıkları bu paraları geri vermek zorunda değiller... Namuslu bir toplumun ilk ödevi ayağını yorganına göre uzatıp, ancak önemli gayeler için borç almaktır... Eğer sermayedarlarımız Doğu'da iş yapmak istiyorlarsa dizgini kendi ellerinde bulunduracakları işlere girişmelidirler. Batakçı hükümet adamlarına borç vermek tehlikelidir... Türk memurları bilgisiz ve mürtektir... Babıali borçlanmış, borçlanıyor, borçlanacaktır...»

Kapitalistler bugibi uyarmalara kulakasmıyor, bankerler ve spekülatörler Avrupa altınlarını «Şark kapılarına yollamak için» birbiriyle yarışıyorlardı, çünkü kendi yurtlarındaki hisse senetleri yalnız yüzde 4 - 5 kâr getirirken, türk tahvilleri yüzde 9 - 10 faizliydi. Diyelim dört milyon ingiliz liralık bir alacak «Mürekkap faiz» hesabıyla çabucak (6 yılda) iki katına çıkıyordu. Bu, hem çok kârlı, hem daha az rizikolu bir sömürme yolu idi.

İmparatorluğun hep rum, ermeni, yahudi gibi «Tebea» azınlıklar elinde biriken yerli sermaye de aracılık rolüne canatmakta idi. İçerden ve dışardan sağlanan borç paralar hep ordu, yönetim, borç taksitleri gibi dipsiz ve verimsiz yerlere harcandığından aracılık rolü onlara bitmez tüken-

mez bir gelir kaynağı gibi gözüküyordu. Osmanlı Bankası ile genç rakibi Deutsche Bank yalnız bu aracılık rolünden milyonlar vurmuşlardı.

Böyle olunca padişahlara artırdıkları paralarla yeni saraylar, camiler, kışlalar ve türlü resmi binalar yaptırmaktan başka yapılacak iş kalmıyordu. Bu korkunç Osmanlı hovardalığı ne de olsa ekonomik düşünmiye alışık bir İstanbul bankerini kızdırarak şöyle dedirtmişti: «Devletin belki 50 sarayı varken, borç para ile 50 tane daha yaptırmak ancak çılğınların işidir!»

Benim sözlerim bitti. Bu yazının ağır havasını biraz hafifletmek için sözü iki şaire, Namık Kemal ile Ziya Paşa'ya bırakıyorum:

Tanzimatçı devlet adamlarının yabancıları iç işlerimize nasıl bulaştırdıklarını Ziya Paşa şöyle açıklıyor:

«Gerçi kuzeyimizde bizi yutmak için ağzı açık bekliyen karakuşun tehlikesini defetmek amacıyla ve onun İstanbulu ele geçirdiği takdirde Avrupanın barış dengesini nasıl bozacağını anlatarak bu konuda ortak menfeati öne sürüp, öteyandan Avrupanın iktisadi menfaatlarını memleketimize yöneltmek maslahat icabı idiyse de, bu tedbirin bizi yokedecek mertebede kötüye kullanılmamasına dikkat etmek te akıl ve hikmet gereği idi. Yazık ki ikbal hırsı ve kişisel çıkarlar bu hakikatin anlaşılmasına engel oldu.»

Ve Reşit Paşayı, hemen her önemli işte Avrupa elçilerinden yardım ve destek aramaya zorlayan sebebin hasımları olduğunu belirterek sözüne şöyle devam ediyor: «... Reşit Paşa hasımlarına mukabele etmek için Avrupadaki nüfuz ve itibarından başka bir silahı olmadığından, o da bu silaha sarılmak yolunu tuttu ve Avrupa devletlerine hoşgörünmenin İstanbuldaki elçilerinin terviç ve iltimasına bağlı olduğunu sandı ve bu yersiz nezaket gösterişinden dolayı açılan müdahale kapıları birdaha kapanmadı. O zamana kadar biz mukavvadan yapılmış aslan gibi uzaktan bakanlara dehşet verirdik. Avrupahlar içimizin kof olduğunu birdenbire anlayınca ve mülkümüzün kendilerine ne kadar faydalar sağlayacağını da bildiklerinden, ticaret ve sanayilerini oraya naklile bunları hertürlü ârıza ve engellerden kurtarmak yolunda müsadeler ve imtiyazlar istemiye koyuldular ve her istediklerini de zahmetsizce elde ettiler. Bunun üzerine Türkiyenin ticareti Avrupa tüccarına hem başka yerlerden daha kârlı ve kolay, hem de memleketin havası-suyu ve ucuzluğu hoş görünüp kendi fabrikalarının çürük mallarını gemi gemi getirip altına çevirdiler ve bunlardan birçokları da aileleriyle birlikte İstanbula göçtüler. Bizim halk dahi cicili-bicili ucuz eşyayı ele geçirince, mesela arşını 60 paraya alı kırmızı basmayı görünce, Şam çitarisinin yüzüne bakmaz oldu. Uşak, Gördes halıları, Selanik ve Bursa ehramları artık gözümüze kaba görünüp Avrupahların sevdiği mallar haline geldi... Biz bütün giyim ve döşemde Avrupa'nın fabrika mallarını kendimizinkilere yeğ tutarken hükümet dahi bol bol imtiyazlar ve müsadelerle bu hali teşvik ettiğinden mülkümüzün sanayii yıkıldı, tüccarımız iflas etti. Sanayi erbebi perişan oldu. Eskiden mülkümüzde tedavül eden akçemiz ecnebiye gidip hazinemiz daraldı ve nihayet bugünkü korkunç hal meydana geldi.» (HÜRRİYET gazetesi, 12 Nisan 1869.)

Ziya Paşa Tanzimat devrinde yabancı müdahalesinin ne kertelere vardığını da şöyle anlatıyor: Eskiden Dersaadette bulunan yabancı sefirlerin işleri Avrupada bulunan bizimkiler gibi yalnız kendi uyruklarının umuru-

na bakmak ve hükümetlerinden aldıkları emir ve talimatı Babıâliye bildirmekten ibaret olmakla Sadrazam azlonulmuş, defterdar sürülmüş, kethüdâ değişmiş.. hiç umursamazlardı... ve elçiler bir defa İstanbula yeni geldiklerinde, bir defa da giderlerken Zati Şahnenin katına çıkarlar, pek mühim bir maslahat olmadıkça Sadrazamla bile görüşemezlerdi. Yabancı konsoloslar ise İzmir, Selânik, Trabzon, Edirne gibi ticaret yerlerinde ve uyrukları bol olan merkezlerde otururlardı, görevleri dışında hiçbir işe karışmazlardı. Ama rahmetli Reşit Paşa elçilerin nüfuzunu kendi maksatları ve şahsi ikbali için kullanmak yolunu açınca onlar da himayelerini pahalı satmaya başladılar. Ne zaman ki Reşit Paşa mesnetten düşürülür, bir elçinin zoruyla tekrar oraya çıkarılırdı... Böylece elçilikler her umurumuza parmak sokar oldular. Elçilere elmaslı nişanlar, murassa kılıçlar, eşlerine pırlantalı küpeler ve ziynetler, tercümanlara yine murassa'kutular, nişanlar, Beyoğlundaki. Büyükdere ve Tarabya'da köşkler ve evler bağışlanırdı. Bunlar nüfuz kullanarak memleketimizde hükümrân olmak lezzetini aldıklarından hem Padişah ve ümeradan değerli armağanlar almak, hem de delâlet ettikleri milyonlar kazanmak işine dadandılar ve iş omertebeyeye geldiki Babıâli önceden elçilerin rızasını almadan hiçbir değişiklik yapamaz oldu... Bizim tabaamızdan olan tüccarlar hükümete bir iş düşüp gördüremediklerinden yabancıların nail olduğu imtiyazlardan kendileri de yararlanmak maksadıyla tabiiyet değiştirerek arzularına bu yoldan ulaştılar. Gayrimüslimlerden nice bin kişiler ecnebi tabiiyetine geçip önceleri arzıhaller verip bin türlü küçülmeler ve etek öpmelerle iş gördüren meselâ Samatya'lı Kasbar şimdi başında bir kara şapka ve yanında bir yabancı tercüman olduğu halde Hariciye Nazırının yanına çıkıp başköşedeki sandalyaya kuruldu ve cebinden tütün kesesini çıkarıp cigaracığını yaktı ve Nazır paşanın burnuna üfliyerek bacak bacak üstüne attı ve ne istiyorsa yaptırdı. Elçilikler bu aracılığı elbette karşılıksız yapmıyorlardı, işine göre pazarlıkla para alıyorlardı. Devletimiz tebaasının zenginlerini böylece kaçırp yabancı elçilik memurları da milyonlar vurdu. Ayaklar altında çiğnenen hukuk da caba...

«Taşradakiler de hep İstanbuldaki merkezlerinden gördüklerini yapıp memleketin her işinde mahalli hükümetlere müdahale ettiler. Pasaportlar ve patentler satarak devlete vergi veren nice bin zengin tabaayı baştan çıkardılar ve bunların kurtulduğu yük gerikalanların omuzuna bindi ve çok yerde halk bu yükün altında ezildi Bakayâ yıkıldı kaldı ve buyüzden haznenin nice yüzbin akçesi çürüdü gitti. Taşra memurlarından bir vicdanlı çıkıp da konsolosları görevleri dışına çıkmaktan meneylese hemen elçiye ve oradan da Babıâliye şikââyet olunup adam azlolunur, gelip dert yansa elçinin sözleri onun haklı sözlerine baskın geliyordu. Bu hal taşra memurlarını konsolosların kavasları mertebesine düşürmekte idi. İşin tuhafı bu konsoloslar ve vekilleri ve memurları çoğunlukla yerliden, hem de emlak ve ticaret erbabından seçilmekte memleketin ticareti bunların tekeline geçiyordu. Başka kimse onlara rekabet edemezdi.» (24.5.1869)

Ziya Paşa aynı HÜRRIYET gazetesinin 12 Temmuz tarihli sayısında konuya devam ediyor:

«...Tercüman Pizani'ler, Scheffer'ler, Outrey'ler, Mayer'lerden herbiri delege elçi gibi Hariciye Nazırlarımıza hükmettiler. Bayağı bir adama söylenmesinden utanılacak sözleri Sadrazamların yüzlerine söylediler... Tercümanlar Babıâlinin miskin nezaketi sayesinde öyle büyük işler becerdiler

ki kendi devletlerinin gözünde bile büyüdüler, önem kazandılar. Elçiler değiştiği halde bunlar damızlık gibi yerlerinde kaldılar. Yeni gelen elçilere bunlar hocalık ettiler ve yolgösterdiler.

Böylece iki taraf arasında bir menfaat birliği meydana gelip şu görülen mefsedet dolabı kuruldu... Avrupa devletleri Şarkın ahvalini hep bu tercümanların raporlarından öğrendikleri için ne zaman bir mesele çıkarsa Devleti Aliyenin zararına bir çözüme bağlanıyordu. Yabancı elçilerden biri tercümanın sahtekârlığını keşfedip gerçeği meydana çıkarmak ve onu defetmek istese Babiâli hemen ona şefaet edip kurtarıyor ya da olmazsa elçinin aleyhine çalışıp azlettirinceye kadar uğraşıyordu. Nitekim İngiltere elçisi Lord Redcliffe tercüman Pizani ile çatışınca Babiâli ne yaptıysa onu azlettirip Pizani yerinde kaldı. Öyle bir durum hasıl oldu ki yeni gelen elçiler değişmez tercümanların elinde oyuncak oldu ve meselelerin çoğu, pekçok hukuk zayi olarak, rezilane halledildi... «Şark meselesi» böyle doğdu ve çözülmesi imkânsızlaştı.»

«...Bir tercümanın Saraya gidip birkaç söz söylemesiyle bir Sadrazamın azledildiği ve başka birinin sözüyle de Hariciye Nazırının değiştirildiği görüldü...»

«Bir tercümanın Hariciye nazırının yazı tepsisi üstünden kalemi alıp Nazırın eline tutuşturarak istediği kelimeyi yazdırdı ve bir elçi görüşmek için Babiâliye gelerek Sadrazamın koltuğuna oturdu ve Sadrazam olan zat da karşıdaki iskemleye misafir gibi iliştiği nice kereler görüldü.

«Müsteşar, beğlikçi, âmedi gibi yüksek Babiâli memurlarının bir tercümanı memnun edinceye kadar bir müsveddeyi iki üç defa düzelttikleri ve Sadrazamdan görmedikleri kaba ve incitici muameleleri onlardan görüp katlandıkları bin defa oldu.

«Hele, taşra memurlarının azil ve tebdilleri bir elçi ya da tercümanın dudağından çıkacak tek söze bağlı olduğundan memlekette görülen yolsuzlukların, yıkıntı ve çöküntülerin çeşitli sebepleri arasında bu yabancı nüfuzu önemli bir yer tutar. Taşra memurlarının o yerleri ne güçlüklerle ve ne el-etek öperek elde ettikleri, sarrafa yaptıkları borcu ve azilden sonra başına gelecekleri düşününce nasıl titredikleri düşünülürse... kendi çıkarlarını memleketin geleceğine üstün tutacakları kolayca anlaşılır. Namusa önem verip başını dik tutanlar «sertlik ve geçimsizlik» bahanesiyle işten atılırdı... Derken devletimizde akıl, tedbir, doğruluk ve hamiyet sahibi memurlar birer birer işten atılıp yerlerine Babiâlinin meşrep ve mizacına uygun olanlar getirildiğinden bugünkü şu korkunç adam kıtlığı meydana geldi.

«Bunun sonucu ahaliden biri uğradığı haksızlık ve zulmü şikâyet ederek hükümet kapısına başvursa ya kapı yüzüne kapandı ya da hasım haklı çıkarıldı... Tebaamızdan ve ahalimizden birçoğu Rusya, İran, Eflak ve Boğdan gibi yerlere göçetti ve birçoğu da yabancı devlet uyruklugunu seçti. Öyle ki nüfus azalıp ziraat, ticaret ve sanayi geriledi, namuslular azalıp hırsızlar ve namussuzlar çoğadı...» (Ayni Gaz. ve sayı)

Aldı Namık K e m a l :

«Tanzimat eleştirilerinde Namık Kemal Ziya Paşa derecesinde insafsız görünmüyor. O açıkça Tanzimatı tutuyor, onu öfkeliendiren müslüman halkın hristiyanlar kadar gözetilmemesidir. 1856 Paris antlaşmasında yalnız hristiyan ahalinin hukukunu gözeten maddeler konulmuş olmasını şu sözlerle kötülüyor: «Babiâli için asıl yapılacak şey hükümeti düzeltip

Avrupa'nın kefaleti altında m e ş r u t î bir devlet olarak siyaset den-
gesine girmek ve böylece hem yabancı müdahaleye son verip hem devleti-
mizin bakasını teminat altına almak iken tuttular, yalnız hristiyanlara bazı
müsaadeler tanımakla Avrupayı memnun etmek istediler, bu ise zâmin
devletlerin müdahalesine yolaçmak demektir.»

Hristiyanlardan yana eşitsizliğe kızgınlığın bir başka ifâdesi: «Biz
müslümanlar vatanımıza hem canımızla hem paramızla hizmet ederiz. Hı-
ristiyan vatandaşlarımız ise yalnız para verirler. Bize kavaslık onlara sar-
raflık alınyazısı mıdır?

Aynı düşüncüyü Ziya Paşa şöyle dile getiriyor: «Şu eşitlik meselesi hı-
ristiyanların durumunu adaletle uygun bir hale getirmekten ibaret iken on-
ları müslümanlardan fersah fersah ileri geçirdiler. Onların hukuku üç-dört
el tarafından garanti edildiği halde islâmların hukukunu gözetecek hiçbir
kuvvet yoktu. Avrupalılar haksızlık görenlerin hep hristiyanlar olduğunu
sandıklarından islâmların durumunu söz konusu bile etmediler. Bir hris-
tiyan, diyelim ki bir Harput köylüsü, bir haksızlık ve zulme uğrasa ilkin
eyalet meclisindeki kocabaşılara, arkasından cemaat meclisine başvurup
hakkını arayabileceği gibi, bunlar valiye söz geçiremezse patrikhaneye tes-
kere yazılır ve bu vasıta ile haksız işler bile hak gibi gördürüldüğü, gerekir-
se vali, kaymakam ve mutasarrıf da attırılırdı. Farzımahal patrikhane
Babıâliye söz dinletemese rûhânî patrona, yani rum-ortodoks ise Rus elçi-
liğine, katolik ise Fransız, protestan ise İngiliz elçiliklerine şikâyet edip işi
kökten hallederlerdi Bir hristiyan kanunsuz yere hapsolunsa kapu-oğlanı
ya da kocabaşı imdadına koşar ve kurtarırdı, ama bir zavallı müslüman
aynı akıbete uğrasa derdini dinliyecek kimse bulamazdı. Eşitlik bu mudur?»

Namık Kemal Reşit Paşanın Tanzimatı yabancı devletlerin himayesi
altına koymasını bile hoşgörürken Âli ve Fuat Paşaları, anlaşılan Abdül-
aziz istibdadına âlet oldukları için, hiç sevmez, onları içtensizlik ve yalan-
cılıkla suçlar, iktidara gelmek ya da orada kalmak için yabancı elçilikleri
kullanmalarını çok ayıplardı. 28 sayılı İBRET gazetesinde şöyle yazıyor:
«Reşit Paşa mektebinden yetişen Âli ve Fuat Paşalar onun fikirlerine te-
varüs etmekle beraber yazık ki devlet işlerinde aynı metanet ve maharete
sahip olmadıklarından kendi ikballeri için yabancılara azçok menfaat gös-
tererek gayeleri uğruna kullanmak kusurları hocalarından kat kat fazla
idi. «Ve Fuat Paşa'nın sinikliğine bir delil olmak üzere şu sözünü veriyor:
«Bir devlette iki kuvvet olur. Biri yukardan, biri aşağıdan gelir. Bizim mem-
lekette yukardan gelen kuvvet cümlemizi eziyor. Aşağıdan bir kuvvet hasıl
etmiye ise imkân yoktur. Onun için biz pabuççu muştası gibi yandan bir
kuvvete muhtacız. Bu kuvvet de yabancı elçiliklerdir!»

Namık kemal ile Ziya Paşa'nın Tanzimatta ençok beğenmedikleri bir
nokta da yabancılara Türkiyede emlâk edinme hakkı tanınması idi. Bu ko-
nuda Ziya Paşanın şu sözlerini okuyalım: «Bu demektir ki biz ticaret ve
sınaatımızı ecnebilere verip Anadoluya göçeceğiz... Eğer İstanbulda Hacı
Ahmet ef. ile Hasan ağa oturacağına varsın mösyö Loran ile mösyü Merton
otursun, daha iyi deniliyorsa o başka. Devlet yine o devlettir, Abdülaziz Han
yine Sarayında oturur, Âli ve Fuat Paşalar dahi Sadarete ve Hariciye ne-
zaretinde bulunup maaşlarını alır. Öteyandan İstanbulun o murdar sokak-
ları ortadan kalkıp Paristeki bulvarların eşleri yapılır, iki yana kârgir ko-
naklar dikilir, tiyatrolar yapıp geceleri eğlenilir...deniliyorsa o da başka...

Bunları gerçekten Hacı Ahmet ef. ile Hasan ağa yapamaz, ama biz bu şehri atalarımızın kan dökerek aldıklarını ve bizim onu birkaç kuruşa satıp Anadolu kırlarına çekilmek zorunda kalışımızın acısını duyarız. Biz olmayınca İstanbul cennet olsa bize ne?...»

Son olarak Ziya Paşanın 1867 Paris Sergisini gezmiye giden Abdülaziz'e sunduğu lâyihadan şu satırlar:ı alalım: «Babıâlide hüküm süren zatların Devleti-Âliye için istikraz ile yaşamaktan gayri çare görmeyip istikrazı istikraz ile ödemek ve bir çukuru daha büyük bir yeni çukurla kapamak yoluna gitmeleri yüzünden mali durum bugün öyle içinden çıkılmaz hale gelmiştir ki devlet haznesi gelirinin yarısını ve belki de üçte ikisini borç taksitlerine ve faizlere yatırmak zorunda kalıyor. Gelir kaynakları da kuruyup her yıl devlet alacaklarının üçte biri bakayâ kaldığından devletin eline topu topu birbuçuk milyon kese geçiyor. Buncağız akçe ile askerin, memurlarla emeklilerin maaşları bile ödenmiyerek vükelânın atiyelerle tamamlanan yüksek ihtiyaçlarına, mülzimlere ve ecnebilere verilen tazminata harcanmaktadır. Öyle ki askerin ödenegi ile memurların maaşları sekiz-on ay tedahülde kalıp... kışın bazı askerler bez donla nöbet tutarken donup ölmekte bulunduğu gibi avuç açıp dilenenler, hırsızlık, yankesicilik edenler de var. Aile geçindirmek zorunda olan memurlar da kendilerine yakışmıyacak işler yapmak zorunda kalıyorlar...»

Kaynaklar :

TANZİMAT (MF.V.) A. H. Ongunsu, E. Z. Karal, Yavuz Abadan, Dr. Recai G. Okandan, Y. K. Tengirşenk, Dr. Refii Şükrü Suvla, Ömer Celâl Sarç, Cemil Bilsel, Z. F. Fındıkoğlu, H. Z. Ülken, İhsan Sungu.

AVRUPA MALİ KONTROLÜ — Yaz. Donald, C. Blaisdell, Çev. Hazım Atıf Kuyucak.

BİR YARIM MÜSTEMLİKE OLUŞ TARİHİ — Hüseyin Avni.

SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİT — Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu.

YABANCI İMTİYAZLARIN TÜRK İKTİSADİYATINA TESİRLERİ — Dr. Osman Nebioğlu (Bk. Türk Ekonomisinin Başlıca Meseleleri).

TÜRKİYE İKTİSADİYATI TARİHİ — Yaz. M. Belin, Çev.: M. Ziya.

EKONOMİK VE TOPLUMSAL KANUNLAR VE İNSAN İSTEMİ

Sosyal Adalet'in 8. sayısında çıkan yazısında Behice Boran «toplumsal kanunları meydana getiren bireysel faaliyetlerin herbiri birer amaca yönelmiş iradî faaliyetlerdir; ama bu kanunların kendisi bireylerin iradesi dışındadır. O kadar ki, toplumbilimleri ışığında bilinçle planlanmış Sosyalist bir toplumda dahi, toplumsal kanunların varlığı ve işleyişi insan iradesi dışında yer alır...» diyor. Bu görüşün yanlışlığını - Boran'ın da aynı yazıda düşüncelerinden yararlandığı - ünlü ekonomi bilgini OSKAR LANGE'nin kitabından aldığımız bu konudaki geniş incelemesi ile belirtiyoruz. (Economile Politique, Cilt: I Presses Universitaires de France Paris, 1962)

OSKAR LANGE

Çeviren: Muvaffak ŞEREF

EKONOMİ KANUNLARININ KENDİLİĞİNDENLİK (spontané) KARAKTERİ

Ekonomi kanunları nesnel bir karakterdedirler. Varlıkları ve işleyişleri (action) insan bilinç ve isteminden (iradesinden) bağımsızdır. Buna karşın, ekonomi kanunlarının işleyiş tarzları insanların bilinçli amaçlarına, bu amaçları gerçekleştirmek için gösterdikleri çabalara uygun da olabilir, aykırı da. Birinci durumda, ekonomi kanunları insanın kasıtlı istediği tarzda işliyor diyoruz, ikincisinde ise kendiliğinden. Sosyalist kuruluşun ortaya çıkmasından önceki bütün toplumsal kuruluşlarda, ekonomi kanunlarının çoğunluğu, şimdiyedek, kendiliğinden oluş halinde işlemişlerdir ve işlemektedirler.

Sosyalizmden önceki kuruluşlarda da, kimi ekonomi kanunlarının insan tarafından kasıtlı istendiği tarzda işleyebilecekleri doğrudur. Ama böyleleri, toplumsal kuruluşun gelişim sürecini belirleyen ekonomi kanunları türünden değildir. Bunlar çokzaman üstyapılardan, özellikle Devletin eylemlerinden doğan ekonomi kanunlarıdır. Kimi teknik ve üretim bilançosu kanunları için de böyle. Üretim ilişkilerinden doğan özgül (spécifique) ekonomi kanunlarına ve hele toplumsal kuruluşun temel ekonomi kanununa gelince, bunlar insanın amacına uygun bir tarzda işlemezler. Çeşitli toplumsal kuruluşların ortak özelliklerini (propriété) meydana getiren ekonomi kanunları için de durum budur. Genel kural olarak, bu kanunlar kendiliklerinden işlerler. Çünkü, ekonomik uyarıcılar (stimulant) ve bu uyarıcılar karşısındaki - kasıtlı olmayan ve çokzaman bilinçsiz-tepki tarzları, bunlara tekabül eden üretim ve bölüşüm ilişkilerinin tarihsel olarak kurulmuş olmalarından doğar. Çünkü çeşitli uyarıcıların etkileri birbiriy-le kesişir ve insan eylemlerinin birbirine girişmesi (enchevêtrement), eylemde bulunan hiçbir bireyin ya da hiçbir insan grubunun istemediği sonuçları verir. Bilimsel toplumsallığın kurucularından birinin şu sözünü

hatırlayalım: «Varılmak istenen amaçlar ender olarak gerçekleşir. Çoğu durumlarda, güdülen çeşitli erekler birbirleriyle çatışırlar. Veya gerçekleşmesi zaten imkânsızdır, ya da bunları gerçekleştirmek için gerekli araçlar yetersizdir.» Bundan ötürüdür ki, sosyalizmden önceki toplumsal kuruluşların işleyiş tarzları, bilimsel toplumculuğun kurucusunun «hareketin ekonomik kanunu» dediği çelişkili gelişim süreci, kendiliğinden oluşur. Toplumsal kuruluşların tarihsel oluş, gelişim ve çöküş süreçleri kendiliğinden olan bir süreçtir.

EKONOMİ KANUNLARININ FETİŞLEŞTİRİLMESİ

Bu sürecin kendiliğindenliği, bilinçli ve kasıtlı insan eylemlerinin sonucu oldukları halde, bunun, doğada olanı andırır bir şekilde meydana gelmesindendir. Bilimsel toplumculuğun kurucularından birinin dediği gibi... «sayısız bireysel istem ve eylemlerin birbirleriyle çatışması, tarih alanında, bilinçsiz doğada hüküm süren durumu tamamen andırır bir durum yaratır» (1). Bilimsel toplumculuğun kurucusu, kapitalizmin gelişimini açıklarken «Toplumsal ekonomik kuruluşundaki gelişimin doğanın yürüyüşüne ve tarihine benzetilebileceğine dair görüşüm...» demiştir ki bu da aynı anlayış içinde söylenmiştir. Toplumsal kuruluşların, «doğanın yürüyüşü»ne benzeyen bu tarihsel gelişim süreci, gerçekte insan eylemlerinin sonucudur. Bu eylemlerden herbiri ayrı ayrı ele alınırsa, bilinçli ve kasıtlıdır. Buna karşın, bu eylemlerin içinde meydana geldiği insan isteminden bağımsız koşullar ve bu eylemlerin birbirine girişme tarzı, bunların toplumsal sonuçlarına kendiliğinden bir süreç olma karakterini verir.

Sonucun kendiliğindenlik karakteri, insanların ekonomik ve sosyolojik kanunların karakteri üzerine yanlış bir düşünce edinmelerine sebep olur. Bunda kendi eylemlerinin istenmemiş bir sonucunu görecekları yerde, içinde insanüstü güçlerin, ebedî «doğa kanunları»nın, tanrısal ya da demonyak (cinlere perilere özgü) erklerin (kudretlerin) etkisi bulunduğu sonucuna varırlar. Bundan da, ekonomik kanunların, kaynağını insan çabalarının çevresi dışında arayan metafizik bir fetişleştirilmesi (2) ve bu kanunların insan bilincinde insansızlaştırılması (deshumanisation) doğar (3)

SOSYALİZM EKONOMİK KANUNLARIN KENDİLİĞİNDENLİĞİNİ AŞAR

Bilimsel toplumculuk, toplumsal gelişim sürecinin kendiliğindenliğini yenmeyi, ekonomik kanunların insan amaçlarına uygun olarak işlemesini sağlayacak bir üretim ilişkileri sistemi kurmayı erek edinmiş bir girişimdir. Kapitalist üretim tarzındaki gelişimin, yeni sistemi, sosyalist yeni üretim ilişkileri düzenini, aynı zamanda hem mümkün hem de zorunlu kılan koşulları kendiliğinden hazırladığı ilkesinden yola koyulur. Şu anlamda zorunlu ki, bu süreç üretim güçlerinin sonraki gelişim koşullarını hazırlar ve kapitalist kuruluşun iç çelişkilerinin kendiliğinden artmasıyla meydana gelen ve kapitalizmi çaresiz çöküntüye götüren çözülmeden ötürü toplumu dağılıp yokolmaktan korur.

Toplumsal kuruluşun işleyiş tarzında beliren kendiliğindenliği aşma olanağını veren temel öge, başlıca üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti sisteminin kurulmasıdır. Bu toplumsal mülkiyet, öyle ekonomik uyarıcılardan yararlanmaya imkân verir ki, insanlar bu uyarıcılara karşı örgütlü toplumun istemine uygun tepkiler gösterirler. İnsanların ekonomik davranış kanunları, o zaman, insanın istediği şekilde etkilerde bulunur, iş-

ler. Ayrıca, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, insan eylemlerinin birbirine girişme tarzını, birbirine uyumlu bir şekilde plânlamaya da imkân verir. Bu yolla, insan eylemlerinin birbirine girişme kanunlarının insan tarafından istenildiği şekilde işlemesi de sağlanmış olur. Nihayet, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, üretim ilişkilerinin çelişkili karakterini ortadan kaldırır. Bu da ayrıcalı (imtiyazlı) sınıfın çıkarlarından doğan ve ekonomik kanunların kastlı bir şekilde ve bütün toplumun istemine uygun olarak işlemesi imkânından yararlanmayı önleyen engelin yokedilmesini sağlar(4). Böylece, sosyalist üretim tarzı, toplumsal gelişimin kendiliğindenlik karakterini yenme olanağını yaratır, ekonomik kanunların insanın istemine uygun bir yönde işlemesini güven altına alır.

SOSYALİZMDE EKONOMİK KANUNLAR

Bu demek değildir ki, sosyalist toplumsal kuruluş koşulları içinde, ekonomik kanunlar işlemez olur, ya da insanların bilinç ve isteminden bağımsız olarak işleyen kanun karakterini kaybeder. Teknik ve üretim bilançosu kanunları, insanların davranışları kanunları ve insan eylemlerinin birbirine girişmesi kanunları, insan istem ve bilincinden bağımsız olarak, nesnel olarak işlemeye devam eder. Ne sosyalist üretim tarzı, ne de bir başkası bu zorunluğu ortadan kaldıramaz. Buna karşın, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti sayesinde, sosyalist kuruluştaki, bu kanunların insan tarafından kasıtlı istenmiş sonuçlara varacağı koşullar meydana gelir. Bilimsel toplumsallığın kurucularından biri, bunu çok açık olarak anlamıştır. Ekonomik kanunların sosyalizm öncesi toplumsal kuruluşlardaki işleyişleri ile sosyalizm koşulları içindeki işleyişleri arasındaki ayrımı şöylece açıklar: «Bu kanunlar, ortak üreticiler elinde, demonyak efendiler olmaktan çıkarak yumuşak başlı uşaklar durumuna geçebilirler. Fırtınanın şimşegindeki elektriğin yakıp yıkıcı gücü ile elektrik arkının ya da telgrafın boyun eğdirilmiş elektriği arasındaki, yangınla insan hizmetinde ateş arasındaki ayrım bundadır.»

Çağdaş tekniğin doğa kanunlarından yararlanmasını andırır bir şekilde, burada sözkonusu olan, ekonomik kanunların etkilerini ortadan kaldırmak değil, ekonomik kanunların, insanın maksadına uygun sonuçlar verecek tarzda işlemeleri koşullarını yaratmaktır. Bilimsel toplumsallığı kuranlardan birinin son derece aydınlık bir metnini burada bir kez daha tekrarlamak iyi olur: «Kendi toplumsal eylemlerinin (pratique), o güne dek doğal, yabancı ve egemen kanunlarmışçasına karşılıklarına dikilen kanunları, artık insanlar tarafından nedeni sonucu bilinerek uygulanırlar ve bu yolla da insanın buyruğu altına alınırlar. İnsanların o güne dek doğa ve tarih tarafından verilmiş gibi karşılıklarına dikilen kendi öz toplumsallaşmaları (socialisation), artık kendilerinin olan ve özgür edimleri hâline gelir. O güne dek tarihe hâkim olan yabancı, nesnel erkler, insanların kendi denetimleri altına girer. İşte ancak o anda başlayacaktır ki, insanlar kendi tarihlerini tüm bilinçle kendileri yapacaklardır. İşte ancak o anda başlayacaktır ki, kendileri tarafından harekete geçirilen toplumsal nedenler de, belirleyici bir şekilde ve gittikçe artan bir ölçüde, onların istediği sonuçları verecektir.»

Toplumsal gelişim sürecinin kendiliğindenliğini yenmek, öyleyse, ekonomik kanunların etkisini ortadan kaldırmak demek değildir. İmkânsızdır çünkü bu. Mesele, «harekete geçirilen toplumsal nedenleri»n «isten-

len sonuçları meydana getirmesini sağlayacak koşulları yaratılmasındadır. Ama, harekete geçirilen bu toplumsal nedenlerin istenmiş sonuçları, kendiliği açısından, nesnel ve insan iradesinden bağımsız ekonomik kanunların etkilerinin sonucudur. Ekonomik kanunların eylemlerinin kendiliğindenliği ile bu kanunların nesnel karakteri birbirine karıştırılmamalıdır. Ekonomik kanunların nesnelliği, nesnel gerçekler içinde meydana gelen sahici (véritable) ekonomik sürecin özeliği olmasından, yâni insanın bilinç ve isteminden bağımsız olmasından ötürüdür. Buna karşın, kendiliğindenlik, ekonomik kanunların etkileme tarzına ilişkindir ve ekonomik kanunların eyleminin sonuçları ile insanın kasıtları arasında uygunluk olmadığını anlatır. Ekonomik kanunların işleyişindeki kendiliğindenliği aşmaya, yâni bunların sonuçları ile insanın maksatlarının birbirine uymasını sağlamaya, nesnel ekonomik kanunlardan doğru bir şekilde yararlanmakla varılır.

EKONOMİK KANUNLARIN EYLEMLERİNİN NESNELLİĞİ VE KENDİLİĞİNDENLİĞİ

Ekonomik kanunların kendiliğindenliği ile nesnel karakteri kavramları arasındaki karışıklık, kimi ekonomibilimcileri, sosyalist toplumsal kuruluşlarda nesnel ekonomik kanunlar olmayacağı kendiliğindenliğin ortadan kaldırılmasının nesnel ekonomik kanunların işlemekten kalması demek olacağı gibi yanlış bir sonuclamaya götürmüştür (5). Böyle bir sonuçlamanın yanlışlığına kanaat getirmek için, eğer nesnel ekonomik kanunlar olmazsa, toplumsal gelişim sürecini bilinçli ve kasıtlı olarak yönetmek olanağının da öncelikle olmayacağına bilincine varmak yeter. O zaman, insanların, içinde kendilerini kaybedecekleri ve ekonomik sürecin oluşumunu etkileme olanağını tamamiyle yitirecekleri, anlatılması imkânsız ve herşeye hâkim bir kaos hüküm sürecektir. Demek ki nesnel ekonomik kanunlar sosyalist kuruluşta da vardır. Bu kanunlar, sosyalizm öncesi toplumsal kuruluşlarda olduğundan daha az nesnel değillerdir, başka deyişle bunlar ekonomik sürecin özeliğini aslâ daha az taşımazlar. Buna karşın, sosyalizm koşulları içinde, ekonomik kanunların işleyiş tarzları farklıdır. Sosyalist üretim güçleri bu kanunların işleyişindeki kendiliğindenliği aşmak olanağını yaratır, ekonomik kanunların eyleminin sonucunun insanın maksadına gitgide daha uygun geleceği koşulları yaratır (6).

SOSYALİST KURULUŞTA DİYALEKTİK SÜREÇ

Toplumsal kuruluşların gelişimlerinin kaynağını meydana getiren diyalektik süreç, sosyalist toplumsal kuruluşlarda da oluşmaya devam eder. Üretim güçleri insanla doğanın karşılıklı etkiler diyalektiği süreci sayesinde gelişirler. Üretim ilişkilerinin, üretim güçlerindeki gelişime ve üst yapının üretim ilişkilerinin gelişimiyle belirlenen üretim ilişkilerine uyması zorunluğu sosyalist kuruluşlarda da vardır. Bu zorunluk bir çelişiklik kaynağı olur ki, bunu ortadan kaldırmak gerekir. Ekonomi kanunları gibi, bu çelişiklik de nesnel bir karakterdedir. Toplumsal gelişimin insanların istem ve bilinçlerinden bağımsız gerçek sürecinin özelliğidir. Sosyalist kuruluşta da, ekonomik kanunların etkilerinde çelişiklik doğurur ve zamanında ortadan kaldırılmazlarsa - ekonomik sürecin oluşumunda karışıklıklar da yaratırlar.

Şu var ki, sosyalist toplumsal kuruluştaki, bu sosyolojik çelişiklikler kendiliğinden bir süreç haline gelmeden önce yokedilebilirler. Ekonomik kanunların etkilerinde yarattıkları çelişiklikler için de böyledir. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti sözkonusu olunca, üretim ilişkilerinin, üretim güçlerindeki gelişim ihtiyaçlarına uymasına karşı koymaya yeterli ayrıcalık (imtiyazlı) sınıf çıkarları yoktur. Üstyapının mevcut şekillerinin olduğu gibi kalmasında çıkarları olan toplumsal tabaka ve grupların bulunması mümkün olmakla birlikte, bu tabaka ya da gruplar ayrıcalık toplumsal sınıfların desteğinden yoksun olacakları için, üstyapıyı ekonomik temelde meydana gelen değişikliklere uydurma zorunluğuna uzun süre karşı koyamazlar. Bundan şu çıkar ki, toplumbilimin birinci ve ikinci temel kanunları, sosyalist kuruluştaki insan tarafından istendiği tarzda işleyerek, toplumsal gelişim sürecinde kargaşalık kaynağı olmaktan çıkarlar. Demek böylece, sosyalizmde, gelişim, birbiri ardından meydana çıktıkça aşılacak çelişiklere dayanan diyalektik tarzda oluşmaya devam eder. Bu, toplumsal hareketi zorlaştıran gerilimlerin birbiri ardından meydana çıkması ve yokedilmeleri sürecidir. Bu elbette kendiliğinden olmaz. Örgütlenmiş toplumun bilinçli ve belli bir ereğe yönelmiş çabasıyla olur. Nesnel sosyolojik ve ekonomik kanunları insanın maksadını gerçekleştirme amacıyla kullanan bir çaba ile (7).

SOSYALİST KURULUŞ İNSANLIK TARİHİNDE YENİ BİR DEVİR AÇAR

Sosyalist toplumun gelişimi içinde meydana çıkan çelişikliklerin bilinçli ve kasıtlı tasfiyesi, sözkonusu çelişikliklerin sosyalizmden önceki bütün toplumsal kuruluştaki görülen kabarık vahimleşmesi sürecini önler. Üretim ilişkileri örgütü ile yeni üretim güçlerinin gerektirdikleri arasında meydana gelen çelişikler, üretim ilişkileri örgütünü değişmiş üretim güçlerine uydurarak zamanında tasfiye edilir. Burada, üstyapının yeni üretim ilişkileri örgütünün gerektirdiklerine kasıtlı olarak uyması sözkonusudur. Bu da, sosyalist kuruluşun «ihtiyarlamaması»nı ve daha önceki kuruluşlar için zorunlu çöküntünün sosyalist kuruluş için sözkonusu olamamasını sağlar. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, gerçekten, gelişim süreci içinde ortaya çıkan sosyolojik çelişikliklerle ekonomi kanunlarının etkilerindeki çelişiklikleri bilinçli ve kasıtlı olarak çözümleme olanağını yaratır. Başka deyişle: sosyalist toplumsal kuruluşun, üretim ilişkilerini ve üstyapısını toplumsal üretim güçlerinin gereklerine uydurma yeteneği sınırsızdır. Sosyalist kuruluş, kendinden önceki kuruluşlarda olduğu gibi çürüyüp yokolacağı yerde durmadan yeni ve üstün toplumsal gelişim aşamalarına girer.

Sosyalizm, toplumsal gelişimin kendiliğindenliğine hâkim olarak, insanın ekonomik kanunları bilinçle kullanması ve bu kanunların da insan tarafından kasıtlı istenmiş bir tarzda işlemesi koşullarını yaratarak, insanlık tarihinde yeni bir devir açar. Birbirinin peşinden gelen toplumsal kuruluşların doğum, gelişim ve çöküş deviminin (devir) kendiliğinden tekrarlanması yerine insan toplumunun ihtiyaçlarına sonsuz olarak uymaya yeterli bir toplumsal kuruluş kadrosu içinde, belli bir ereğe ulaşma amacıyla insan tarafından bilinçle yönetilen bir gelişim meydana getirir (8).

NOTLAR :

(1) Starkenburg'a yolladığı 25 Ocak 1894 günlü mektubunda da şöyle demiştir : «İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar. Ama, bugünedek bir genel plâna göre kollektif bir istemle değil. Böylesi belli bir tek toplumda olsun olmamıştır. İnsanların çabaları birbirlerini çeler. Bu türden bütün toplumlarda rastlantı ile tamamlanan ve anlatılan zorunluluğun hüküm sürmesinin asıl nedeni budur. Rastlantı ile hükmünü geçiren zorunluğun kendisi ise, aslında, ekonomik zorunluktur.»

(2) «Fetişizm» terimine bilimsel toplumececeğin kurucusunda rastlıyoruz. Fetişleştirme, insanlarca, ekonomik ve sosyolojik kanunların bilincine, sanki bu kanunlar insanüstü, insanı egemenliği altına alan erklerin etkisinin sonucuymuş gibi, varmaları demektir. «Bu kanunlar üreticilerin istem ve öngörülerinden bağımsız olarak durmadan değişirler. Üreticilerin gözünde, kendilerinin toplumsal hareketi, nesnelerin hareketi biçimini alır böylece. Öyle bir hareket ki, onları elinden geldiği kadar iyice uzaklara sürükler.» Bilimsel toplumececeğin kurucuları, çalışmalarının ilk döneminde, bu olayı adlandırmak üzere, o zamanki alman felsefesinde çokça geçen yabancılaşma (Entfremdung-aliénation) terimini kullanıyorlardı. Örneğin yabancılaşma olayının şu tanımlamasına bakınız : «Toplumsal erk, yâni birçok bireyin işbölümüyle şartlanan ortak çabalarıyla birkaç misli artmış üretici güç, bu bireylere, birlik içindeki kendi öz güçleri gibi görünmez. Tersine bu güç, onlara yabancı, kendilerinin dışında bir güç gibi görünür. Bu gücün nereden geldiğini de, nereye gittiğini de bilemezler ve bu yüzden ona artık hâkim olamazlar. Tersine, insanlığın isteminden ve yürüyüşünden öylesine bağımsız tikel (particulier) bir dizi gelişim aşama ve uğrağı izlemeye koyulur ki, gerçekte insanlığın bu istemini ve yürüyüşünü güdümler.»

(3) Ekonomik ve sosyolojik kanunların insan bilincinde benzeri insansızlaştırılmasının (déshumanisation) iki çeşidi vardır: doğalcı (naturaliste) ve doğüstücü (sürnaturaliste). Birincisi, insanların toplumsal yaşamını yönetecek, doğanın «ebedî kanunları» anlayışında belirir. Bunun teori (kuram) biçimindeki anlatımı (ifadesi), fizyokratların ekonomik sistemlerine, klâsik ekonomibilmine ve kısmen de daha sonraki çeşitli ekonomik teorilerin şemalarına varır. Bunlara sosyolojideki uzviyetçi (organistes) ve antropolojik-ırkçı teorileri de eklemek gerekir. İkincisi, dünyanın dinsel görüşünde ve nesnel idealizmin tarihsel-filozofik safsatalarında anlatımını bulur. Bu sonuncular zaten dinsel dünya görüşünün sayut yapılarının ((constructions) daha imgeli biçimlerinden başka şeyler değildir. Özellikle, doğa bilimlerine dayanan dünya görüşüne kendisini tamamen uydurmuş olan çağdaş protestanlık, dinsel dünya görüşünü, ekonomik ve sosyolojik kanunların etkilerinin kendiliğindenlik karakterine dayanarak doğrulamaya çabalamaktadır. İngiliz tarihçisi Butterfield böylesi bir çaba içinde şunları söylüyor : «Yalnız, oylamalarımızla değil, bütün eylemlerimizle (actions) ve bunların çeşitli katışımlarıyla biz, gelecek tarihçilerin üzerinde yazacakları ve düşünceye dalecekleri olayların kendi dokusunu dokumak için tutulmuş kişileriz. Bununla birlikte, iyice hatırlamalıyız ki, yürüyüş halindeki bu tarih içinde, meydana getireceğimiz fresk, ne benim istemimin, ne sizin isteminizin, ne de herhangi bir kişinin isteminin sonucu

olmayacak, birinin ya da ötekinin bir sentezine, ya da enazı bunların sonuçlarına benzeyebilecek olanı temsil edecektir. Öyle bir sentez ki herhalde bunu kimse ne istemiş ne de öngörmüş olacak (...) Sözcelişi kafalarımızın üzerinde, edimlerimizin sonuçlarının biçimlerini değiştiren, kimi zaman projelerimizi elimizden zorla çekip alan ya da çabalarımızı boşa çıkaran tarih.» (Hristiyanlık ve Tarih, fransızca çevirisi, G. Serve ve L. Dechappe, Editions Spes, Paris 1955, s. 156). Görüldüğü gibi, bunlar bilimsel toplumculuğu kuranlardan birinin toplumsal gelişimin kendiliğindenliği üzerine yaptığı analizi tamamen andıran bir analizdir. Ama, yazar farklı sonuçlar çıkarmaktadır bundan: «Herşeyden önce, yaratılışın temel ve kurucu paçası olan tanrı kayrasının (providence) varlığı. Hristiyan olalım ya da olmayalım, bu tanrısal kayraya (inâyete) inanalım ya da inanmayalım, kendimizi bir tanrısal düzen içinde görmezsek, en kaba teknik yanlışlar varma tehlikesine düşeriz. Eylemlerimiz tanrı kayrası karşısında egemen değildirlerdir. Bir an bile bunları keyfimizce yeniden meydana getiremeyiz (Aynı kitap, s. 159). Bu metinleri aldığımız bölüm şu adı taşımaktadır: «Tanrı Kayrası ve Tarih». Başkaları, «tanrı kayrası»nın yanında, tarihte demonyak (ecinlilere özgü) erklerin eylemini bulurlar. Ünlü ilâhiyatçı Paul Althusus şunları yazıyor: «Tarihte insan isteminin yanında ve ü z e r i n d e (...) başkaca canlı güçler, insanüstü yönelmeler, eğilimler, «düşünce» ler de etkide bulunurlar. Bunlar insan tarafından ne hayal edilmekte ne de istenmektedir (...) Bunlar insana ya da bütün bir millete ve, üstelik bütün bir zaman dönemine hâkim olurlar. Onları kendi hizmetlerine koşarlar, bilmedikleri bir erege, aslâ beklemedikleri sonuçlara doğru iterler. (...) Şüphesiz, bu güçlerin, bu Tarih ruhlarının tümü kötü değildir. Ama, şeytanlar türünden kötüler de vardır. Örneğin iktidar şeytanından sözaçıyoruz (...) İktidar, bütün vasıtaları meşru kılan kendinden (bizatihî) erkmiş gibi kendini öne sürer, bütün ahlâk zincirlerinden sıyrılır ve bundan ötürü yokedici güç halini alır.» (Die christliche Wahrheit. Lehrbuch der Dogmatik, Guetersloh 1949, 2. baskı, cilt II. s. 153-154). Amerikalı filozof ve ilâhiyatçı Paul Tillich, «bireysel ve toplumsal yaşamın» insanüstü bir erk gibi insanın karşısına çıkan «demonyak ve trajik yapısı»ndan sözaçar. (Systematical Theology, London 1955, cilt I, s. 55). Çağdaş varoluşçu felsefe de, benzeri bir şekilde, insanın çaresiz sürüklendiği ve ona kendi varoluşunun bunalımını yükleyen «varoluş durumları»ndan sözaçar. Bilimsel toplumculuğun kurucularından biri de, ekonomik ve sosyolojik kanunların kendiliğinden etkisinden, «kör, yeğin, yokedici» ... «bize karşı, bize karşı», «bize hâkim» olan güçler olarak sözaçar ve bunları insanın kaderine hâkim «demonyak efendiler»e benzetir. Ama, tarihsel maddeci görüş, toplumların ve bireylerin yaşamına yüklenen bu «demonyak ve trajik yapıları», metafizik, doğalcı, doğallüstücü sistemlere başvurmaksızın açıklar. Tarihsel maddecilik bunları, toplumsal yaşamın belirli koşulları içinde girilen insan eylemlerinin birbirine girişmelerinin bir sonucu olarak belirler. Bu tür koşullar içinde toplumsal gelişim süreci bir kendiliğindenlik karakteri taşır. Tarihsel maddecilik ekonomik ve sosyolojik kanunların işleyişlerinde gözlenen kendiliğindenliğin, demek ki, hümanist bir yorumunu verir ve -bu yolla da- bu kendiliğindenliği yenmenin mümkün olduğunu açıklar ve bunun hangi koşullar içinde mümkün olacağını gösterir.

(5) Bu demek değildir ki, durumları üstyapılardaki yerlerine bağlı

kimi toplumsal tabakalar, kimi toplumsal gruplar arasında, bu tabaka ve grupların tutucu çıkarlarından doğan toplumsal uzlaşmazlıklar çıkmaz. Ama, bu tabaka ya da grupların tutucu eylemleri, üretim ilişkilerine dayanmadığı için, ekonomik kanunların etkilerinin bütün toplumun istemine ve çıkarlarına uygun olarak oluşmasını uzun zaman durduramaz ve, öncelikle, toplumsal gelişim sürecinin kendiliğindenliğinin yeniden kurulmasına sebep olamaz.

(6) Bu görüş, kimi ekonomibilimcileri, sosyalist toplumda ekonomibilimin, bilim olarak, araştırma konusunu yitireceği, çünkü ortada inceleyebilecekleri ekonomi kanunları kalmıyacağı, olsa olsa sosyalizmden önceki toplumsal kuruluşların geçmişe yönelik incelemeleriyle uğraşabilecekleri tezini savunmaya götürmüştür. Bu görüş, Rosa Luxembourğ tarafından savunulmuştur. Ekonomibiliminin konusunu, mübadele için üretim, özellikle kapitalist üretim kanunlarıyla sınırlayarak, bundan şu sonuca varıyordu. «Ekonomi politik, kapitalizmin anarşik ekonomisi emekçi toplumun bütünü tarafından bilinçle örgütlenip yönetilen plânlı ekonomiye yerini bıraktığı anda, bilim olarak rolünü tamamlamıştır. Çağdaş işçi sınıfının zaferi ve sosyalizmin gerçekleşmesi, böylece, bilim olarak ekonomi politığın sonu demektir.» (Einführung in die Nationaleekonomie, Ausgewählte Reden und Schriften, Berlin 1951, c. I, s. 491) Nicolas Boukharine, aynı görüşü paylaşıyordu. Geçiş dönemi üzerine yazdığı kitapta şöyle der : «Örgütlü toplumsal ekonomiyi incelemeye başladığımız anda, ekonomi politığın bütün temel «problemleri» fiilen ortadan kaybolur (...) Bundan ötürüdür ki, burda sadece, bir yandan, bellibetimleme (description) sistemleri, bir yandan da, bir kurallar (normalar) sistemi yeralabilir. Ama, piyasa artık ortadan kalktığı için, piyasanın «kör kanunları»nı inceleyen bilimin burada yeri yoktur. Böylece, kapitalist mübadele üretiminin sona ermesi, ekonomi politığın de sonu demektir.»

(Oekonomie der Transformationsperiode, Hambourg 1922, s. 2) Rosa Luxembourğ'la Boukharine'in yanlışları katmerlidir. İlk, ekonomi kanunlarının kendiliğindenliği ile nesnellğini birbirine karıştırırlar. Ekonomi kanunlarının kendiliğindenliğinin aşılması olgusundan, safçasına, bu kanunların artık varlıklarını yitiricekleri sonucuna vardıkları için birbirine karıştırırlar. Bundan ötürüdür ki, ekonobilimin konusunu, yanlış olarak, değer kanununun işlediği ilişkilerle sınırlamışlardır. Oysa, değer kanunu sosyalist üretim tarzı koşulları içinde de -artık kendiliğinden değil, örgütlenmiş toplumun amaçlarına uygun olarak işlemekle birlikte- yürümeye devam eder. Rosa Luxembourğ'la Boukharine'in ikinci yanlışları da bunu kavramamış olmalarıdır.

(7) Sosyalist toplumun gelişimi sürecinde hiçbir çelişki meydana gelmeyeceğine dair safça görüş, sosyalizmi tanrı diyarının yeryüzünde gerçekleşmesi sayan dinsel ve eschatologique (karşılığı bulunmayıp «öbürdünyaya ilişkin» anlamına gelir) bir sosyalizm görüşünün ifadesidir. İnsanların, türlü eskatalogya şekillerinin kurulmasına sebep olmuş olan o aynı derin isteginin anlatımı. Bu görüş, sosyalizmi, toplumunun tarihsel maddeci kuramla ortaya konulmuş genel sosyoloji kanunlarına bağlı gelişiminin yeni bir aşaması olarak gören bilimsel toplumculuğa yabancı bir davranıştır. Mao Tsé-toung bu probleme son zamanlarda özel bir önem veriyor. Şöyle yazar: «Sosyalist toplumda çelişkilerin varolmaya devam edeceklerini kabul etmi-

yeniler çoktur (...) Anlamıyorlar ki, sosyalist toplumun gittikçe daha bütünleşmiş ve sağlam duruma geçmesi, ancak, çelişkilere karşı doğru bir tavır almaya ve bunları çözmeye dayanan devamlı süreç sayesinde oluyor (...) Sosyalist toplumda temel çelişkiler, gene üretim ilişkileriyle üretim güçleri ve üstyapılarla ekonomik temel arasında oluşmaya devam eder(...) Çelişkiler durmadan meydana çıkar ve durmadan çözülür - Nesnelerin gelişiminin diyalektik kanunu budur.» (De la contradiction au sein du peuple, Editions en Langes Etrangères, Pékin 1956) Carlos Astrada'nın El Marxismo Y las Eschatologias adlı ilginç eserine de bakınız (Buenos Aires 1957, s. 228-235). Bilimsel toplumculuk eskatalogya tanımaz. Yâni bireysel ya da kollektif, insan yaşamının bütün çelişkilerinin ortadan kalkacağı zamanı beklemeye yer vermez. Tersine, bu çelişkileri kasıtlı ve bilinçli olarak çözümlenmeye ve insan toplumunun yaşamını, bilim tarafından keşfedilmiş sosyolojik ve ekonomik kanunları doğru kullanma yoluyla yönetmeye yönelen bir girişimdir. Toplumsal gelişimin kendiliğindenliğini yenme, ekonomik ve sosyolojik kanunların insansızlaştırılmasının temel nedenini tasfiye etmek demektir. Bu insansızlaştırma, ister doğalcı ister doğallüstücü bir biçime bürünmüş olsun. İnsanın toplumsal yaşamı, insan çabasının önceleyn bilinçsiz ve istemsiz ve gelecekte gitgide bilinçli ve insanın maksatlarına uygun olacak olan bir ürünü olarak belirecektir.

İnsanın üzerine yüklenen «demonyak ve trajik yapılar» böylece yenilmiş olacaktır. Şu var ki bu süreç, eskatolojik bir tanrısal «vahiy ve ilham»ın gerçekleşmesini durup bekleme sonunda değil, engelleri ve çelişkileri durmadan yenen, doğayı ve toplumsal yaşamı yöneten nesnel kanunların bilgisini kendine erek edindiklerini fiilen gerçekleştirme amacıyla kullanan gerçek bir insan çabasıyla olur. Bu çaba sırasında meydana çıkan diyalektik gerilim (tensions) ve çelişkiler, gerçek karşısında her zaman edimli (aktif) bir davranış, öngörülen çabaların gerçekleştirilmesi gereklerine uygun olanlarla olmıyanları durmadan birbirinden ayırt etmeyi gerektirir. Bireysel ve kollektif insan yaşamının olgularının moral (ahlakî) değerini kestiren bir davranışta bulunmayı zorunlu kılar. Sosyalist toplum, ekonomik ve sosyolojik kanunların doğalcı ya da doğallüstücü mistikleştirmelerinden kendini kurtararak, ister hristiyanlığın «tanrı diyarı» biçiminde, ister hindûların ve budistlerin nirvânaları biçiminde olsun, «çelişkilerin ve mücadelelerin sonu» demek olan öbürdünya bekleyişinden de kendini kurtarmış olur. Eskatolojik düşlemeler, insan çabalarının kendiliğinden sonuçlarının, yabancı ve insanüstü bir erki andırır şekilde insana hâkim olduğu toplumsal kuruluşların ürünleri idi. Toplumsal sürecin kendiliğindenliği, öngördüğü ereklere fiilen erişen insan çabasına yerini bıraktıkça, bu düşler kaybolup giderler.

(8) Bilimsel toplumculuğun kurucusu, kapitalist kuruluş üzerine, «bu toplumsal kuruluşla, toplum tarihinin tarih-öncesi sona erer» derken, zihninde hiç şüphe yok bu düşünce vardı. Kapitalizmle birlikte, kendiliğinden toplumsal gelişim de sona erer. İnsanın, belli bir erek için, tarihine bilinçle biçim verdiği bir çağ açılır. Kendiliğinden «tarih-öncesi» biter, bilinçle ve kasıtlı dövülüp biçimlendirilmiş «tarih» başlar.

MARKSİZM VE FRANSIZ DÜŞÜNCESİ

Henri LEFEBVRE

Çev. : Süha Çilingiroğlu

İki kamp teorisinin derin ve uzun vadeli sonuçlarını kısaca inceliyelim. Belirli ve anlık geçici bir politik durum ve bu durumun politik değerlendirilmesi, ani olarak, felsefeye ve ilme sızdı. Burada, marksizmin, durum ve taraf tutuş olarak karakterinden şüphe etmediğimiz belirtelim. Gerçekli disiplini de mesele yapmıyoruz. Bu disiplinin sert, otoriter, demokratik olmıyan karakterinden şüphe ediyor ve bunu mesele yapıyoruz. Aynı zamanda, teorik problemlerin parti esprisi adına basite indirgenmesini.

Uğranılan zararların bu bilânçosunu kısaca vermeğe çalışalım. Şu çok şekilli fenomenin, dogmatizmin, gerçek köklerinden birkaçını, bu kökleri söküp çıkarmak için kavramğa çalışalım. Evet, gerçek kökler, diyoruz. Çünkü, dogmatizmin sahte kökler göstermekte, kendini gizlemekte eşi yoktur; hattâ, dogmatizmin özünü ve dogmatikleri kurtarmak için dogmatizme karşı mücadele düzenlemesini de bilir. Tartışmalar, hattâ, hiçbir zaman meselelerin temeline inmiyen otokritikler de düzenlemeyi becerir.

Bu zararları özetlerken, sübjektif ve kisisel dramları biryana bırakacağız: geçici olarak ya da tamamen durdurulmuş çalışmalar «hata»larına pek erken inandırılmış, ya da tersine, kabul edemeyecekleri bir «hakikat»i kendilerine empoze eden kararnamelere karşı dikilmiş, cesaretsizlendirilmiş ve kırılmış insanlar. Daima olumlu bilanço ve olumlu kahramanlarla ilgili, önceden hazırlanmış şemaları gerçekten bir yana bıraktıkları an, devrimci yazarların birgün şüphesiz işliyecekleri roman temaları bunlar.

Birinci zarar metodolojiktir. İki kamp teorisi, - yaşıyan gerçek içinde-diyalektik düşünceyi parçalamadıysa da tehlikeye düşürdü. Yakalanan ve düşüncede kavranan çelişiklikler arasındaki düşünce hareketi ve analiz metodu olan diyalektik yerine şaşmaz bir mantığı koydu. Değindiğimiz gibi geçişler, aralar, (izafi) devamlılıklar, aktüaliteden olduğu gibi tarihten de kayboldular. Her yerde, bütün bölüm ve alanlarda, müftünün kararnamesiyle, kesiklikler, ayırımlar, mutlak kopukluklar yaratıldı. Her yerde, bütün bölüm ve alanlarda, müftünün kararnamesiyle, kesiklikler, ayırımlar, mutlak kopukluklar yaratıldı. Her yerde ikilemlere göre değerlendirildi: «hep ya da hiç - ya biri yada diğeri.» Böylece, bir çeşit metafiziğe ya da daha çok bir çeşit geleneksel ahlâka dönüldü: bir yanda iyi iş, iyi şey, güzel; diğeri yanda kötü iş, kötü şey, çirkin. Diyalektik analiz kapasitesi çabucak kayboldu. Düşüncenin bu zayıflayışı, çabukluğukla korkunç bir şey oldu. O kadar ki, mutlak sözleri ve prensip ikilemlerini desteklemek için gösterilen manevi bağlılık, şüpheli görülen gerçek diyalektik analizin yerini rahatça tutuyordu. Öyleyse, geleneksel mantığı,ahlâk ve metafiziğin,

çok gösterişli bir nefretle, şu pek iyi bildiğimiz «tarihin çöp tenekelerine» atıldığı an, ahlâk ve mantığın olagan üstü bir ilerleyiş devresi oldu.

İlmî ya da estetik alandaki sorunlara yabancı, dışarıdan - politik olarak - empoze edilen bir şema, davranışları ve tutumları tanımlıyordu. Marksizmin, kendi başına davranışın (spontanéité) dışında olduğu hakkındaki teori, görülmemiş bir üst değişimle, politik durumun bizzat marksistlerin dışında olduğu teorisine dönüşüyordu. Bu dönüşüm, karmaşıklık-larıyla, karşılıklı etkileriyle, gerçek işlemleriyle, problemlerin ve durum-ların somut analizinin dışında oluyordu. Falan probleme, falan tu-tuma, falan militan davranışa nasıl uygulanacağını mantıkî olarak çıkar-mak üzere şemayı uygulamak yetiyordu. Bu uygulamaların ise, Parti, marksizm, işçi sınıfına karşı ahlakî görevler oldukları söyleniyordu. Empo-ze edilen - ve politik olarak empoze edilen - politik şema pratikte bir ah-lâkçılık şekline dönüşüyordu. Bireyleri birbirinden yalnız bağıllık ayırt ediyordu. Somut analizle birlikte, bireyler arasında ayırım ölçüsü olarak kabiliyet ve karakter de kayboldu. Politik kıstas, fiiliyatta ahlakî bir kıstas haline geldi. Bağıllık, fedekârlık kıstas oldu. Entellektüel gereklere, be-şerî bilgiye özgü gereklere kadar feda etmek, bağıllık ölçüsü olarak kabul edildi. Ahlakçı s ü b j e k t i v i z m, aynı zamanda, objektif bilgiye özgü gereklerin ve filozofca, ilim adamında, sanatçıda normal olan s ü b j e k t i f entellektüel elemanın yerini aldı, ahlakî planda bir sözde - birlik, böy-lece yavaş yavaş, bilgi ve eylem içinde, yaşayan birliğin yerine geçti.

Fiiliyatta, Hegel öncesi ve Marks öncesi bir duruma dönülmüş olunu-yordu. (Bu noktaya bıkip usanmadan tekrar döneceğiz.) Bu duruma karşı koymak için, kendini yargılarına önem vermekte devam ettiği kişilerin gö-zünde düşmüş gördüğü ölçüde, insana büyük bir cesaret gerekiyordu. Prob-lemelerin hepsi saptırılmış ve başka bir alana, yanlış bir alana - ahlâk ve ahlâkçılık, sadakat ve fedakârlık alanına - aktarılmış olduğu için, entel-lektüel uyanıklık artık bir işe yaramıyor, sönüp gidiyordu. Yerini kötü bi-linç ya da karşı koyma alıyordu. Şahsı putlaştırma, bu bütünün, bu kor-kunç düşüşün üzerine tüy dikiyordu; şahsı putlaştırma bu düşüşün aynı zamanda nedeni ve sonucu idi, özü değildi.

Acı polemikler, diyalogun olduğu gibi, verimli çalışmanın da gittikçe yerini aldığından, hakaret çok değer verilen bir delil oldu. Polemikçiler, hakaretler bulmaktaki aşırılıklarıyla ün yapıyorlardı. Yayınların entellek-tüel ve moral seviyede çabuk değersiz hale gelişi bundandır. Olgunlaştırıl-mış, derinleştirilmiş, ciddi çalışmalar, sahte bir sertlik ve sahte bir iyi bi-linçle ayak üstü yazılmış, günü birlik makalelere yerlerini bırakarak kay-boldular. Mübalağalı ifade tonunun ve ad hominem hakaretin, temiz bir rüzgârın dumanı dağıttığı gibi, hasmı dağıtacağı düşünülüyordu. Hiç de böyle olmadığını görünce, şaşırılıyor, ağıra gidiyordu. Sınıf hasmının, vu-rulan darbeler altında hiç de ezilmeme cür'eti, şu saçma canlılığı vardı. Boşluğa vurulduğu farkedilmiyor, farketmezlikten geliniyordu.

Demek ki, normal sübjektif eleman (düşünce ve kültür adamında bil-giye özgü ve objektif gereklere karşılaştıran, sübjektif düşüncenin gerekleri) parti sübjektivizmi yararına elimine edilmiş oldu. Biri diğerini gizliyor, ya da değişen şartlara göre, biri diğerini haklı gösteriyordu. Bu çok taraflı sübjektivizm de objektif olarak belirlenen politik durum görünüşü altında gizleniyordu. (Oysa, politik durumun gerçek sebepleri dışında, örneğin, bu

ALTMİŞ

devredeki gerçek savaş tehlikesi dışında bir ekten bir mübalâğadan ibaret.) Bununla birlikte, bu objektiflik kisvesi, her tereddüt ve çekingenliği sübjektif karakteri sebebiyle suçlama olanağı sağlıyordu. Bir yandan da bu sübjektiflik yerine, haklı gösterildiği için, çok daha vahim başka bir sübjektivizm koyuyordu. Bilginin gereklerinin ve analiz kudretinin zayıflamasında cehennemî karışıklık buradan geliyordu.

Bu durumda, Stalin'in tanımladığı enternasyonal politikanın gereklerine kayıtsız şartsız uyma, böylece felsefenin ve bilginin felsefe ve bilgi bir anlam taşıdıkları ölçüde temellerini etkiliyordu. Derinleştirilmiş objektif bilgi ve araştırma kültürel plânda propagandaya döndürülen ve propagandaya tâbi kılınan bizzat ideoloji tarafından elenmiş örtülmüş oluyor, şekli bozulmuş duruma geliyordu. Devlet ideolojisi, devletin - belirli bir devletin ideolojisi haline getirilen marksist düşünce, politik reklâm organı şekline alıyordu: başarıların reklâmı ve başarısızlıkların gizlenmesi Hikmeti hükümet ve resmî yalan bilimi, güdüyor, kullanıyor ve bilim aracılığıyla kendini haklı çıkarıyordu.

Hepsi bu değil. Dahası var.

Böylece belirlenen dogmatik davranış, içinden çıkılmaz çelişikliklere dalıyordu.

Birinci çelişiklikler serisi. Bu dogmatizm temelden sahteydi. Çünkü, bir dogmatizm bile değildi. Bir dogmatizm görünüşünde idi. Kabuğu boş, kuru idi, içlemi yoktu. Aslında şu ya da şu beyanın dıştan içe sokulması, empoze edilmesi, yönetimi metodunda dogmatizm bulunuyordu. Şu halde, ne zaman, nerede, ne olursa olsun empoze edebilirdi. Kâh «millî» görüşü kâh «sınıf» görüşünü empoze ederek, eyyama göre değişiyordu. Sekterlik de dogmatizm gibi görünüşte idi. Görünüşteki sağlamlık örtüsü altında, sekterlikte de dogmatizmde de dalgalanmalar, tereddütler, yalpalamalar, bir kelime ile oportünizm saklı idi. Dogmatizmle dogmatik olmıyan arasındaki bu davranıştan gelen çelişiklik, yeni bir üst değişimle görünüşte çözülüyordu. Ultradogmatizm hiçbir dogmaya bağlı değildi, dogmatizmi tenkit ediyordu, fakat eyyama göre, en değişik dogmaları empoze etmek hakkını saklı tutuyordu. Tereddüt edenleri önceden hazırlanmış aslında, değişen «pozisyonlara» sevketmeğe hasredilmiş şekli tartışmalar organize etmeği, hattâ merasimleştirmeği biliyordu. Temel sübjektivizm böylece, yöneten kişinin yukarıdan alınmış kararlarına oboektiflik görünüşü vermek için bir «ültrasübjektivizm» e dönüşüyordu.

İkinci çelişiklikler serisi: Marksizmi, kaynaklarından kesmek, onu tarihin köklü olarak yeni ve mutlak sonucu gibi günlendirmek, böylece, orijinalliyini söylemek, ondan önce gelenlerin atılmasına varıyordu. «Tarihin çöp tenekeleri» doluydu, hazinelerle doluydu: millî kültürel gelenekler, marksizm'den önceki eserler, Fransa'da Descartes, ya da Pascal, Almanya'da Hegel v.s.. Zaman zaman, bunları atılmış oldukları, «çöp tenekelerinden» gidip tekrar aramak gerekiyordu. Böylece, daima vahimleşen bir çelişikliğin içine giriliyordu: eski ile yeni, öncekilerle marksizm, kültürel edinilmiş ile sosyalist devrim geliştiriliyor. «Yeni»nin çelişikliklerden kurtulduğu sanılıyordu; oysa ki, «yeni» kendini hemen «yeni, mutlak yeni metafizik teorisinin» yarattığı çelişikliklerin ağında buluyordu.

İşte, o zaman, üçüncü çelişiklikler serisi. Bizzat marksizmi nasıl açıklamalı? tarihte gürültülü ortaya çıkışını nasıl açıklamalı? Marksizm. (Mark-

sizm öncesi) ideolojiler içinde ideolojiler gibi, havada kalıyordu. Şu halde nereden çıkıyordu? Marks'ın ve Engels'in kafasından mı? niçin? ve niçin başkaları değil de bunlar? Toplumun üst yapısı mı? Hangi toplumun? Burjuva toplumunun mu? İşçi sınıfının ifadesi mi? İşçi sınıfının çıkarlarının mı? Peki, öyleyse, niçin bu ince ve derin etüdler, Marks'ın mübadele değeri dolayısıyla söylediği gibi, «teolojik» bir incelikle yapılan etüdler? Peki, sınıf kavgasına, burjuvaziden gelmiş entellektüellerin düşüncesi içinde ve bu düşünce tarafından şekillenen tezlerin sokuluşu niçin?

Bu sorular, cevapsız kalacağı için, sorulmuyordu. Bu soruları soranlar sevilmiyordu. Bundan, işçi sınıfına hizmet etmek isteği içinde basitleştirilmiş bir marksizmin tanımına geliniyor, gelinmesi gerekiyordu. Bu tutum, ilim ve objektifliğin yerine, etik-politik kıstası, sübjektivizmi koyuyordu. Konseptlerin tenkidî analizi, ahlâkî bir bilinç şekli yararına elimine ediliyordu.

Bu yersiz soruları sormanın başka bir şekli: marksizm, kendine özgü kategori ve konseptlerden mi gelmektedir? nasıl? Eğer bunlardan geliyorsa, çelişiklikler arasında değişmek ve oluşmak zorundadır. Bu çelişiklikler nerede? Özellikle dogmatiklerin ya da sözde dogmatiklerin davranışlarında ve davranışlarıyla yaratılmış ve yansıtılmış olmuyor mu? Eğer bunlardan gelmiyorsa, kendi kategorileri ile olan ilişkisi ne? Bu kategorileri nasıl aşmaktadır? nereye yerleşmektedir? Hangi alana?

Dördüncü çelişiklikler serisi. Devlet, devlet yöneticisi olarak Stalin, devlet organizması gibi düşünülen parti, gerçeğin kıstasları olarak ortaya konuyor: Hegel idesinin eşdeğeri olarak ortaya çıkıyordu: içsel çelişikliği olmaksızın, çelişkilerin tarihsel zincirlenmesine hâkim, tarihin anlamı son, amaç olarak.

Devlet ideolojisi ve devletin mutlak felsefesi olarak marksizm, Hegelciliğe doğru basıklasıyordu. Ve bu, - işin tuhafı - hegelciliğin «tarihin çöp tenekelerine» atıldığı anda oluyordu. Marksizm değerli bir boyutunu kaybediyordu: tarihin tenkidini, devletin tenkidini.

Bu, aslında, tarihî bakımdan, politik uğraşının başlangıcından beri Stalin'in ortaya attığı temel tezlere, özellikle, bilincin geri kalması tezine bağlanır: Eğer her bilinç geri kalıyorsa, ilim ve eylem ona dışardan empoze edilmelidir. Eğer, her bireysel bilinç geri kalıyorsa, bireyleri aşan, üstün bir alandan gelmelidir: bilgi, iktidar, öngörme imtiyazlarıyla donanmış devletten. Anarşizm ve Sosyalizm'de bu tezi ortaya attığı zaman, Stalin, bir Hegel teorisini ele aldığını biliyor muydu? Hegel'e göre, bilginin, gerçeği, Minerva'nın baykuşunun gün batınca uyandığı gibi, izlediğini biliyor muydu? Şüphesiz ki hayır.

Beşinci çelişiklikler serisi. Eskiden elde edilmiş olanları atarken, (gökten düşmüş, ya da bir tarihî sabah, Marks'ın kafasından proleter toprakta tuhaf bir şekilde çıkıvermiş) marksist metodoloji, eski metodolojileri de atmak gerekirdi. Özellikle mantığı, tarihî bakımdan, köle, feodal, hattâ burjuva toplumda hâkim sınıfların ideolojilerine, metafiziğe iyice karışmış olan eski formel mantığı atmak gerekirdi...

Ya bu mantık alkonuluyordu. Hattâ, bizzat militanların, diyalektik bahanesiyle, tutarsız nutuklar attığını ve zirvaladıklarını (bu da olmadı değil) görmemek için bu mantığı bırakmamak gerekirdi. Hiç olmazsa,

ALTMİŞİKİ

pedagoji için alıkoymak gerekirdi. Fakat, bu, hâkim sınıfların aletleri olan ideolojik üst yapılar ve «eskilik» teorisi v.s. ile uzlaşmazdı.

Ya da eski mantık toptan atılıyordu. Ölçüsüz bir mantığın, sarsılmaz, sert bir şekilde çalıştığı anda, bunun bir takım güçlükleri vardı. Bu bir «proleter mantığı» ya da bir «sosyalist mantığı» yaratmağa zorlardı. Bir kısmı, bu yeni mantığı diyalektikle karıştırıyordu; bir kısmı bunları ayırdetmeğe çalışıyordu. Gerçek bir problemin, bilginin konseptüel ve mantık aletinin geliştirilmesi probleminin (pedagojik, pratik bakımdan) tehlikeli, şüpheli çözüm yollarıydı bunlar...

Daha derinleştirelim, dogmatizmin (ve dogmatizmin içsel çelişikliklerinin) diğer köklerini kavramaya, özüne kadar gitmeğe çalışalım.

Marks'ın eserini, ciddi olarak incelersek, başlı başına ele alınmış bilgi teorisine, ayrıca düşünülmüş metodolojiye ayrılan özel çalışmaların bulunmadığını görürüz.

Genel olarak, bu yokluğun zaman azlığından ileri geldiği düşünülür. Marks, projesini tamamlıyamadı: metodolojisini, dünya görüşünü ve diyalektliğini birkaç fasıkülde özetliyemedi. Bu sebep, tamamen saçma olmakla birlikte, doğru da değildir. Marks, bu açıklamaya büyük önem verseydi, bizzat kendi çalışması için zorunlu görseydi, ne bahasına olursa olsun, gerekli zamanı bulamaz mıydı?

Bununla birlikte, Marks, metodolojisini açıkça tanımladı. Ekonomi Politigin Tenkidine Giriş'te ve Kapital'in önsözünde, pekaz sözü edilen, benzer satırlarda, Hegel diyalektiklerinin «baş aşağı gelmesi» hakkındaki sözleri hatırlansın.

Marks, araştırmasını, tarihî olarak verilmiş, bir işlemin, bir «madde» nin entellektüel kavranışı (appropriation) olarak tanımladı. Bu kavranışın gelişmesini analiz etmek gerekir. Sonra da bütünün hareketinin, total oluşumun açıklanması gelir.

Ekonomi Politige Giriş'te, ekonomik ve sosyal analize hangi «madde» nin verildiğini göstererek başlar. Verilen madde, belirli bir ülkede, belirli bir topluluktur. Eğer topluluğu teşkil eden sınıflar bir yana bırakılırsa, bu ilk verinin soyut kaldığını analiz farkederek. Eğer daha derin ilişkilere ve elemanlara inilmezse, sınıflar da boş kelimeler olmuş olurlar: mübadele, iş bölümü, fiat ve değerler, para, ücret ve sermaye v.s.

Diyalektik hareket, bu temel metinlerde, daima bir işlemin hareketi olarak belirir. Bu işlemin analizi, elemanlara kadar iner ve arkasından oluşumu sentetik olarak tekrar teşkil ve eder açıklar. Diyalektik hareket, bu analiz ve sentez çalışması için, imtiyazlı entellektüel ortamda, bireysel düşüncenin edindiği bir aletten yararlanır: Konsept, ilmi soyutlaştırma, kategori (Ekonomi politik söz konusu ise ekonomik kategori)'den. Marks, kendinden önce gelenlerin uzun uzun hazırladıkları konsept ve kategorilerin tenkidî derinleştirmesiyle ilerledi.

«Hegel'in diyalektikini ters çevirmek, başaşağı getirmek» deyimleri, marksizmin - Hegelcilğin tersine - somut bir işleme bağlı olmıyarak hazırlanmış, soyut olarak ele alınmış diyalektikten kaçınması gerektiği anlamına glmez mi? Diyalektik kendi başına «en soi» değil, işlemlerden itibaren belirdiğini ifade etmez mi?

Marks, kendinden öncekilerden, bazı temel konsept ve kategoriler aldı: ekonomik konseptler (üretim, sosyal çalışma, değer, gelir v.s.), tarihî

ve sosyal konseptler (millet, sınıf, v.s.) felsefî konseptler (yabancılaşmalar-alienations-, oluşum, çelişiklik, madde, ide v.s.). politik konseptler (Devlet v.s.).

Marks, bunları burjuva toplumunun, yani sosyal ekonomik formasyonun genel gelişiminin ve bu gelişimin bir merhalesinin deyimleri olarak anlar.

Marks, bu konseptleri, tarihî, objektif, gerçek içlemlerinden ayırmaz. Konseptlerin içlemlerine ve bu belli tarihî andaki toplumun total içlemlerine göre konseptlerin tenkidî derinleştirilmesiyle çalışmaya girer. Şu halde, sınıflar mücadelesine, proletaryanın varoluşuna, aktivitesine, burjuva toplumunun ve toplumun oluşumunun içindeki anlamına göre konseptlerin tenkidî derinleştirilmesiyle ilerler.

Marks'ın «gnoseolojisi» birkaç sayfadır. Özellikle, gerçek anlamı pek az araştırılmış olan kısa, fakat derin ve muammalı Feurbach üzerine tezlerde. Örneğin, XI. tez hiç de, materyalizm bir yorum değildir, buna karşılık, idealizm gerçeğin bir yorumudur, demiyor. Tersine, bu tez incelenirken, materyalizmin ve idealizmin, dünyanın felsefî yorumları oldukları, daha çok, olmuş oldukları ortaya çıkıyor. Lenin, bunlara postülalar, diyecektir. Dünyanın pratik değişimi, yorumları ortadan kaldırmaz. Bu değişim, bu yorumları pratiğin imtihanına maruz bırakır. O kadar. Bu imtihanında, idealizm tökezlenecek, materyalizm değişiklere uğrıyacak. (VIII,IX,X. tezler). Eski materyalizmin hatası, objeyi ,duyusal beşerî faaliyet olarak düşünmemesi, praxis (sosyal pratik) dışında düşünmesi oldu. (I. tez). İnsanın aktif yanının, uzun bir tarihî devrede, yalnız idealizm tarafından işlenmesinin niçini budur. İdealizm ki-çeli-şik olarak - duyusal ve gerçek aktiviteyi, duyusal ve gerçek aktivite olarak tanımaz.

Feurbach üzerine tezler, gnoseoloji'yi belli tarihî içleminin dışında düşünmezler.

Halbuki, Marks'dan bu yana, marksistler-en cür'etlileri, en mücadeleleri, - kendilerini özellikle gnoseolojinin geliştirilmesine verdiler.

Bunun, derin tarihî kaynakları olduğunu düşünebiliriz. Marksizm, kendine özgü kategorilerinden gelir. Şu halde, tarihin dışında, saçma bir şekilde gelişemez. Bu gelişimin, bir takım çelişiklikleri olsa da ve özellikle birtakım çelişiklikleri olduğu için.

Gnoseolojinin bu gelişiminin, politik, polemik, pedagojik, pratik sebepleri var. Diyalektik materyalizmi geniş kitlelere öğretmek, geniş kitlelerin erişebileceği bir açıklığa erdirmek söz konusuydu. Bunun için de, diyalektik materyalizm şekle sokulmak isteniyordu. Diyalektik materyalizmi, sınıflar mücadelesinde alet olarak kullanmak da söz konusuydu.

Şu halde, bu endişelerle, madde ve espri'yi, materyalizm ve idealizmi v.s. apaçık, saf, basit şekilde tanımlamağa gidildi. Bu yönde, artan bir basitleştirmeden, özellikle, belli bir içleme başvurma yokluğundan kaçınılmadı.

Lenin, konuyu, önce Materyalizm ve Ampiriokritisizm'de işlediği zaman, son derece, filozofik ve ilmi, bir ihtiyatla anlattı. Materyalizmi bir postüla olarak tanımladı. Lenin'e göre, materyalist postüla, çelişik postüla ile, yani idealist postüla ile aynı zamanda şekillendi ve tarihî olarak aynı zamanda formüle oldu. Materyalist postüla ve idealist postüle biri diğeriyle, biri diğerine karşı tanımlanır. Bu postülalar, bilginin tarihi içinde,

her türlü karışıklık, karışım, geçişler arasından ortaya çıktılar. Bilginin ve felsefenin bütün kategorilerinin karmasık hazırlanışı arasından ortaya çıktılar. Nihayet, temel felsefî problemlerin yavaş bilincinin edinilmesi arasından ortaya çıktılar. Şu halde, filozof, her postülayı ve her kategoriye gelişmeleri içinde inceliyebilir ve incelemelidir. Bu tarih düzgün değildir, inişli çıkışlı ve çelişiktir.

Maddeye gelince. Her felsefî kategori, maddenin ne olduğunu söylemez. Bundan kaçınır. Maddenin bilgiden, düşünceden, espri'den, bilinç'ten önce olduğunu söylemekle yetinir. Bu sebeple, maddede, evrensel ve mutlak, felsefî birşey olabilir. Halbuki, maddeye göre tanımlanan bütün bilgiler izafî, geçici, yaklaşıktır. Ve çelişiktir. Tarihî olduğundan ve tarihî olarak tanımlandığından, bu bilgiler, bilginin gelişmesiyle ileriye muzaf, şimdiden aşırlılar. Şimdiden ileriye muzaf aşılma yolundadırlar. Fakat, felsefî kategoriler hiç de böyle değil. Postülalara gelince, yaşarlar ya da ölürler; zenginleşir ya da yok olurlar. İdealist postülanın gelişmesi oldu; yok oluyor. Bunun böyle olduğunu söyleyen, yalnız materyalizmin, gerçek tarihe, sosyal pratiğe, sınıf mücadelelerine, şu halde derinleştirilmiş objektifliğe olanak sağladığını söyleyen materyalist postüladır.

Bununla beraber, iki postüla da, iki dünya yorumu da, yeni bir değişikliğe kadar, taraftar bulmakta, devam ediyorlar. Bu sebeple tavır takınmak gerekir. Bu tavır takınışı ne keyfi bir seçimi, ne ahlâkî bir tercihi, ne de varoluşçu bir bahsi temsil eder. Bilgiyi ve bütün yaşantıyı gittikçe daha fazla etkileyen bir tavır takınışı ve taraf tutuş söz konusudur. Bu seçim şimdiden, prensip olarak, bir politik tavır takınışıdır; yoksa, henüz açıkça felsefî plânda bir tavır takınışı değildir.

Lenin'in bu çok belirli ve çok ihtiyatlı sözleri sonradan ilk çıkışlarının ters yönünde anlaşıldılar ve şekil değiştirdiler. Materyalist postüla, tarih dışı, zaman dışı, kayıtsız şartsız, mutlak bir hakikat oldu. İdealist postüla, her yerde, her zaman, mutlak bir yalan ya da hata olmakla suçlandı. Seçim yapmak zorunluluğu ise, partinin (politik partinin) hakikatı olarak, yani parti ve sınıf sübjektivizminin şemasına göre düşünüldü ve sunuldu.

Lenin'in düşüncesi, stalin yorumcuları tarafından, zenginliğinden, diyalektik kompleksitesinden yoksun bırakıldı.

Bu yorumcular, bu yönde ölçüsüz giderek, basitleştirmekle kalmadılar tamamlanmış, sonuçlanmış bir gnoseolojik sistemleştirmeye kadar vardılar. Diyalektik materyalizm üzerine yazılan kozmopolit kitaplarda (evet kozmopolit, çünkü tarihe, felsefî miraslara, özel gereklere kayıtsız), diyalektik dört noktada, materyalizm üç noktada anlatılır. Ve tamam olmuş kabul edilir. Ebediyete kadar tamam olacağı tabiidir... Pedagoglar ve tilmizler ebedi hakikatleri elde bulundurmanın tatmini içinde buluşurlar.

Böylece, bir tarafta (iyice tanımlanmış, iyice tecrit edilmiş, tam «gerçek») şey, diğer tarafta onun benzeri, insanların kafasındaki kopyası: görüntüsü. Ve ebediyete kadar bu alanda herşey söylenmiş olur. Dahası, kelimenin klâsik anlamıyla düşünceyi (réflexion), «şeyler»in, beşeri varlıkların beynine yolladığı eksik ve deforme, soluk görüntüden ayırdetmek zahmetine bile katlanılmaz.

Diyalektik materyalizm, böylece, bütün derinliğini, eski materyalizmin (örneğin Lucréce materyalizminin) şiiriyetini kaybedecek kadar kurudu. Hegelin, Feuerbach'ın gerisine döndü. Diyalektik, materyalizm dışı objenin, izole şeyin materyalizminin, bayağı materyalizmin yavanlığına diya-

lektik bir takım düşünceleri dışarıdan yapıştırmakta. Bu gnoseoloji, Marks'taki diyalektiğin somut anlamını unutkanlık içine attı: hareketli bir işlemin, objektif oluşumu içinde, özel aletleriyle, konseptlerle donanmış aktif bir zekâ tarafından kavranışını.

Tuhaf durum. Çözülmemiş birçok problemleriyle, tabiat içinde diyalektiğin genel teorisini, gnoseolojiyi bütünüyle atmak düşüncesi bizden uzak. Zaman zaman, titizleşen gnoseoloji uzmanları, diyalektiği, sonra da materyalizmi «başlı başına» anlatmamaya çaba sarfediyorlar. Tabiatta örneklerden fazla birşeyler arıyorlar: diyalektiğin objektif temelini. Böylece, m a d d e nin hem son derece soyut hem de son derece somut konseptine belirli bir anlam vermeğe kendilerini zorladıklarının, ve yeni güçlüklerin doğduğunun iyice farkına varmadıkları anlaşılıyor. Ne olursa olsun, bu yöndeki çabaları takdire değer. Diyalektikte bir neo-revizyonizm düşüncesi aklımızdan geçmemelidir. Yukarıda söylediğimiz gibi, bilgi teorisiyle, diyalektiğin evrensel kanunlarıyla ilgili açıklamaların ve araştırmaların anormal fazlalığının şüphesiz derin sebepleri var. Bununla birlikte, diyalektik materyalizmin iskeleti, zırhı esas alınıyor. Diyalektik materyalizm hem korkunç hem sıkıcı hale getirildi. Yaşayan bünye zayıflatıldı. Yaşamağa devam eden bünyenin çevresinde, diyalektik materyalizm muazzam iskeletini taşıyor ve teşhir ediyor.

Bu suretle, marksizm-Leninizm'de, Stalin'in basitleştirici, sistematik, pedagojik, polemik esprisi üstün geldi:

Stalin, Anarşizm ve Sosyalizm'in başında, «Marksizm yalnız sosyalizmin bir teorisi değil, tamamlanmış bir dünya görüşü, bir felsefi sistemdir». diye yazıyordu. Önceleri, tenkitçi zihinlere, sadece biraz sert ve biraz nahoş görünen ve diğer birçoklarının güçlü ve sağlam gördükleri bu formüllerin tomurcuk olarak nasıl gelecek hataları kapsadığını şimdi görüyoruz. Gnoseoloji plânında, bu cümleler cavonizm ve iki kamp teorisini zımnen içine alıyordu. Dahası, bu şekliyle sistem, partinin durumuna bağlanarak, üyelerinin üstünde bir birim olarak partinin, parti olmak sıfatıyla malı oluyor.

Marksist düşüncenin, canlanmak ve güçlenmek için, halen neye ihtiyacı var? Herşeyden önce, bir çeşit tarihlilik (Historicité) banyosuna. Marksizmin, marksizmi tarihe irca edebilecek tarihçilik içine düşmeksizin, tarihî araştırmalara, yani belli somut işlemlerin kavranışı ve incelenmelerine tekrar dalması gerekiyor. Sosyal-ekonomik şekillenme içinde ekonomik ile politik arasında aracı, somut sosyal ilişkiler üzerinde yapılacak etüdlerin kanımızca yararlı bir etkisi olabilir.

Temel postülalar da, olgunlaşmaları, zenginleşmeleri, başarı ve başarısızlıkları, somut ilişkileri (çatışma ve geçiş olayları, filozofların tutarlı cevaplar aradıkları birçok problemleriyle) eşit olmıyan ve çelişik gelişimleri içinde tekrar gözden geçirilmelidir. Düşüncenin felsefi ve ilmi bütün kategorileri (felsefi kategorilerin irtibatlarının etüdüyle, felsefi kategorilerin diğer felsefi kategoriler arasında teşekkülü). İçinde de aynı. Böylece, felsefenin teşekkülünün ne k a t e g o r i k yanı, ne de p r o b l e m a t i k yanı ihmal edilmiş olacak.

Kısaca, dikkatin üzerinde toplanması gereken nevrallik ve çetin noktalar arasında, şunları belirtiyoruz:

a) Felsefenin mahiyeti, anlamı, rolü.

Felsefe öldü mü? rolünü bitirdi mi? Öyleyse, niçin ve nasıl? Klâsik

felsefe ile rolünü bitirdiği için mi? Stalinci sistemleştirmeye rolünü bitirdiği için mi? Yetkilerini kime bırakıyor? Yöneten kişiye mi? Parti olmak sıfatıyla partiye mi? İşçi sınıfı olmak sıfatıyla işçi sınıfına mı? Sınıflar mücadelesine mi? Ya da genel olarak pratiğe mi? Örneğin, marksizm-Leninizmin zilyedi, üstün merci olarak filozofun yerini tuttuğu düşünüldüğü için mi, felsefe aşıldı ve kişiler dışı oldu? Nasıl? Filozof, daha çok filozof denilen entellektüel, propagandaya, felsefî jurnalizme, vülgarizasyona, ya da aynı formüllerin sonsuz tekrarına mı hasredildi? Nüçin? Hangi hakla? Nasıl bu şartlar içinde «yaratıcı marksizm» olabilir? Leninist-Marksizm adına yeni sözler yalnız, politik planda, devlet planında mı ileri sürülebilir?

Hayırsa, felsefenin rolü, fonksiyonu ne? Filozofun araştırması, eylemi, kendine özgü etkenliği hangi plânda olacak?

b) İdeoloji ve Bilgi. Hertürlü sistemleştirme iki terimle kaynaşmağa varıyor, Sınıflar mücadelesinde alet olarak marksizm-leninizm, ilim olarak marksizm-leninizm ile çakıştırılıyor. Bu, tümüyle yanlış değil. Fakat, bu, marksist araştırma için doğru mu? Özellikle, bu özdeşlik her zaman ve her yerde, geçmişte doğru mu? Sınıflar mücadelesinde araç olarak ideolojilerle kendi gelişimi içinde bilgi arasında karmaşık diyalektik ilişkiler olmadı mı? Bu iki terimin birliği bu gün de kayıtsız şartsız doğru mu? Bu bir mantikî özdeşlik mi? Bilgiden yalnız, dolaysız olarak eyleme yarıyan şeyi mi alıkoymak gerekir? Pratikten, hemen «teorileşebilecek gibi görünen şeyi» derhal genellemek gerekir mi? Bunu yapınca, esasla rastgeleyi, anlık şeyle gerekliliyi, taktikle stratejiği karıştırmak rizikosu olmuyor mu?

c) Objektiflik ve tavır esprisi, pozisyon ya da tavır takınış, görmüş olduğumuz gibi, tarihî objektifliğin yok edilmesine mi varıyor? Ya da, Marks, Engels ve Lenin'in gösterdikleri gibi, hiç te mutlak olmamakla birlikte derinleştirilmiş bir objektifliğe mi götürüyor? Evetse, nasıl?

d) Marksizm-Leninizm bir devlet ideolojisi midir? Ya da başka cep-heleri var mıdır? Özellikle klâsiklerin eserlerinde bulunan, devletin tenkidini mi geliştirir?

Fransa'da birkaç yıl içinde, paradoksal olduğu kadar, güç bir durum yaratılmakta başarılı olundu.

Ortodoks, ya da böyle olduğu sanılan bir «Resmî» marksizm var. Soğuk, patlatacak kadar sıkıcı ve özellikle kısır. Bilgi üzerinde Roger Garaudy'nin ya da Besse ve Caveing'in felsefe üzerinde yazdıkları, kesin sözlerin, kısa bir süre içinde solacak, sıkıcı parlak cilâsına sahip. Bu kitaplara ne eklemeli? Hiçbir şey, ebediyete kadar hiçbir şey; herşey söylendi. «Yaratıcı marksizm»in çabalarını selâmlamaktan başka yapacak birşey kalmadı...

Yalnız «hasımlar», kötü niyetliler, (örneğin, Merleau-Ponty, Diyalektik'in Maceraları'nda; Sartres, Les temps Modernes'deki makalelerinde), bir çok kimsenin düşündüklerini ve alçak sesle söylediklerini açıkça, kabaca söylemiş oluyorlar. Marksizm can sıkıntısından, can sıkıntısı içinde, can sıkıntısıyla ölüyor.

Şu halde, bir şeyler emprovize etmekte acele etmek gerekirdi. Böylece, birkaç ay önce, J. T. Pesanti'nin Spinoza üzerinde kitabı çıktı. Uzun zamandanberi, resmî olarak tasvip edilen ve savunulan, ilk «resmî» marksist kitap. Bu kitap, çok lezzetli birkaç badem ve bol miktarda tatsız hamurdan yapılmış bir pastaya benzetilebilir. Yazar, Spinoza sisteminin tarihî şartları üzerinde, yeteri kadar yaygın ve derinleştirilmiş olmıyan, ilginç birkaç

analizi ele aldı. Bunlara, materyalizmin ve idealizmin mücadelesine dair harcıalem, bayağı bir düşünceler bütünü ekledi. Meseleyi yenilemeksizin, hattâ kategorilerin, kategorilerin tarihî, problematik ve teorik gelişimlerinin vazettiği soruları gözden geçirmeksizin...

Hemen hemen aynı zamanda «resmî» marksizme yabancı, civar çalışmaların varlığı öğreniliyordu.

Bu eserlerden biri, Naville'in(*) eseri, marksist felsefeyi bütünüyle atar ve marksizmi ilmi bir pozitivizme indirger: yani ekonomik ve sosyal fenomenlerin sayılaştırılmasına (Quantification). (Örneğin, iş gücünün değerinin unsurları olarak düşünülen çıraklık zamanlarının ölçülmesi.) Böyle bir araştırma, «resmî» marksizme daha s o l u n a yerleştiği yani daha cür'etli, daha negatif, daha devrimci olduğu iddiasında.

Bu eserlerden bir diğeri, Goldmann'ın Paskal üzerindeki tezi, tersine, marksizmi saf bir ideoloji, bir dünya görüşü ve anlayışı olarak düşünüyor. Bu itibarla, başka sınıflara ya da sınıf bölümlerine bağlı, dünya görüş ve anlayışlarıyla karşılaştırıyor; özellikle, XVII. yüzyıldaki elbise asılzadeliğinin ideolojisi olarak düşünülen, jansenizmle. Tarihî olmıyan, tüm ideolojik bir metod, idelerin tarihî görünüşü adı altında, konturları bulandırmaya varır. Somut tarihî işlem ve şartları analiz etmeksizin en değişik ideleri kıyaslar. Yazar, bu tutumuyla, marksizmi bir eskatoloji, bir inanç ve gelecek üzerinde bir bahis, gibi düşünerek, İlâhi Devlet'ten ve St. Augustin'den türetmeğe çalışıyor. Ayrıca metodunun, «resmî» marksizmin metodundan daha az sekte, daha anlayışlı, daha geniş olduğunu söylüyor.

Bu iki teşebbüs, eksiklerine rağmen, kültürlü kitlenin dikkatini, bunlardan üstün olan Desanti'nin kitabından daha fazla çekti. Çünkü, Desanti'nin kitabının kalitesi, bu kaliteyi örten bayağılıklardan kurtulamıyor, kendini empoze edemiyor, açıkça görülemiyordu.

Son paradoks: bu zamanlarda bizzat marksizm üzerinde yayınlanmış en önemli çalışmalar cezvitlerin kaleminden çıkmıştır: Père H. Chambre (Sovyet Rusya'da marksizm) ve Père Y. Calvez (Karl Marks'ın Düşüncesi). Bunlar, fevkalâde bilgi edinmiş, polemğin, «objektif» ve açıkça anlayışlı bilgi edinişle mükemmel bir şekilde örtüldüğü, muazzam eserlerdir.

İşte vardığımız yer. Marksizmin krizi mi? Son kriz mi, yoksa gelişme krizi mi? Ne biri, ne diğeri. Yeni bir durum.

Bize güzel bir ev vaadedilmişti. Bu ev inşa edilmedi. Bize yalnız, tamamlanmış, muazzam ve karanlık bir evin imajı gösterildi. Marksizmin klâsikleri bize, plânlar, materyeller, işlenmiş taşlar, duvar bölümleri bıraktılar. Sonradan gelenler bir ya da iki duvar bölümünü yıktılar, materyellerin birkaçını dağıtarak ya da aksine, şekilsiz yığınlar haline getirdiler. Bununla birlikte, belki bir kaç blok ya da birkaç barölief eklediler. Yapıtı tekrar ele almak ve her taraftan ışığa, havaya, halklara açık bir saray kurmak bizlere düşüyor. Gelecek her kuşak, her ülke bu saraya sonsuz olarak bir kanat ya da bir bina ekliyebilecek.

Burada özellikle, Fransa ve Fransa'daki marksizm ve marksistler üzerinde bildiklerimden söz ettiğim açıktır. Fakat, onlar adına konuşmuyorum. Ne de Yalnız onlar için konuştuğumu sanıyorum.

(*) J. P. Naville, Sorbonne'da iki tez savundu. Bugüne kadar bunlardan yalnız biri, çıraklık hakkındaki tezi yayımlandı. Esas eseri olan diğeri, Marks'da Yabancılaşma teorisi hakkındaki tezini ise tezin savunulmuş olmasından biliyoruz.

ALTMİŞSEKİZ

TOPLUM KAÇAĞI AYDINLAR

Halim KÖYLÜ

Yer çekiminden kurtulmak gibi toplumdan kaçmak kimin elinde. Sö-
zün gelişi öyle dedik. Kasdımız toplumcu bilinç kaçağı, düşünce tembeli
aydınlardır. Bunlar bir çalı dibinde tam siper yatarlar. Fakat herhangi
bir hareketin başarıya ulaşacağını sezdiler mi o davranışa koşar adım ka-
tırlılar. Ama esintili zamanlarda sığınaklardan burunlarını bile çıkarmaz-
lar. İleri düşünenleri kınarlar. El altından jurnalcılık yaparlar ve namuslu
kişilere çelme takarlar.

Bu neden böyledir. Diplomalı aydınlarımızın % 90 nını kapsayan bu tür
nasıl gelişmiştir. Lamark'ın «türlerin doğuşu ve değişimi» teorisine uygu-
layabiliriz, bunları da. Toplum ve doğa zorunluklarından, hâkim sınıfların
güçsüzler üzerindeki etkilerinden doğar bu çeşit aydınlar. Ama hepsinin
türleri birdir. İtici fikirleri sadece az emekle çok fayda sağlamak ve ilk ağız-
da harcanmamaktadır. Zamanın, zeminin zorunluklarına göre renk değiştirirler.
Rahmetli Hasan Âli Yücel'in bir sözü düştü aklıma :

«Lamark bitki ve hayvanlara bakıp ünlü teorisini kurmuş ve böcek ko-
leksiyonlarına dayanarak canlıların şekil değiştirmesi ilkelerini isbatla-
mıştır. Aynı güçte bir sosyolog yurdumuzdaki renksiz kokusuz aydınların
bir koleksiyonunu yaparak bunların düşünce ve inanç değiştirme kuralla-
rını ortaya seriverse bütün kördüğümmler çözülecek...» demiş bu ilerici aydın.

Evet bu aydınlar da belki bir gün toplumculukta bizden ileri geçecek
ve ömürleri boyunca karılarına bile açamadıkları «büyük sır»larını ortaya
dökecekler ama işte o zaman gerçek toplumculuk inancı da dejenere ola-
cak ve bu durumdan iğrenen en samimî toplumcular yeni bir kurtuluş yo-
lu aramaya mecbur kalacaklardır.

Şimdi gelelim toplum kaçağı aydınların çeşitlerine ve bu kaçakçılığın
gerçek nedenlerine :

1 — Ek çıkarları olanlar gurubu :

En geniş aydın kitlesini içine alan bu gurupta ekmek paralarını Devlet
kapısından, yahut Devletle ilgili serbest işlerden çıkaranlar toplanmakta-
dır. Bunların kanun ve tüzüklerle garantiye alınmış aylık gelirlerinin dışın-
da Hükûmetle olan münasebetlerine, büyük adamlarla ilişki derecelerine,
düşünce akımları karşısındaki davranışlarına göre az veya çok miktarlarda
ek çıkarları vardır. Örneğin :

a) Bütün Bakanlık müfettişleri maaşlarından başka yevmiye alırlar.
Bu yevmiyeler sözde yol masraflarını karşılamak için verilir ama, kitabına
uydurularak oturdukları yerde de alırlar. Günde 40 liradan ayda 1.200 lira-
ya ulaşan bu gelirler yüreksiz, güçsüz ve uyuşuk kişileri susturmaya yeter
de artar bile.

b) Bütün idarî görevlerin başındaki sorumlu kişilere maaşlarının dı-
şında ek görev, vekâlet ücreti, temsil ödeneği gibi çeşit çeşit paralar dağı-
tılır. Çok kere bu ek çıkarların tutarları aylık gelirlerinin bir kaç misline
ulaştığından bunları kaybetmek korkusuyla küçük dillerini yutarlar.

c) Keza önemli işlerin başındakiler, özellikle ünlü politikacılara bü-
yük çıkarlar sağlayabilecek durumda bulunanlar senede bir kaç kere Yurt

dışı gezilere çıkarlar. Üç ay sürecek bir yolculuğun kur farkına göre 7—12 misli maaş üzerinden hesaplanacak normal geliri sayın bayın dönüşünde bir otomobil veya kıymetli bir kürk getirmesini ve bunu satarak havadan 20-30 bin lira para kazanmasını sağlamaktadır. Bu parayla kaloriferli bir dairenin yarı parası ödenerek malsahibi olunur ve geri kalan borcunu da üç beş senelik kiralar karşıladığından sayın bay helâlünden bir kat sahibi oluverir.

d) Bilim adamlarımıza gelince. Bunların da yağmanın dışında kalması elbette düşünülemez. Aralarında bölüştükleri bilimsel araştırma ve sömürme konularını işleyerek kitap yazmak, Yurt dışında araştırmalarda bulunmak, öğrencilerine beş formalık kitabı 10 liraya satmak gibi helâl yollarla bunlar da doyurulur ve yemeklerden sonra bastıran hazım yorgunluğu içinde ağızlarını bile açacak takatleri kalmadığından derin bir uykuya dalmak zorunluğunda bırakılırlar.

e) Daha küçük çapta taşra teşkilâtındaki İl ve İlçeler İdare Âmirlerinin, Daire Reislerinin, Müdürlerin, Şef derecesinden yukarı bütün kapı kullarının da ucuz lojmanlarda oturmak, sütünü yoğurdunu Devlet çiftliklerinden sağlamak, bölgesel teftiş harcırahı almak gibi bir sürü kitabına uydurulmuş çıkarların olup Devlet Hazinesine üşüşen bu çam kakanlar, saksaganlar yemlerini yiyerek ağızlarını kaparlar.

Şimdi bu ek çıkarlar gurubunda toplanan yüzbinlerce okumuştan ne bekliyebiliriz. Genel gidişe uymayan ilk davranışlarında bu ek çıkarları derhal kesilerek sürekli bir perhiz rejimine tâbi tutulurlar ve bu arada sinir yıpratıcı baskı ve sindirme metodlarıyla daha karanlık günlerin kuşkusuna düşürülürler.

II — Eli torbada olanlar gurubu :

Bu saydıklarımız kitabına uydurulmuş, helâlünden sağlanmış ek çıkarlardır. Bunlar dışındaki bir gurupta da daha açık göz olanlar, Devlet kapısında parlak bir istikbal göremiyerek kesesini doldurmaya bakanlar toplanmaktadır. Bunlar gözleri pek, elleri çabuk korkusuz ve becerikli kişilerdir. Politika kodamanlarından bir kaç kişiyle ortaklık kurarak kamu gelirlerinden çalıp çırpıma, özel sektör için sermaye tedarik etmeye bakarlar. Gerçi Devletten çaldıklarını ilerde yatırım suretiyle yine Millet hizmetine harcarlar ama, özel teşebbüsün ünlü kişileri olarak arslan payını koparmak için giriştikleri bu işlerde ayrıca itibar da sağlarlar. Politika adamları onlara akıl danışır, sırtlarını sıvazlar, ekonomik konulardaki toplantılarda yumruklarını masalara vurarak iri iri konuşurlar. Bunların sayıları Hükûmetin genel tutumuna, politik adamlarının yürekliliğine ve basın özgürlüğünün kısıntı oranına göre az veya çok olup her dönemde 5—10 bin kişiden aşağı düşmezler. Bunlardan toplumcu bir davranış beklenemeyeceği gibi toplumcu düşünceleri körletmek, lekelemek ve ürkütmek için elden gelen fedakârlıktan da çekinmezler.

III — Kutsal enayiler gurubu :

Emekli bir hâkim dostum Devlet memurluğunu kronik hastalıklara benzeterek üç devreye bölerdi :

- 1 — Kutsal enayilik dönemi,
- 2 — Tecrübeli sükûnet dönemi,
- 3 — Müzmin bıkkınlık dönemi,

ve sonra şöyle açıklardı. «Bu dönemlerin süreleri adamına göre değişir.

Bir kaç yıl içinde kutsal enayilik döneminden müzmin bıkkınlık dönemine geçenler olduğu gibi ömrü boyunca kutsal enayilik dönemini sürdürenler de olur...» derdi. Ünlü hikâyecimiz Orhan Kemal'in «Murtaza» adlı romanında çok güzel örneği verilen bu «namus» safdillerini, kendilerini her şeyi düzeltmeye memur sananlara Devlet Dairelerinin her bölümünde rastlamak mümkündür. Hele çalıp çırpıma fazla imkânları olmayan «eğitimciler» arasında kutsal enayilik dönemini sürdürenler pek çok olup bunlar geri zekâlı bir ortaokul öğrencisi gibi bağlandıkları ilkel inançlara ömür boyunca sarılırlar, yarı aç yarı tok yaşantılarıyla bir takım kof ilkeleri savunarak bu cennet vatani yükselttiklerine inanırlar.

Açıkgöz insanların, din ve inanç sömürücülerinin en kolay avladıkları bu tekgöz balıklar hem kendilerine, hem çevresindekilere ve hemde memlekete faydalı olmayıp ömürlerinin bir gününde bile bu işler neden bozuk gidiyor, neden düzelmiyor, benim açlığımın ve çaresizliğimin gerçek sebebi nedir, diye düşünmemişlerdir. Sorumlu Devlet adamlarının özgürlükleri kısıma ve halk kitlelerini avutma metoduna başvurdukları oyalama dönemlerinde en çok işe yarayan bu tekgöz balıklar fikir denizlerine serpilerek renkli olta yemlerinin peşi sıra dalyandan dalyana koşuşup dururlar. Bunların çoğalmasa ve sun'î tohumlama yollarıyla üretilmesi için elden gelen gayret ve masraf esirgenmemekte olup «gözlerimi yumarım, görevimi yaparım» amentüsünü tekrarlayan bu saf yürekli insanlardan bilinçli bir toplumculuk beklemek tekeden süt sağmak kadar boş bir çabadır.

İşte yurdumuzdaki yarım milyonu aşan aydın ve yarı aydın insan gruplarının toplumcu düşünceler karşısındaki durumları bu acıklı manzarayı göstermekte olup aydın kitlesini toplumsal davranışlara itebilmek için en faydalı çare büyük aydın kalabalığının toplandığı «ek çıkarlılar» grubunun ek çıkarlarını ellerinden almak lâzımdır. Bunun içinde kanunlarla garanti altına alınan aylık gelirlerinin dışındaki ek ödeneklerin kesilmesi ve yalnızca maaşa kalarak bugünkü hayat şartları içinde nasıl güç yaşadığının bunlara öğretilmesi lâzımdır. O zaman kanunların garanti ettiği töresel haklara dayanarak kamu hizmetlerinde direnecekler, haksızlıklara baş kaldıracaklar ve hâkim sınıfların geniş halk kitlelerini sömürmesinin önüne geçeceklerdir. Yoksa, bugünkü kaçamak ve maskeli durumlarına güvenerek her işten yan çizmelerinin ve toplum savaşından kaçmalarının önüne geçilemeyecektir.

Lamark'ın böcek koleksiyonlarını zenginleştiren «asalak hayvanlar» türünden en çeşitli örnekleri bu gurupta bulabileceğimiz gibi bunların yaşantıları tek düze bir renge boyanabilirlerse yani maaş kanunlarında gösterilen bir tek maaşla geçinmeye zorlanırlarsa «tür ve renk değişimi» kurnazlıkları kendiliğinden önlenerek yurtseverler gurubuna katılmaları sağlanmış olacaktır.

İçlerinde çok bilgili, kurnaz ve Devlet işlerinde gerçekten tecrübeli elemanlar bulunan bu guruptaki aydınları toplumcular safında birleştirebilmek için başka bir çare bulunamadığından bu konuda çalışan aydınların gayretlerini bu yönde toplayarak ek çıkarları olanların çeşitli örneklerini ortaya sermeleri ve geniş halk yığınlarını uyarmaları faydalı olacağı kanısındayız.

Halim Köylü

YETMİŞBİR

T.İ.P. GENEL BAŞKANI MEHMET ALİ AYBAR'IN AÇIKLAMALARI KARŞISINDA..

Şükran KURDAKUL

«Kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrılık kapitalin belli başlı silâhlarından biri halini alır. Bu ayrılık, iki nevi (kategori) emekçiye birbirine düşman etmeye yarayan pek değerli bir vasıtaadır. Halbuki, bu iki nevi emekçi istihsalde dayanışma halindedirler.»

JEAN BABY—

Kapitalist Ekonominin Tenkidi

Soru — Parti kongrelerinde kol işçilerinin ayrı sandıkta oylamaya gitmeleri, bazı toplumu çevreler tarafından yadırganıyor. Gençliğe de gereken önemin verilmediği öne sürülüyor?

Aybar — Ayrı sandıkta oylama bizim partimizin bir özelliğidir. Aydın yıllardır şikâyeti, halkla aydının kopmuş olmasıdır. TİP ilk defa, aydınların yardımı olmadan aşağıdan yukarı kurulmuş bir partidir. Biz bu filizi geliştirme durumundayız. Hem halkı sorumluluk yerlerine getirmek, hem de aydının ayağını suda tutmak gereklidir. Bu itibarla, partinin her kademedeki organlarında, görev alanların yarısının koluyla çalışanlardan olması fikrini tüzüğümüze koyduk. Bu ilkedan vazgeçemeyiz. Parti organlarında kol işçilerinin temsilini zorunlu kılmakta fayda var. Gençlik meselesine gelince, TİP elbette gençlikten yanadır. Yalnız kanuni zorunlukları gözönünde tutmak gerek. Aktif siyasi faaliyet için 21 yaşını bitirmek şart. 21 yaşını bitirmiyenler yedek üye olur. Bazı arkadaşlar bu zorunluluğu unutuyorlar. 18-21 yaş gençliğin en faal, en civil civil olduğu bir çağ. Ne var ki, kanun engel TİP bu hükmün de değiştirilmesini ister.

Soru — Örneğin CHP de olduğu gibi, parti organlarında gençliğin. Gençlik Kolu olarak temsilli sağlanamaz mı?

Aybar — 21 yaşından yukarı herkes parti organlarında görev alabilir. Esasen parti kademelerinde görev alan arkadaşlarımızın çoğunu gençler teşkil etmektedir.

Bu meseleler haksız yere istismar edildi. Partinin hatâlı davranışları olabilir. Ama hatâların istismarı kötü. Hele doğru davranışların hatâlı gösterilmeye çalışarak istismarı feci. Bu iki olay istismar edildi. kararlarımız doğruydı.

Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın konuşmasında (Yön Dergisi 27 Kasım 1964) iç ve dış politika görüşlerinin yanısıra, kendi deyimi ile «haksız yere istismar edilen» iki olay üstüne açıklamalar var. Burada da okuduğumuz konuşmaya göre bu «iki olayı» şöyle özetliyoruz:

1 — Parti kongrelerinde kol işçilerinin ayrı sandıkta oylama yapılarak seçilmeleri.

2 — (Örneğin C.H.P. de olduğu gibi) gençlerin parti organlarında (Parti Büyük Kongresinde) gençlik kolları olarak temsili.

Aybar, bu iki konuda görüşünü kamuoyuna açıklarken parti üyeleri

YETMİŞİKİ

arasında başka görüşte olanları suçlamaya gittiği halde, karşı görüş'ün gerekçelerini açıklamak gereğini duymuyor hiç. Kimler, hangi haksız düşünce ve davranışlarla yaratmışlar bu istismar olayını? Partinin ilk kongrelerinde de (örneğin Birinci büyük kongreden önce yapılan ilçe ve il kongrelerinde de) kol işçileri ayrı, fikir işçileri ayrı sandıkta mı oylanarak seçilmişler? 21 yaşını bitirdiği için siyasi parti üyesi olabilen İl gençlik kolu başkanları, öteki partilerde olduğu gibi, büyük kongrelerin tabii üyesi olurlarsa bu durum kanunun hangi hükmüne aykırılık yaratacaktır? C.H.P. dahil bütün öteki partilerde 18-21 yaş arasındaki gençlerin oyları ile seçilen 21 yaşından büyük ve parti üyesi olmaya hak kazanmış il gençlik kolları başkanları b upartilerin büyük kongrelerinin tabii delegeleri olduğu halde bunca yıldır nasıl olmuş da bu partilerin büyük kongreleri kanuna uygun addedilmiştir?

Konunun isteyelim istemeyelim yarattığı sorular bunlardır. Ve bu soruların herbirisini ayrı ayrı cevaplamadan Aybar'ın «hele doğru davranışların hatalı gösterilmeye çalışılarak istismar» edildiğini söylemesi bilmiyoruz ne dereceye kadar doğrudur?

Parti kongrelerinde kol ve kafa işçilerinin ayrı ayrı sandıklarda oylamaya gidilerek seçilmeleri konusunda T.I.P. tüzüğü'nün 53. maddesini okuyalım:

«Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunanlar arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarıncı kongrelere sunulacak aday listeleri bu esasa göre tertiplenir. Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler.»

Görüldüğü gibi, 53. madde emekçiyi kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayan kişi olarak anlamış ve kol ve kafa işçileri arasında bir ayırım gözetmemiştir. Bu esasa göre muhakkak çift sandıkla seçim yapılmasına ihtiyaç görülüyorsa kol ve kafa işçilerinin aynı sandıkta başkalarının emek gücünü satın alarak yaşayanların ayrı sandıkta oylanarak seçilmesi daha doğru olmaz mı?

SOSYAL ADALET dergisinin son sayısında Samim Kocagöz şöyle soruyor: «Peki, bütün parti çevrelerinde, toplantılarında nereden çıkıyor bu aydın işçi, köylü ayrımı? Biri çıkıyor, aydınlar da neci oluyor? Aramızda işleri ne diyor. Diyen, işçi olsa, eh insan bir dereceye değin üzülmecek. Anlatmaya, anlaştırmaya çalışacak. Hayır, bu sözü eden, aydın partili olacaklar... Tartışmalar öyle bir kerteye varıyor ki asansörcü hangi işçi gurubuna girer gibisine çığırından çıkıyor.»

Kimin adına, daha doğrusu hangi kuramın adına konuşuyor bu aydın partililer? Hangi kuramın adına reddediyorlar karşı düşünceleri? Asıl sorun, kol ve kafa işçilerinin beraberlik bilinci sorunu arka plana atılıyor böylece. Ama toplumcu felsefenin kuram adamları nedenleri üzerinde de durarak haber vermişler bize tehlikeyi. Toplumcu felsefenin kuram adamları kol ve kafa işçilerini ayrı ayrı düşünmek şöyle dursun, kol ve kafa işçileri arasında ayrıkçılık yapma olaylarını egemen çevrelerin bir silahı olarak göstermişler. Örnek, yalnız Jean Baby de değil elbet.

İÇ GÖZLEMLER

A.P. GENEL BAŞKANI MORRISON FİRMASI VE ÖTESİ...

A.P. Büyük kongresinde genel başkan seçimlerinin sonucunu veren kimi bol tirajlı gazeteler, ikinci başlık olarak bir partide ilk defadır ki, seçim yolu ile genel başkan değiştirildiğini bildirmekten özel bir memnunluk duyuyorlardı. Yüksek mühendis Süleyman Demirel'i pek kısa bir zaman içinde günün adamı yapıveren bol tirajlı basın ilâvelerinde yeni başkanın boy resimlerini verirken, kendisine imzalanmış büyük adam fotoğraflarını görmemizi de sağlamak için A.P. Genel başkanının evinde *Mise en Scene* hazırlamakta mesleklerinin bütün inceliklerini göstermişlerdi doğrusu. Gerçekten Adnan Menderes, Celâl Bayar ve Mr. Jhonson'un önünde Süleyman Demirel'in gülümser çehresi görülmeye değerdi.

Kongre haberlerini izleyen Cumhuriyet okurları gülümser Demirel'in seçim beyanatını gülerek karşıladılar. Hazret, elinde Ankara Mason derneğinin belgesi, şöyle konuşarak, hakkındaki söylentileri yalanladı:

«Arkadaşlar ben Mason değilim; ben evimde her sabah kahvaltıdan önce Kur'anı Kerim okunan bir ailenin ferdiyim.»

Cumhuriyetin 41. yılında A.P. Kongresinde, batı öğrenim kurumlarında okumuş bir yüksek mühendisin böyle konuşarak seçim mücadelesine girmesinin nedenlerini düşünenler az olmadı tabii. Batı kültürü, batı öğrenim kurumları, denince kimse tek bir batı olarak düşünmüyordu artık. Değerli düşün adamı Emin Türk ELİÇİN'in

özellikle bu sayımızdaki araştırma yazısında tarih belgeleriyle açıkladığı gibi Türkiye ne çekmişse bir biçim batıdan ve o biçim batının yerli hayranlarından çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu yerine adeta hükümet eden elçilerle işbirliği halindeki «tüccar makulesi» de batı hayranı değil miydi?

Nitekim çok geçmeden «vehbinin kerrakesi» misâli, Süleyman Demirel ve bol tirajlı basın arasındaki bu eşi görülmemiş uyum kamu oyunca bilinir oluverdi. Süleyman bey, başta Morrison firması olmak üzere birçok Amerikan şirketinin Türkiye temsilcisi bulunuyordu.

Hep birden alkışhyabilirdik artık: A.P. Genel Başkanı olarak yeni seçimlere katılacak olan Türkiye Başbakan adayı şairlerden Ümit Yaşar'ı ve Cahit Sıtkı Tarancı'yı sever ve Amerikan şirketlerinin Türkiye temsilcisidir.

Ş. K.

T.E. BİRLİĞİ HAKKINDAKİ DÂVA'NIN YANKILARI..

Babeuf'ün «Devrim Yazıları» adlı kitabına kovuşturma açılmasını, Taksim Anıtı önünde saygı duruşunda bulunarak protesto etmek isteyen Türk Edebiyatçılar Birliği yönetim Kurulu üyeleri hakkındaki dâvanın yankıları devam etmektedir.

Türk Devrim Ocakları, Trabzon Ocağı T.E.B. ne gönderdiği mektupta, Birlik yöneticileri hakkında kovuşturma açılmasının üzüntüyle karşılandığını belirtmek-

te ve yayımladıkları bildiride şöyle demektedirler :

«Din sömürücülerinin, ümmetçi artıklarının, seriat heveslilerinin, hele hele «Nur» öğrencilerinin cirit oynadığı bir düzende, devrimci gidişten taviz üstüne taviz verilir, özgür düşünce yasaklanır, ölümler yargılanır, en ünlü edebiyatçılarımız kovuşturmaya uğrarsa, o toplumda Atatürkçülükten söz açmak boşunadır.

Atatürkçülük gerçekçi ve akılcı bir dünya görüşüdür. Bu devrimci öğretiyi bir takım duygu kalıpları içinde dondurmaya çalışmak, Atatürkçülükten uzaklaşmaktadır.»

Türk Edebiyatçılar Birliği üyesi olsun olmasın, tanınmış düşün ve sanat adamları Birliği gönderdikleri mektup ve telgraflarda Trabzon'lu devrimcilerin görüşünü paylaşmakta, T.E.B. ni kovuşturma açılan eserleri tetkik eden bilirkişilerle savaşılmaya çağırırlar.

TEMEL HAKLARI YAŞATMA DERNEĞİ 1964 / 1965 YILI ÇALIŞMALARINA BAŞLADI

Temel Hakları Yaşatma Derneği, önümüzdeki mevsim için düzenlediği açık oturum ve konferansların uygulanmasına, Dernek Başkanı Dr. Mehmedcan Köksal tarafından verilen «Temel Hak ve Özgürlükler» konulu konferans ile, M.T.T.B. Çağaloğlu Lokalinde 5 Kasım 1964 Perşembe günü saat

17.30 da başlamıştır.

Dernek Başkanı, konuya Temel Hak ve Özgürlükler kuramı ve uygulaması yönünden yaptığı karşılaştırmalı bir başlangıçla girmiş, Türkiye bakımından bu kuram ve uygulamaların «bir düşünce ve eylem laboratuvarı» niteliğinde olduklarını belirtmiştir. Köksal'a göre «sorunun Türkiyede önemi, iktisadi ve toplumsal olduğu Anayasadan anlaşılan Demokrasinin temellerini bulmada ve gerçekleştirmede toplanmalıdır. Geniş çapta iktisadi koşulların şartladığı Devlet ve toplum yönetimi açısından, soyut hakların ortamı tuttuğu siyasal demokrasinin yetersizliğine» işaret eden konferansçı, özellikle hakların ve özgürlüklerin maddesel yanına, çekirdeğine» eğilerek, kişi ve Devlet, kişi ve kişi, kişi ve toplum ilişkilerine değinmiş, «hak ve özgürlüklerin yasama ve yürütmeden çok, siyasal basamakların etkisinden kurtulmuş olması gereken yargı yerlerinden gelen toplumsal güvenle ayakta durabileceğini» işaretlemiştir. «Türk ulusu adına yargı denetinde bulunan yargı yerlerinin, «Türkiyede — bağımsız — mahkemeler vardır» güvenini yaymaları gerekir» diyen Köksal, «Plânlı iktisat siyaseti ile Türkiyede yepyeni ve olumlu yönde bir özgürlük ve hak anlayışına ulaşıldığını» belirttikten sonra dinleyicilerin, Türk Devletçiliği, Plânlama ve Kamu işletmeciliğinin toplumcu esasları üzerine sordukları çeşitli soruları cevaplandırmıştır.

T.İ.P. NİN SİYASİ PARTİLER KANUNU ÜSTÜNE GÖRÜŞLERİ.

Türkiye İşçi Partisi, Siyasî Partiler Kanunu tasarısı ile Anayasa haklarının nasıl kısıtlanmak istendiğini kamuoyuna duyurmuştur. Elli beş sahife tutan görüşün «siyasî partiler kanunu tasarısının tümünün tenkidî» adlı bölümü okurlarımıza sunuyoruz.

I — SİYASİ PARTİLER KANUNU TASARISININ TÜMÜNÜN TENKİDİ

G İ R İ Ş :

Bütün Türk milletinin, özellikle hürriyete, adalete ve fazilete âşık vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde asıl teminatını bulan Anayasa'nın uyanık bekçilerinin, S.P.K. Tasarısı konusunda aşağıdaki gerçekleri öğrenmesi ve bunları yine Anayasanın Başlangıç'ında ve 54 - 57. maddelerinde yer alan ölçülerle değerlendirmesi gerekmektedir. O ölçüler ki insan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak Demokratik Hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleri ile kurmak amacından söz açmakta; siyasî partilerin ister iktidarda ister muhalefette olsunlar demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları olduğunu belirtmektedir.

A — SİYASİ PARTİLER KANUNU TASARISINDA YER ALAN KONULARIN BÜYÜK BİR KISMININ BU KANUN KAPSAMINDA SAYILARAK DÜZENLENMESİNE HERŞEYDEN ÖNCE ANAYASAMIZ AÇIK HÜKMÜNÜN KARŞIT BULUNMASI VE ENGEL TEŞKİL ETMESİ.

1) Anayasanın hükümleri ve çok partili siyasî hayat anlayışının engel teşkil etmesi.

Anayasamızın 57. maddesi, (siyasî partilerin uyacakları esaslar) başlığını taşımakta ve bu esasları göstermektedir. Maddenin 3. fıkrasında ise partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa mahkemesine ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece malî denetimlerinin nasıl yapılacağı hususlarının demokrasi esaslarına uygun bir kanunla düzenleneceği belirtilmiştir.

Böylece açıkça anlaşılmaktadır ki Anayasa, siyasî partilerin uyacakları esasları kendisi düzenlemiştir. Gerçekten siyasî partilerin uyacakları esaslar Anayasa 57. maddenin I. fıkrasında sayılmış ve bunlara uymayan partiler temelli kapatılır denilmiştir.

Bu esaslar, siyasî partilerin tüzükleri, programları, faaliyetleri ile ilgili olup bunların :

a — İnsan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine,

YETMİŞALTI

b — Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olması zorunluluğunu gösterir.

Görüldüğü üzere bu esaslar, siyasi partilerin amaçlarının, program ve tüzüklerinin mahiyetlerinin tayininden ibarettir. Ancak bu şekilde, amaçların ne olacağı değil ne olamayacağı tayin edilmiştir ve doğrusu da budur. Anayasalar siyasi partilerin amaçlarının ne olacağını, program ve tüzüklerinin nasıl olacağını da tayin etselerdi bir memlekette devlet toplum meselelerini bütün vatandaş ve partilerin aynı açıdan ele alıp düşünce ve menfaat mahsulü sonuçlara varmalarını istemiş olmakla kalmayıp böylece bütün insanların aynı şekilde düşünebilmesi imkânsızlığına dair —realite hükmü— ile de çatışarlardı. Başka bir deyişle aynı amaç, aynı program, aynı tüzük ile çalışan birden çok siyasi parti tasavvur etmiş olurlardı. Bu da gerçekte çok partili siyasi hayatın sona erdirilmesinden başka bir şey değildir ve S.P.K. Tasarısı da bunu istemektedir. Fakat her türlü baskı ve müdahalenin dışında ve bunların ulaşamadığı bir alanda ister istemez devam edegelen düşünce hürriyeti'ne, Anayasa Başlangıç'ı ile 56. ve 57. maddelerinin emredici açık hükümlerine karşı gelinmedikçe aynı amaç, aynı program, aynı tüzük ile çalışan birden çok siyasi parti yaratmak arzusu gerçekleştirilemez.

Gerçekten Anayasanın 57/1. maddesinde sözü edilen tüzük ve program sadece belli ilkelere uygun olmak kaydı ile kayıtlanmış ve bu kayıtların dışında siyasi parti tüzük ve programlarına ilişkin bir kanun çıkarılabileceği öngörülmemiştir. Zira bir Anayasa Hukuku prensibi olarak Anayasalar, getirdikleri hürriyetlere koymak istedikleri tahditlere ait istisnai hükümleri bizzat tayin ederler ve hürriyeti tanzim konusunda bizzat anayasa bir açıklamada bulunmuşsa artık kanun vâzı bunları alelâde (anayasadan gayri) kanunlarla genişletmek yetkisine sahip değildir.

Buna rağmen S.P.K. Tasarısı, esasen varoluşlarının sebep ve hikmeti siyasi düşünce ayırımı'ndan ibaret bulunan siyasi partiler arasında siyasi düşünce ayırımını mümkün olduğu kadar azaltmak ve hattâ bu ayırımı büsbütün ortadan kaldırmak yani, (aynı amaç, aynı program ve aynı tüzük ile çalışan birden çok siyasi parti) yaratmak üzere siyasi partilerin amaç, program ve tüzüklerini en ince teferruatına kadar düzenlenmiş, nasıl olmaları gerektiğini belirtmekle uğraşmıştır.

2) Anayasa'ya aykırı düşünce ve tedbirler :

S.P.K. Tasarısı, Anayasayı korumak endişesi altında yazıldığı kendi Genel Gereğesinde belirtilmesine rağmen baştan aşağı Anayasaya aykırı düşünce ve tedbirler mahsulüdür. Bir Anayasanın o anayasaya aykırı düşünce ve tedbirler ile korunabildiği ise görülmemiştir.

a — Tasarı, Anayasayı bizzat Anayasanın reddettiği bir düşünce sistemi güderek koruma çabasına girişmektedir; Bunun sonucu ise Anayasa diyerek Anayasanın çiğnenmesidir. Şöyle ki: Tasarının gerekçesi 4. sahifesinde (... siyasi partilerin hukukî tanziminde Türk siyasi hayatının asıl ihtiyacı) ne olduğu belirtilirken (millî huzura, millî dayanışmaya, millî refaha yardımcı olmalarını sağlamaktır.) denilmekte; böylece (asıl ihtiyaç) diye

YETMİŞYEDİ

Anayasa dışı bir mefhum ortaya atılmakla Anayasada siyasi partiler için konulmuş bulunan «serbestçe faaliyette bulunmak» «siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olmak» prensiplerinin işbu (asıl ihtiyaç) dan sonra geldiği açıkça ifade olunmaktadır.

S.P.K. Tasarısına hâkim olan sakat zihniyet işte Anayasa'nın öngörmediği bu tercihten; Türk Siyasi hayatı bakımından bazı Anayasa Temel prensiplerini diğer Temel prensiplerden üstün tutmak çabasından doğmaktadır. Gerçekte, Anayasanın dayandığı temel ilkeler bir küldür; birbirini tamamlar ve bütün olarak mütalea edildiği takdirde değer kazanır. Başka bir deyişle Anayasanın Temel prensipleri birbirinin sebep ve neticesi durumunda değildir, birbirinin fonksiyonu durumundadır. Binaenaleyh aralarında derecelendirilme yapılamaz, biri diğerine tercih edilemez. Temel prensipler arasındaki bu birlik ve bütünlüğü Anayasanın «Başlangıç»ında tek bir cümle halinde açıkça yazılı görmekteyiz. «Başlangıç» da ifade edildiği üzere (millî dayanışma) (sosyal adalet) (insan hak ve hürriyetleri), (ve bunları gerçekleştirmeyi mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak) gibi temel ilkeler birbirine kaynaştırılmış olup her biri diğerinin gerçekleşmesi nisbetinde mevcuttur.

S.P.K. Tasarısı ise bu sağlam dengeyi bozmakta; asıl ihtiyaç -öncelik- mefhumu icat ederek asıl ihtiyaç olarak gördüğü Millî dayanışma'nın sosyal adalet, insan hak ve hürriyetleri gerçekleştiği nisbette gerçekleşebileceğini, hesaba katmadığı gibi millî dayanışma'yı diğer temel prensiplerden ayırıp bunun uğrunda diğerlerinin feda edilebileceği yolunda hem Anayasaya aykırı, hem de bilimsel gerçeğe aykırı basit propaganda oyunları kullanarak demokrasiyi yıkıp diktatörlük kurmak isteyeceklerine imkân sağlamaktadır; Zira, millî dayanışma'nın ancak diğer temel anayasa prensipleri ile birlikte ve aynı nisbette gerçekleşebileceği hususu gözden kaçırıldıktan ve bu konudaki Anayasa hükmü ihlâl edildikten sonra artık Millî Dayanışma'nın ne olduğunu - özünü tâyin, doğrudan doğruya iktidar'ın eline bırakılmış olur ki iktidar'ın her istediği şey Millî Dayanışma ve millî dayanışmanın icabı sayıldığı anda diktatörlük gelmiş demektir.

Türk vatandaşları millî huzur, millî refah ve millî dayanışmayı siyasi partilerin serbestçe faaliyette bulunmaları, siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru sayılmaları temel prensipleri ile birlikte gerçekleştirmek ve korumak istediği içindir ki Anayasanın sadece bir kısım prensipleri değil bütünü, vatandaşların uyanık bekçiliğine emanet edilmiştir.

b — S.P.K. Tasarısı Genel gerekçesindeki şu cümleler de dikkate değer. Aynen tasarı gerekçesinden: (Bilindiği üzere geçen asrın liberal hukuk telâkkisinde siyasi partiler bakımından da «free enterprise in ideas» «fikirlerde serbest teşebbüs» anlayışı hâkim bulunmakta idi.) Tasarı gerekçesinde devamla, bu ölçüsüz ve liberal hürriyet telâkkisine yer veren Almanya Weimer sisteminden bir Hitler Diktatörlüğü çıktığına işaret edilip, Anayasamız başlangıç'ında 56 ve 57. maddelerinde işte bu acı tecrübe dikkatle göz önünde tutularak partilerin uymak zorunda olduğu esaslar ve bunların müeyyideleri hükme bağlanmıştır denilmektedir.

Tasarı gerekçesinin bu ifadeleri iki yönden büyük önem taşımaktadır:

1) Anayasamızın siyasi partiler için koyduğu açık âmir hükümler

«serbestçe faaliyette bulunurlar» ve «siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır» Prensipleri anakronik, geçen asırdan kalma, eskimiş, liberal ve diktatörlüklere yol açabilen noksan, hatalı prensiplerle aynı plâna alınıp geriye itilmekte ve asıl ihtiyacı ön plâna getirmek bahanesi arkasında bazı Anayasa temel prensipleri diğerlerine tercih olunmaktadır. Kaldı ki, yapılmak istenilen tenkit de totaliter rejimlerin yapageldiği bir tenkittir. Ve ayrıca gösterilen gerekçe dahi isabetsizdir. Çünkü, Hitler Diktatörlüğünün gerçek sebepleri arasında siyasî partilere tanınan, batılı anlamda (fikirlerde serbest teşebbüs) ilkesinin yeri ve rolü yoktur; Her diktatörlük gibi bu diktatörlüğün doğuş sebepleri de sosyal ve ekonomik hak ve hürriyetlerin sonuna kadar kullanılmasından korkanların tertip ve teşebbüsleri içinde gizlidir.

2) Tasarı gerekçesi, sözünü ettiği endişeler ve acı tecrübeleri gözönünde tuttuğu içindir ki Anayasamızın buna çare olarak 56 ve 57 ci maddelerinde Partilerin uymak zorunda olduğu esaslar ve bunların müeyyidelerini bizzat hükme bağladığını bildirmekle Anayasanın bu konuda getirdiği hürriyetlere koymak istediği tahditlere ait istisnâî hükümleri bizzat tayin ettiğini, farkına varmadan itiraf durumuna girmektedir. (Ki bu Anayasa özelliği, yukarıda bir Anayasa hukuku prensibi olarak arzedilmiş ve sonuçları incelenmiş idi.)

B — S.P.K. TASARISI, KENDİ GEREKÇESİ İLE DE ÇELİŞME HALİNDEDİR; KENDİ GEREKÇESİNDE SÖZÜ EDİLİP DEĞER VERİLEN HÜRRIYET SINIRLARINI DAHİ SİYASİ PARTİLERE ÇOK GÖRMEKTEDİR.

S.P.K. Tasarısı gerekçesinden alınan şu cümleler ile siyasî partileri, ekseriyeti elde etmiş olan iktidarın karşısında memleketimizde demokrasi-nin mevcudiyetine ve Anayasa hâkimiyetine sözde delil teşkil ederler ümidi ile tahammülü caiz fakat siyasî kuvvet ve fonksiyonları asgarî hadde indirilmiş ve iktidar partisinin lüzumsuz kopyaları menzilesine düşürülmüş sahte teşekküller haline getirmeyi hedef tutan maddeler karşılaştırılmalıdır. Sonuç, ibretle izlenmeye değer bir samimiyetsizlikten ibarettir.

**REKLÂM
LARINIZ
İÇİN**

"BASIN İLÂN KURUMU"

Genel Müdürlük

Cağaloğlu, Türk Ocağı Caddesi No. 1
İstanbul

Telefon : 22 43 84 - 22 43 85

Telgraf Adresi : BASIN KURUMU

SUBELER

İstanbul
Ankara
İzmir
Adana
Bursa
Diyarbakır
Erzurum
Eskişehir
Konya
Zonguldak

A.B.D.
Almanya (Federal)
Almanya
Avusturya
Avustralya
Belçika
Bulgaristan
Çekoslovakya
Danimarka
Fransa
Hollanda
İngiltere
İspanya
İsrail

DIŞ MUHABİRLER

İsveç
İsviçre
İtalya
Japonya
Lübnan
Macaristan
Norveç
Pakistan
Polonya
Portekiz
Romanya
Yugoslavya
Yunanistan

ATAÇ KİTABEVİ YAYINLARI

DÜŞLERİN ÖLÜMÜ. Tahsin Yücel - Türk Dil Kurumu armağanı -	2 lira
DEĞİŞİM. Franz Kafka - Çev. : Vedat Günyol	»
İÇE KAPANIŞ. Charles Baudelaire - Haz. : Şükran Kurdakul	»
KORKUNUN PARMAKLARI. Muzaffer Buyrukçu	»
YENİ NİMETLER. André Gide - Çev. : Vedat Üretürk	»
KIRMIZI YAPRAKLARI William Faulkner - Çev. : Ülkü Tamer	»
FELSEFE TARİHİ SÖZLÜĞÜ - Hatemi Seniha Sarp (Milli Eğitim Bakan- lığınca okullara salık verilmiştir.)	»
YANLIŞLIK. Albert Camus - Çev. : Ferid Edgü (Tükendi. Hazırlanıyor)	»
ÇİVİ YAZISI. İlhan Berk	»
İNGİLİZ - AMERİKAN ŞİİRİ - Haz. : Bilge Umar (Ünlü İngiliz - Amerikan şairlerinin hayatları; eserlerinden örnekler	»
ALIN TERİ. Jack London. - Çev. : Selma Kurdakul (Tükenmiştir)	»
MAVİ VE KARA - Sabahattin Eyüboğlu	»
ÇOK KAPALI ODA - Asım Bezirci	»
MÜTHİŞ ÇOCUKLAR - Jean Cocteau. Çev. : Vedat Üretürk	2 lira
MİTOLOGYADAN ÜNLÜ KİŞİLER. - Emel Dilman (Milli Eğitim Bakan- lığınca okullara salık verilmiştir.)	»
TAŞ ÇATLASA - Yaşar Kemal	3 lira
SAYGILI YOSMA. Jean - Paul Sartre - Çev. : Orhan Veli Kanık	2 lira
DOĞU - BATI. Melih Cevdet Anday	3 lira
DİRİLEN ŞEHİR. Jules Romains - Çev. : Sabahattin Eyüboğlu (Resimler: Ferruh Doğan.)	2 lira
MEMLEKET ÖZLEMİ. Langston Hughes - Çev. : Necati Cumalı	2 lira
DÜŞÜŞ. Albert Camus - Çev. : Ferid Edgü	3 lira
BULANTI. Jean - Paul Sartre - Çev. : Selahattin Hilâl	6 lira
SPLEEN DE PARIS - Paris Sıkıntısı - Charles Baudelaire Çev. : Tahsin Yücel	3 lira
BELÂ ÇİÇEĞİ - Attilâ İlhan	3 lira
KAPALI MUTLULUK - Dünya Şiirinden Seçmeler - Çev. : Coşkun Zengin	2 lira
SUSUZ YAZ - Necati Cumalı (Tükenmiştir)	4 lira
SİSYPHE EFSANESİ. Albert Camus - Çev. : Tahsin Yücel	4 lira
YÜZ ÜNLÜ SENFONİ. Paul Grable - Çev. : Selma Kurdakul	5 lira
ÇAĞDAŞ ALMAN HİKÂYESİ — Haz. : Kâmuran Şipal	4 lira
HAYDARI KAMPI - Themis Kornaros - Çev. : Nevzat Hatko - Asım Bezirci - Hüseyin Göntürk	5 lira
GÜNLERİN GETİRDİĞİ, GÜNLERİN GÖTÜRDÜĞÜ -	4 lira
KALPAKLILAR - Samim Kocagöz	7,5 lira

.Devamı arka sayfada)

Ataç Kitabevi Yayınları

ÖLEN ADAM — D. H. Lawrence - Çev. : Bilge Karasu (Türk Dil Kurumu Çeviri Armağanı)	2 lira
VOLTAİRE — Çev. : Suat Erginer	2 lira
GERGEDAN — E. Ionesco - Çev. : Fikret Adil	3 lira
DİNAMİT — B. Traven - Çev. : Adalet Cimcoz	3 lira
MİLENA'YA MEKTUPLAR — F. Kafka - Çev. : Adalet Cimcoz II. Baskı. İki cilt bir arada (Türk Dil Kurumu Çeviri Armağanı)	6 lira
TERSİ VE YÜZÜ — Albert Camus - Çev. : Tahsin Yücel	3 lira
DOLUDİZGİN — Samim Kocagöz	7,5 lira
KURTLAR SOFRASI — Attilâ İlhan	7,5 lira
YAZ DÖNEMİ — Behçet Necatigil (Türk Dil Kurumu Şiir Armağanı)	2 lira
ALEKSİ ZORBA — Nikos Kazancakis - Çev. : Ahmet Angın	7,5 lira
SİYASET ÇARKI — Jean - Paul Sartre - Çev. : Güzin Sayar	3 lira
NİCE KAYGILARDAN SONRA — Şükran Kurdakul	2 lira
DÜNYADA HARP VARDI — Orhan Kemal	2 lira
BİR AÇIDAN — Mehmet Seyda	2 lira
KAVEL — Hasan Hüseyin (Yeditepe Şiir Armağanı)	2 lira
SİNEKLER — J. Paul Sartre Çeviri: Tahsin Yücel	3 lira
BEN SANA MECBURUM — Attilâ İlhan - İkinci Baskı	3 lira
PSİKANALİZ AÇISINDAN EDEBİYAT — Freud - Yung - Adler Çev. : Selâhattin Hilav	3 lira
KOMEDİ SANATI — A. Seyler - S. Gaggard Çev.: Suat Taşer	3 lira
BİR DELİNİN NOTLARI — Gogol. Çev. : Mehmet Özgül	3 lira
DÂVÂ — Franz Kafka - Çev. : Kâmuran Şipal	7,5 lira
KURDLAR SOFRASI — II. Cilt - Attilâ İlhan	7,5 lira
ASLAN ASKER ŞVAYK — J. Hašek - Çev. : Aysegül Günkut	6 lira
İNSANLIĞIN GELECEĞİ — B. Russell - Çev. : Memduh Balaban	2 lira
ELBİSECİLER ÇARŞISI — Kâmuran Şipal	2 lira
YAŞAMA DUVARI — Nevzat Üstün	3 lira
BİR KARIŞ TOPRAK — Samim Kocagöz	5 lira
KRAL ÖLÜYOR — Ionesco. Çev. : Fikret Adil	2 lira
IONESCO — Jack ya da Boyuneğme — Çev. : P. Caporal - İ. Denker	2 lira
DUVAR — İkinci Baskı - Jean - Paul Sartre - Çev. : Vedat Üretürk	2 lira

BU AY ÇIKANLAR

RÜYA YORUM METODU — Freud - Çev. : Aysegül Günkut	2 lira
VAROLUŞÇUNUN BUNALIMI — B. Russell - Çev. : Türkân Araz	2 lira
VAROLUŞÇULUK - MATERİALİZM ve DEVRİM — Jean-Paul Sartre	3 lira
KATILA KATILA GÜLEN KALİMKOS — Kemal Kandaş	3 lira
1 — Yayınlarımızdan satış fiyatları ile 60 liralık kitap sipariş eden okurlar EYLEM'e bir yıllık, 30 liralık kitap sipariş eden okurlar altı aylık abone kaydedilir. Posta ücretleri tarafımızdan ödenerek, kitaplar taahhütlü olarak gönderilir. ÖDEMELİ SİPARİŞ KABUL EDİLMEZ. KİTAP ADLARI İLE BİRLİKTE ÜCRETLERİN POSTALANMASI GEREKİR.	
2 — Abone indiriminden yararlanmak istemiyen okurlara 15 liradan yukarı siparişlerine % 20 indirim yapılır. ÖDEMELİ SİPARİŞ KABUL EDİLMEZ. KİTAP ADLARI İLE BİRLİKTE ÜCRETİN POSTALANMASI GEREKİR.	